

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د
روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

اتم ټولگی

جغرافیه - اتم ټولگی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. پیرودل او پلورل په
کلکه منع دی. له سر غروونکو سره به یې قانوني چلن وشي.

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه پان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیري
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو

د روزنې معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي

کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

اتم ټولگی

۱۳۹۲ هـ. ش

ليکوالان:

- د سر مؤلف مرستياله شکیلا حبيب رحيمي
- مؤلف محمد رفيق مومند
- دوکتور محمد رازق بهير

مسلكي ايډيټور:

- پوهنمل دوکتور اندوس رحمت ځواکمن

د ژبې ايډيټور:

- محمد حکيم تنيوال

دیني، سياسي او فرهنگي کمېټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دوکتور محمد يوسف نيازی
- حبيب الله راحل، د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار

د ژبې ايډيټور:

- څپر نوال سيد محی الدين هاشمي

د څارنې کمېټه:

- _ دوکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د روزنې معين
- _ دوکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- _ سر مؤلف عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس

طرح او ډيزاين: حميدالله غفاري

د چاپ چاري او سمون: محمد کبير حقميل، د پوهنې وزارت د نشراتو او اطلاعاتو رئيس

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام

د لوی خدای ﷻ ډیر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر گاڼه یې سمبال کړ. ډیر درود دې وي د اسلام پر گران پیغمبر حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنایۍ پیغام راوړونکی. ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کېږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختگونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کېږي. درسي کتابونه باید د منځپانگې له مخې خورا بلای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیردوي. دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانگړنو پر بنسټ چمتو او تالیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هیواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختگونو سره سم چمتو کړي. د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړېږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوني د فرهنگ دودول، د هیواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، بښنه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي. درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروگرامونو پلي کوونکی دی. د هیواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تورتم او ناپوهۍ په وړاندې یې جگړه خپله دنده گرځولی، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هیواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هیواد د زده کړې د نظام بری د خلکو له جلدې مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تیره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کېږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لابښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او ویش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم. په پای کې له لوی خدای ﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهرباني له موږ سره د پوهنې د سپیڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

مخ	لړلیک	ګڼه
(۱).....	لومړی څپرکی	-۱
(۲).....	د څپرکي موخې	-۲
(۳).....	لومړی لوست - د اروپا لویه وچه وپېژنئ.....	-۳
(۵).....	د اروپا د طبیعي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۴
(۵).....	دویم لوست - الف : د اروپا د لویې وچې غرونه.....	-۵
(۷).....	درېم لوست - ب: سیندونه.....	-۶
(۱۱).....	څلورم لوست - ج: د اروپا د جهیلونو په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۷
(۱۳).....	پنځم لوست - د اروپا د سمندرګیو (بحیرو) په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۸
(۱۵).....	شپږم لوست - د اروپا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۹
(۱۷).....	اووم لوست - د اروپا لویه وچه څرنګه اقلیم لري؟.....	-۱۰
(۲۱).....	اتم لوست - د اروپا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۱
(۲۵).....	نهم لوست - د اروپا د بشري جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۲
(۲۹).....	لسم لوست - د اروپا د لویې وچې د ژبې، نژاد په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۳
(۳۳).....	یوولسم لوست - د اروپا د دین او مذهب په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۴
(۳۵).....	دولسم لوست - د اروپا د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۵
(۳۹).....	دیارلسم لوست - د اروپا د کانونو او صنایعو په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۶
(۴۳).....	څوارلسم لوست - د اروپا د لویې وچې د ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۱۷
(۴۵).....	پنځلسم لوست - هوایي کرښې.....	-۱۸
(۵۰).....	دویم څپرکی	-۱۹
(۵۰).....	د څپرکي موخې	-۲۰
(۵۱).....	شپاړسم لوست - د امریکا د لویې وچې د جغرافیایي موقعیت په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۲۱
(۵۳).....	اوولسم لوست - د امریکا د لویې وچې د کشف په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۲۲
(۵۵).....	اتلسم لوست - طبیعي جغرافیه.....	-۲۳
(۵۵).....	الف - د امریکا د لویې وچې د غرونو په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۲۴
(۵۹).....	نولسم لوست - ب . د امریکا د سیندونو په هکله څه پوهېږئ؟.....	-۲۵

- ۲۶ - شلم لوست - د جنوبي امريکا سيندونه..... (۶۳)
- ۲۷ - يو ویشتم لوست - ج - د امريکا د جهيلونو په هکله څه پوهېږئ؟..... (۶۵)
- ۲۸ - دوه ویشتم لوست - د - د امريکا د سمندرگيو په هکله څه پوهېږئ؟..... (۶۹)
- ۲۹ - درویشتم لوست - ه - د امريکا د لويې وچې د خليجونو په هکله څه پوهېږئ؟ (۷۱)
- ۳۰ - څلورویشتم لوست - د جنوبي امريکا خليجونه..... (۷۵)
- ۳۱ - پنځه ویشتم لوست - و - د امريکا د لويې وچې د اقليم په هکله څه پوهېږئ؟... (۷۷)
- ۳۲ - شپږویشتم لوست - د امريکا د سياسي جغرافيه په هکله څه پوهېږئ؟..... (۷۹)
- ۳۳ - اووه ویشتم لوست - د امريکا د لويې وچې د بشري جغرافيه په هکله څه پوهېږئ؟ (۸۱)
- الف - نژاد او ژبې (۸۱)
- ۳۴ - اته ویشتم لوست - ب: د امريکا د نفوسو او نژاد په هکله څه پوهېږئ؟..... (۸۵)
- ۳۵ - نهه ویشتم لوست - د امريکا د اقتصادي جغرافيه په هکله څه پوهېږئ؟..... (۸۷)
- ۳۶ - دېرشم لوست - لاتينه امريکا (۹۱)
- ۳۷ - يو دېرشم لوست - د شمالي امريکا د مواصلاتي جغرافيه په هکله څه پوهېږئ؟ (۹۵)
- ۳۸ - دوه دېرشم لوست - جنوبي امريکا (۹۹)
- ۳۹ - جغرافيايي اصطلاحات (۱۰۴)

لوهری خپرکی

اروپا

به دې خپرکي کې لاندې موضوعگانې لولو:

د اروپا لويه وچه و پېژنئ

جغرافيايي موقعيت او څلور خواوې

طبيعي جغرافيه

الف- غرونه

ب- سيندونه

ج- جهيلونه

د- سمندرگي (بحيرې)

ه- خليجونه

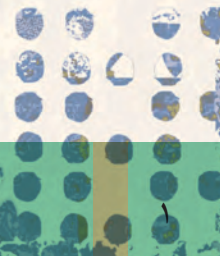
و- اقليم

سياسي جغرافيه

بشري جغرافيه

اقتصادي جغرافيه

مواصلاتي جغرافيه

د څپرکي موخې

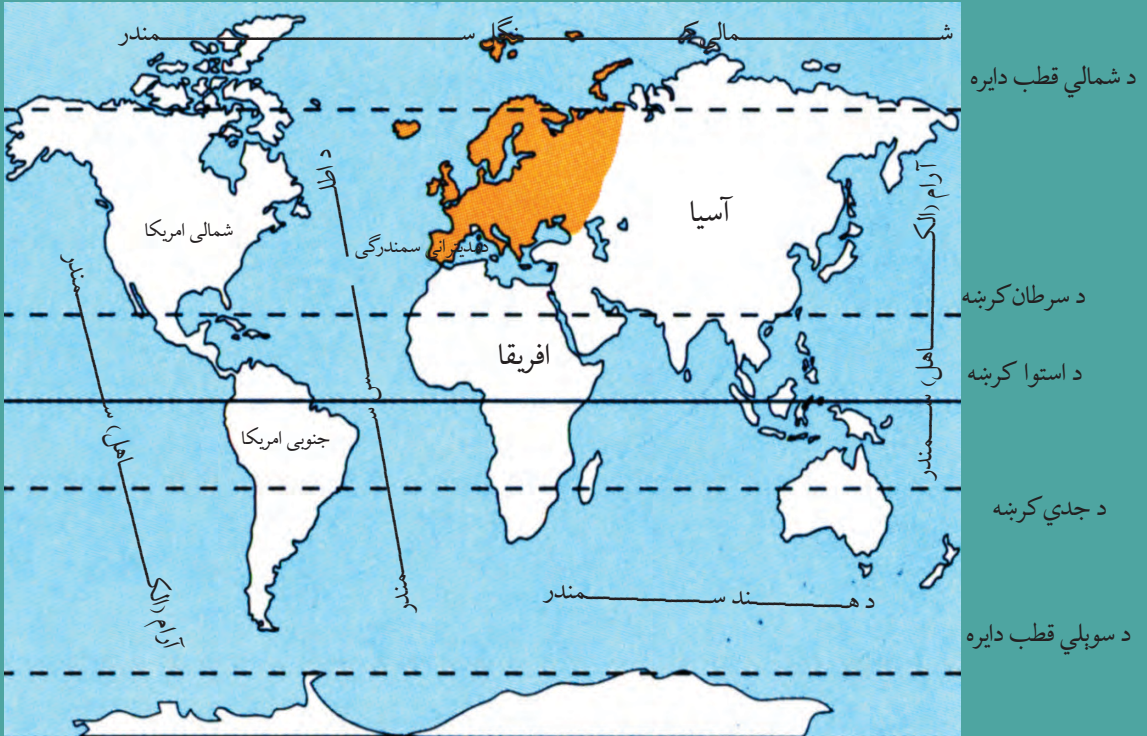
گرانو زده کوونکو په دې څپرکي کې به لاندنيو علمي موخو ته ورسېږي:

- د اروپا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت
- د اروپا د لويې وچې مهم غرونه
- د اروپا د لويې وچې مهم سيندونه
- د اروپا د لويې وچې مهم سمندرگي او جهيلونه
- د اروپا د لويې وچې خليجونه
- د اروپا د لويې وچې اقليم
- د اروپا د لويې وچې سياسي جغرافيه (سرحدونه او هېوادونه)
- د اروپا د لويې وچې بشري جغرافيه (نفوس، نژاد، ژبې او دين)
- د اروپا د لويې وچې اقتصادي جغرافيه (کرنه، صنعت، سوداگري او اړيکې)
- د اروپا مواصلاتي جغرافيه (ځمکنی، سمندري او هوايي ترانسپورت)

گران زده کوونکي، کولی شي لاندې مهارتونه سرته ورسوي:

- د اروپا د لويې وچې نقشې رسمول او د سياسي پولو پېژندل.
- د اروپا د نقشې پر مخ د سيندونو او غرونو تشخيصول.
- د اروپا د لويې وچې د سياسي واحدونو پېژندل
- د اروپا د لويې وچې د نقشې پر مخ د مهمو کرنيزو توليداتو پېژندل.
- د اروپا د لويې وچې د نقشې پر مخ د مشهور کانونو پېژندل.
- د اروپا د لويې وچې د نقشې پر مخ د مشهور بندرونو پېژندل.

د اروپا لویه وچه وپېژنئ

پورتنی شکل ته وگورئ، کومو سمندرونو او سمندرګیو اروپا را چاپېره کړې ده؟ د اروپا جغرافیایي موقعیت

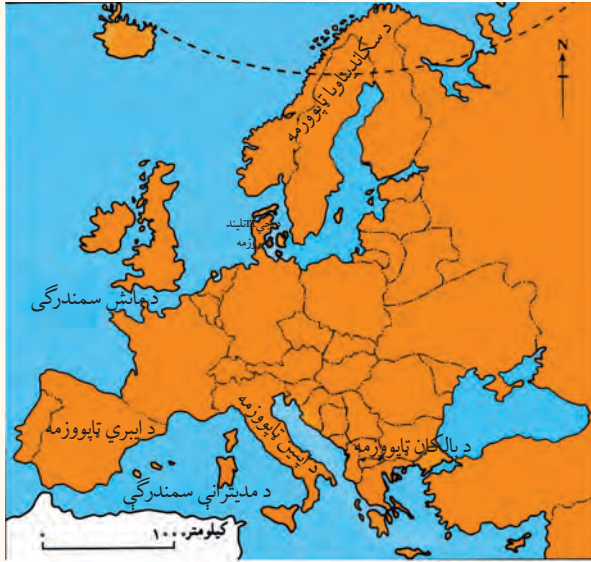
جغرافیایي موقعیت او څلور خواوې:

اروپا د نړۍ د کوچنیو لویو وچو له ډلې څخه ده چې په معتدله سیمه کې پرته ده. د دې لویې وچې شمال خواته شمالي منجمد بحر، جنوب خواته یې د مدیترانې سمندرګی، ختیځ ته یې د اسیا پراخه لویه وچه چې د اورال غرونو، د اورال سیند، د کسپین سمندرګی، قفقاز غرونو او تور سمندرګی په وسیله له اروپا څخه بېله شوې او لوېدیځ ته یې د اطلس اقیانوس (اتلانتيک سمندر) دی.

– ایا د اروپا لویه وچه (براعظم) بېله وچه ده؟

اروپا د اسیا له لویې او پراخې وچې سره نښتې ده او له همدې امله یو شمېر جغرافیه پوهان، اسیا او اروپا یوه لویه وچه گڼي او د یوریشیا په نامه یې یادوي.

د اروپا د لویې وچې پراخوالی ۱۰ میلیون کیلومتر مربع او په ۲۰۱۷ م کال کې یې د وګړو شمېر ۷۳۲،۶۱۲،۶۰۰ تنو ته رسېده. ځینې مشهور صنعتي هېوادونه په دې لویه وچه کې پراته دي. د اروپا په قاره کې څو ټاپو وزمې شته دي، آیا کولی شئ هغه په نقشه کې پیدا کړئ او نومونه یې

د اروپا د تپو وزمو نقشه

واخلی؟

د پانې د بل مخ په نقشه کې د اروپا تپو وزمه کتلاى شی.

د اروپا لویه وچه د ماتو سواحلو، زیاتو سمندرگیو او خلیجونو د شته والي له امله، چې په وچه کې ننوتی دي، زیات شمېر تپو وزمې رامنځته کړې دي چې مورېې دلته د ځینو لویو تپو وزمو نومونه اخلو:

- د اسکانډیناویا تپو وزمه، چې په هغې کې د ناروې او سویډن هېوادونه پراته دي.

- د بالکان تپو وزمه چې په هغې کې د البانیې، بلغاریې، بوسنیې او هرزگوینې،

صربستان، کرواسی او مونتنګرو هېوادونه موقعیت لري.

- د ایبری تپو وزمه چې په هغې کې د اسپانیې او پرتګال هېوادونه پراته دي.

د اپنین تپو وزمه چې په هغې کې د ایتالیا هېواد موقعیت لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

ښوونکي دې زده کوونکي په ډلو ووېشي، هره ډله دې د لوست د مهمو مطلبونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د بحث پایله دې د ډلې استازی ټولګیوالو ته ووايي. همدارنګه د پورتنۍ نقشې له مخې، د تپو وزمو نومونه په خپلو کتابچو کې ولیکئ.

پوښتنې:

متن ولولئ او لاندینو پوښتنو ته ځواب وویاست:

۱- د یوریشیا له اصطلاح څخه موخه څه ده؟

۲- د اروپا لویه وچه په کومه اقلیمي سیمه کې موقعیت لري؟

۳- کوم غرونه د اسیا او اروپا د لویو وچو ترمنځ بېلوونکې طبیعي پوله پېژندل شوې ده؟

کورنۍ دننه:

د اروپا بې لیکنې (سپینه) نقشه رسمه کړئ په هغې کې جغرافیایي موقعیت، څلور خواوې او تپو وزمې په ګوته کړئ او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې یې ټولګي ته وویاست.

د اروپا د طبيعي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

د اروپا طبيعي نقشي ته وګورئ او وایې چې غرونه د اروپا په کومه برخه کې موقعیت لري.

الف - د اروپا د لویې وچې غرونه

د اروپا لویه وچه، که څه هم زیاته پراخه نه ده، خو بیا هم د جغرافیایي بېلابېلو جوړښتونو او سواحلو د ننوتو له امله د نړۍ له ټولو قارو څخه زیاته اوبو ته لاره لري. د اروپا په لویه وچه کې بیابانونه او بې اوبو او بې وښو دښتې نشته، خو د هغې پرځای زیاتره هېوادونه د غرونو لویو او کوچنیو لړیو پوښلي دي، چې ځینې یې د جیولوجي (ځمکپېژندنې) په لومړۍ دورې پورې اړه لري.

د اروپا د لویې وچې غرونه، لوړې او ژورې په څو برخو وېشل شوې دي؟ د اروپا د لویې وچې په شمالي برخو کې غرونه د ځمکې پېژندنې د علم له نظره پخواني دي. لوړ نه دي او گنبخي ډوله څوکې لري. په دې سیمو کې پراخه چمنونه او ډېر جهیلونه لیدل کېږي. د اروپا دې سیمې ته چې په ډېره اوږده دوره کې سولېدلي، لوړوالی یې له منځه تللی او پرځای یې لږې لوړې او ژورې منځته راغلي دي د ځمکې پېژندنې له نظره ورته پخوانی ویل کېږي، لکه د فرانسې د ماسیف سنترال *Massif Central* د غرونو لړۍ چې د زړو غرونو په نوم شهرت لري. د اروپا په جنوبي سیمو کې د گونځې لرونکو لوړو غرونو لړۍ لیدل کېږي، په دې سیمو کې په واورو او کنگلونو پټې او تېرې څوکې شته دي. د غرونو لمنې یې زیاتره سخت څوړی لري. د الپ او

پیرني غرونه په دې سيمه کې پراته دي. د دې غرونو په منځ کې ډېر څړوبی او له اوبو څخه ډک سيندونه شته دي، د دې سيندونو د پاسه د برېښنا لوی بندونه او دستگاوي جوړې شوي دي چې له انرژۍ څخه يې په صنعت او له اوبو څخه يې په کرنه کې گټه اخيستل کېږي. د اروپا جنوبي سيمو ته چې په هغې کې گونځې لرونکي لوړ غرونه شته او اورغورځونې او زلزلې هم په کې رامنځ ته کېږي، ځوانه اروپا ويل کېږي.

ځوانې لوړې ژورې د الپ له تېرو څوکو سره

د اروپا زړې او سولېدلې لوړې ژورې

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کونکي دې په ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د لوست مهمو موضوعاتو په هکله بحث او خبرې وکړي او د ډلې استازي دې، هغه په ټولگي کې ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- د الپ او د پیرني د غرونو لړۍ د اروپا د لویې وچې په کومه برخه کې پرتې دي؟
- ۲- د اوبو د برېښنا لویې دستگاوي او بندونه د اروپا د کومو غرونو په لړيو کې جوړې شوي دي؟
- ۳- اروپا ولې بیابانونه او دښتې نه لري؟

کورنی دنده:

د اروپا سپینه (بی لیکنې) نقشه وگورئ او په هغې کې د دوو غرونو لړۍ، یو سمندر او د یوې اېنا نوم، چې د پوښتنې په نېټې سره په گوته شوي، ولیکئ.

د اروپا د سیندونو نقشه

د اروپا له سیندونو څخه څه گټه اخیستل کېږي؟

د اروپا لویه وچه په شمالي معتدله سیمه کې پرته ده او ډېر اوربنت لري، نو ځکه په دې لویه وچه کې ډېر سیندونه بهیږي. د ختیځې اروپا زیاتره سیندونه د روسیې په لوېدیځ کې د والدای له لورې سطحې څخه

سرچینه اخلي. هغه سیندونه چې په منځنۍ اروپا کې بهیږي، د الپ د غرونو له لږو څخه سرچینه اخلي. د اروپا د دې برخې سیندونه د ځمکې د ساحې د لږوالي له امله مخکې تر دې چې دا سیندونه له یو بل سره یوځای شي، سمندرګیو ته تویږي. یوازې د ختیځې اروپا سیندونه د ځمکې پراخوالي په سبب اوږده دي. ځینې سیندونه په جنوب کې د مدیترانې په سمندرګي کې تویږي، لکه د ایتالیې د هېواد د تیر او پو سیندونه.

په اروپا کې د رایین د سیند یوه برخه

۳- د رایین سیند:

دا سیند د سویس هېواد له غرونو څخه سرچینه اخلي او د فرانسې او المان له سرحد څخه تر تېرېدو وروسته له المان څخه د هالنډ هېواد ته ننوځي او د شمال په سمندرګي کې توپېرې. د اروپا دغه نور لاندې لوی او کوچني سیندونه هم په نوموړو درې ګونو حوزو کې توپېرې.

لومړۍ ګڼه جدول: د اروپا د نورو سیندونو نومونه:

مصب (خوله)	اوردوالی په کیلو متر	د سیند نوم	ګڼه
د کسپین سمندرګی	۳۴۹۰	ولګا	۱
د کسپین سمندرګی	۲۳۹۶	اورال	۲
تورسمندر	۲۰۰۰	دنیپر	۳
د آزوف سمندرګی	۱۹۶۰	دن	۴
د بالتیک سمندرګی	۱۰۷۰	ویستولا	۵
د بارنتس سمندرګی	۱۸۴۱	پچورا	۶
د اطلس سمندر	۱۰۰۰	لوار	۷

د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د یوه سیند د ګټې او اقتصادي ارزښت په هکله بحث او خبرې وکړي او د بحث پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- هغه سیندونه چې په شمالي اروپا کې بهیري، د کال په تاوده موسم کې یې اوبه کمېږي ().
- ۲- د دانیوب سیند د اروپا ډېر اوږد سیند دی ().
- ۳- د اروپا د صنعتي هېوادونو د زیاترو سیندونو اوبه ککړې دي ().
- ۴- ولګا د اروپا ډېر اوږد سیند دی ().
- ۵- هغه سیندونه چې د اروپا په جنوب کې بهیري، د کال په تودو موسمونو کې یې اوبه کمېږي ().

کورنۍ دنده:

د اروپا بې له لیکنې (سپینه) نقشه کاپي یا رسم کړئ او په هغې کې د اروپا مهم سیندونه په نښه او د جغرافیه په راتلونکي درسي ساعت کې یې د ټولګي مخې ته وښئ.

د اروپا بې له لیکنې (سپینه) نقشه د زده کوونکو خواپوښ لپاره

د اروپا د جهيلونو په هکله څه پوهېږئ؟

د ځمکې د وچې لويې ژورې چې له اوبو څخه ډکې شوې وي، په کوم نوم يادېږي؟
له جهيلونو څخه څه اقتصادي گټه اخيستل کېدای شي؟

ج- جهيلونه:

د ځمکې طبيعي لويې ژورې چې له اوبو څخه ډکې شوې وي او څلورو خواوو ته يې وچه وي، د جهيل، کول او ولاړو اوبو په نوم يادېږي.

د ځينو جهيلونو اوبه مالگينې او د يو شمېر نورو اوبه خوږې او رڼې وي. د معتدلو او باراني سيمو د جهيلونو اوبه، چې اروپا هم په هغې کې شامله ده، معمولا خوږې وي.

د اروپا غرنی کوچنی جهيل

د اروپا د لويې وچې په زياترو سيمو کې ځينې جهيلونه شته دي، چې د پراخوالي، ژورتيا او له سمندر څخه د لوړتيا له امله سره توپير لري. د دې جهيلونو زيات شمېر د اروپا په شمال کې د اسکانديناويا په ټاپو وزمې او د روسيې په لوېديځ کې پراته دي. د بېلگې په توگه د فنلنډ ۱۰ برخه خاوره جهيلونو نيولې ده، چې زياتره يې د هېواد په جنوب کې موقعيت لري او له همدې

امله فنلند د زرو جهیلونو د هېواد په نوم یاد شوی دی.

د جهیل نوم	د جهیل موقعیت	د جهیل نوم	گڼه
یخچالي	د فنلند په جنوب کې	سایما (Saimaa)	۱
یخچالي	د فنلند په جنوب کې	پایی جان (Paijanna)	۲
یخچالي	د اروپایي روسیې په لوېدیځ کې	لادوگا (Ladoga)	۳
یخچالي	د اروپایي روسیې لوېدیځ کې	انگا (Onega)	۴
یخچالي غرنی سیمه	په سویس په کې	جینیوا (Geneva)	۵
یخچالي غرنی سیمه	په سویس کې	کونستانس (Konstanz)	۶
نکتونیکي	په هنګري کې	بالتون (Bolton)	۷

دوهمه گڼه جدول د اروپا نور مهم جهیلونه (اضافي معلومات)

د دې لویې وچې څه ناڅه ټول جهیلونه خوږې اوبه لري او د سیندونو سرچینه جوړوي.

زیاتره لوی او ژور جهیلونه د ډول ډول سمندري ژوو او نباتاتو دودې لپاره ښه شرایط برابروي او شاوخوا اوسېدونکي یې د کبانو په نیولو، کوچنیو بهیرو او د کبانو د جالونو په جوړونې بوخت دي. ځینو جهیلونو د ښکلو منظرو، تفریحي سیمو او د هوټلونو په جوړونې او د تورېزم په صنعت کې بنسټیز رول لوبولی دی.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو کې تنظیم شي، ټولې ډلې دې لاندې پوښتنې ته د یو بل په مشوره د اروپا د طبیعي نقشې پربنسټ ځواب برابر کړي او د هرې ډلې استازی دی، هغه ټولګیوالو ته وښيي.

- د اروپا د لویې وچې د لویو جهیلونو موقعیت په نقشه کې معلوم کړئ؟

پوښتنې:

- له څلور ورکړل شوو ځوابونو څخه سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.
- ۱- هغه هېواد چې هغه ته د زرو جهیلونو د هېواد نوم ورکړل شوی دی:
- الف) سویډن ب) ناروې ج) هنګري د) فنلند
- لنډ ځواب ورکړئ
- ۲- جهیل تعریف کړئ؟
- ۳- د معتدله او باراني سیمې د جهیلونو د اوبو خوند څرنگه دی؟ ولې؟

کورنۍ دنده:

د خپلې کورنۍ په مرسته د لاندې پوښتنې ځواب برابر کړئ:

ایا زموږ په هېواد کې جهیل شته دی؟ او که چېرې وي، نو نوم یې له اړوندو ولایتونو سره ولیکئ او همدارنگه له هغو څخه د گټې اخیستلو د څرنگوالي په هکله لنډ معلومات ولیکئ؟

د- د اروپا د سمندرګيو (بحيرو) په هکله څه پوهېږئ؟

د اروپا د سمندرګيو نقشه

پورتني نقشه په څير سره وګورئ، ولې د اروپا په لويه وچه کې ډېر سمندرګي شته دي؟

د اروپا د لويې وچې ډېر لوی سمندرګي د مديترانې سمندرګي دی چې د خپل ځانګړي موقعيت له امله د درېو لويو وچو (اسيا، اروپا او افريقا) ترمنځ پروت دی. ټول کال د بېړۍ چلولو وړ دی او د سويز کانال په کيندلو سره، دې سمندرګي د اتلانتيک سمندر د هند له سمندر سره نښلولی او د نړۍ ډېره برخه سوداګريز مالونه له دې لارې ليرې ليردول کېږي. د جبل الطارق ليرې ژورې ابنا دا مديترانې سمندرګي د اتلانتيک له سمندر سره نښلولی دی.

د مديترانې د سمندرګي څارې ډېرې وتلې او ننوتلې دي، چې د دې سمندرګي ټول ټاپوګان او ټاپووزمې يې په بېلو بېلو برخو وېشلي دي او هر يو د بيل سمندرګي په نوم يادېږي، لکه د ادرياتيک Adriatic، تيرين Tyrrhenian، اژه Aegean او داسې نور سمندرګي.

د داردانيل Dardanelle منځني شکله اوږده ابنا د مديترانې سمندرګي د مرمره Marmora کوچني سمندرګي او د باسفورس Bosphorus ابنا د مرمره سمندرګي له تور سمندرګي سره نښلوي، چې ځانګړی اقتصادي او ستراتيژيکي ارزښت لري.

د انگلستان او فرانسې د هېوادونو ترمنځ د مانس سمندرګی یا English Channel پروت دی، چې د لوېدیځې او جنوبي اروپا او د افریقا د لویې وچې ترمنځ د وړلو او راوړلو لویه لاره جوړوي. د مانس د سمندرګی په شمال کې د شمال سمندرګی پروت دی، چې د اتلانتیک د سمندر یوه برخه ګڼل کېږي. ژورتیا یې لږه او د کبانو د ښکار، د بېړیو چلولو، د نفتو او طبیعي ګاز د را ایستني لپاره یې ښه چاپېریال جوړ کړی دی.

د ناروې سمندرګی هم لږه ژورتیا لري، د کبانو د روزني لپاره یې ښه چاپېریال جوړ کړی دی. د بالتیک سمندرګی د سکاندیناویا د ټاپووزمې په ختیځ او جنوب کې پروت او د بېړیو چلولو وړ دی. د اروپا شمالي بحیرې، لکه بارنتس، سره له دې چې شمالي منجمد سمندر ته نږدې پرتې دي، د کال په اوږدو کې کنگل وي، خو د ګلف ستریم د تود بهیر له امله د بېړیو چلولو وړ دی. په ناروې کې د تروندهیم Trondheim او برگین Bergen بندرونه او د روسیې Archangelsk ارخانګلسک بندر، چې په دې حوزه کې یواځینی د بېړیو چلولو بندر دی، د یادولو وړ دی.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د بېلابېلو سویو له مخې، په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د اروپا له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره، لاندني یوې پوښتنې ته ځواب برابر کړي.

- ۱- د سویز کانال کومې بحیرې (سمندرګي) سره نښلوي؟
- ۲- د اروپا په شمال کې لوی بندرونه کوم دي؟ هغه په نقشه کې پیدا او خپلو ټولګیوالو ته یې وښیئ؟
- ۳- د باسفورس او دردنیل د اښکانونو موقعیت په نقشه کې وښیئ؟

پوښتنې

- ۱- د مدیترانې سمندرګی د کومو لویو وچو ترمنځ بېلوونکی حد او پوله جوړوي؟
- ۲- د اروپا د لویې وچې په شمال کې کوم سمندرګی پروت دی، نوم یې ولیکئ؟
- ۳- کومه اښکانه د مدیترانې سمندرګی د اتلانتیک له سمندر سره نښلوي؟ لاندې جمله بشپړه کړئ:
- ۴- د سویز د کانال په کېنډلو سره د اتلانتیک سمندر د او سمندرګیو له لارې د هند سمندر سره نښلول شوی دی.

کورنۍ دننه:

د اروپا بې لیکنې (سپینه) نقشه له (۱۰) مخ څخه رسم کړئ او د سمندرګیو نومونه یې په ټاکلو ځایونو کې ولیکئ.

هـ - د اروپا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهېږئ؟

د اروپا د خلیجونو نقشه

په سواحلو کې د اوبو زيات ننوتل، چې د ډېرو خواوو ته يې وچه او يوه خوا يې اوبه وي، په کوم نومه يادېږي؟ له خلیجونو څخه څه اقتصادي گټې اخیستل کېدای شي؟

د اروپا د لویې وچې ځانگړې جغرافيايي موقعیت د شمالي کنګل سمندر، د اتلانتيک سمندر او د مدیترانې سمندرګي ترمنځ د ټاپو وزمې په بڼه او د بالټیک سمندرګي موقعیت د وچې په دننه کې د ډېرو خلیجونو د منځته راتگ سبب شوي دي.

لویو او ژورو خلیجونو د بندرونو جوړونې ته طبیعي بڼه شرایط برابر کړي دي. ځکه له همدې لارې لویې بېړۍ سواحلو ته نږدې کېږي او له سمندري قوې څپو څخه ژغورل کېږي، د بارولو او خالي کولو لپاره پوره وخت لري او په لنگر اچونه کې اسانتیاوې رامنځ ته کوي. هغه ساحلي هېوادونه چې دا ډول شرایط ولري په طبیعي توګه له اضافي لګښتونو پرته د بندرونو جوړونې لپاره ورڅخه گټه اخیستلای شي.

خو هغه ساحلي هېوادونه چې دا ډول خلیجي بڼه شرایط نه لري، د بندر جوړونې لپاره ډېرو لګښتونو ته اړتیا لري.

د اروپا صنعتي هېوادونو د پرمختګ یو علت هم نړیوالو اوبو ته لاره (لاسرسی) او د بېړیو چلولو وړ

بې شمېره خلیجونو موجودیت دی، چې له هغې لارې کولی شي له سلو څخه زیاتو ساحلي هېوادونو سره سوداګریزې اړیکې ټینګې کړي.

کوچنیو خلیجونو هم د ډېرو خوراکي موادو او لږو ژورو او نسبتاً ارامو اوبو په درلودلو سره، د سمندري ډول ډول ژوو د روزنې لپاره ښه

شرایط برابر کړي دي. له همدې کبله، دا خلیجونه، د کبانو ښکار او تر اوبو لاندې ځمکې یې د کاني زېرمود پلټلو لپاره په ځانګړې ډول د نفتو او طبیعي ګازونو له پلوه ډېر ارزښت لري، خو د لویو بېړیو د چلونې لپاره د ګټې اخیستنې وړ نه دي.

د بندر موقعیت	د بندر نوم	د خلیج نوم	ګڼه
د ادرياتيک د سمندرګي په شمالي غاړه کې	تریست	تریست (Trieste)	۱
د ایټالیا په جنوب د مدیترانې د سمندرګي په غاړه	تارنتو	تارنتو (Taranto)	۲
د ایټالیا په شمال لوېدیځ کې د مدیترانې سمندرګي په غاړه	جینوا	جینوا (Geneva)	۳
د فرانسې په جنوب کې د مدیترانې سمندرګي په غاړه	تولون	لیون (Lion)	۴
د فرانسې په لوېدیځ کې د اتلانتیک سمندر په غاړه	بورډوکس	بیسکی (Biscay)	۵
د لیتوانیا په لوېدیځ کې د بالټیک سمندرګي په غاړه	ریګا	ریګا (Riga)	۶
د استونیا په لوېدیځ کې	تالین (Tallinn)	فنلنډ	۷
د سویډن په ختیځ کې	تورکون	بوټوني (Bothoni)	۸

په ټولګي کې فعالیت:

ښوونکی دې د بېلابېلو سویو زده کوونکي په څو ډلو ووېشي او هره ډله دې د اروپا د نقشې له مخې له لاندینو پوښتنو څخه یوې پوښتنې ته ځواب ورکړي او د ډلې استازی دې یې ټولګیوالو ته ولولي.

- ۱- د مدیترانې د سمندرګي پر غاړه خلیجونه په نقشه کې پیدا او موقعیت یې تثبیت کړئ؟
- ۲- د اتلانتیک سمندر د ختیځې غاړې خلیجونه په نقشه کې پیدا او موقعیت یې تثبیت کړئ؟
- ۳- د بالټیک د سمندرګي پر غاړو خلیجونه په نقشه کې پیدا او د هغو موقعیت تثبیت کړئ؟

پوښتنې:

سم ځوابونه د (س) په توري او ناسم ځوابونه د (ن) په توري ښه کړئ.

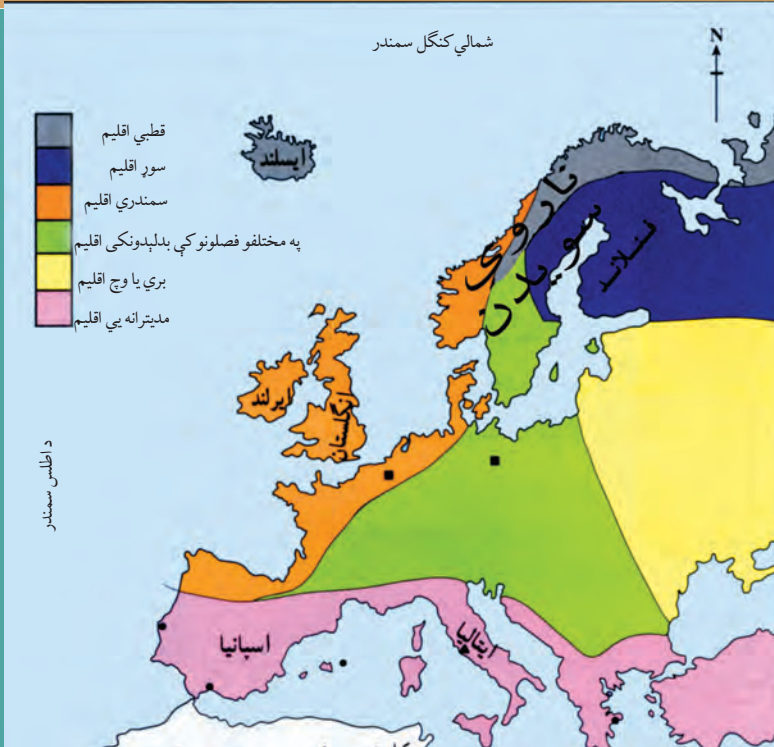
- ۱- بندر د سمندر یا سمندرګي پر غاړې هغه ځای دی چې مسافرونه، صادرات او واردات ورڅخه ترسره کېږي () .
 - ۲- خلیج له اوبو څخه ډکې، دیوې لویې او ژورې کنډې څخه عبارت دی، چې څلورو خواوو ته یې وچه وي () .
- لنډ ځواب ورکړئ:

- ۱- د اروپا د لویې وچې د جنوبي لویو خلیجونو نومونه ووايئ؟
- ۲- کوم خلیجونه په طبیعي توګه د بندري تاسیساتو جوړونې ته برابر دي؟ او ولې؟

کورنۍ دنده:

د اروپا بې لیکنې نقشه له (۱۰) مخ څخه کاپي یا رسم کړئ او په هغې کې د اروپا د لویو خلیجونو نومونه په ټاکلو ځایونو کې ولیکئ.

و- د اروپا لویه وچه څرنگه اقلیم لري؟

د اروپا د اقلیم د ډولونو نقشه

اروپا ولې ډول ډول اقلیمونه لري؟

آیا پوهیږی چې د اروپا کومه برخه وچ او بری اقلیم لري؟

د اروپا د لویې وچې اقلیم په څو علتونو دهغو وچو په پرتله، چې په ورته جغرافیایي عرض البلد کې موقعیت لري، معتدل دی. له همدې امله، وچ او تاوده بیابانونه او په ختیځه برخه کې زیات تیز بارانونه نه لیدل کېږي.

د اروپا لویه وچه په معتدله سیمه کې موقعیت لري او لږه برخه یې په قطبي سیمه کې پرته ده. د دې وچې له درېیو خواوو یعنې شمال، جنوب او لوېدیځې خوا اوبه چاپېره شوې دي، چې له امله یې ټوله اروپا د پوره مرطوبې او لنډه بلې هوا څخه اغیزه منه کېږي.

د اروپا لویې وچې غرونه دومره لوړ نه دي چې د اروپا دنننی برخې ته د اطللس سمندر او د مديترانې د سمندرګي د لنډه بل د ننوتلو خنډ وگرځي.

څلورم علت یې د گلف ستریم (د سمندري تودو اوبو بهیر) شته والی دی، چې د اروپا له لوېدیځو برخو څخه تېرېږي او د اروپا د دې برخې د هېوادونو اقلیم د معتدله کېدو سبب کېږي.

د اروپا د لویې وچې اقلیم په عمومي توګه په څلورو لویو اقلیمي سیمو وېشل کېږي، چې عبارت دي له:

الف- جنوبي (مديترانه يي) سيمه

په دغه برخه کې د اروپا د جنوب سيمه شامله ده، چې د مديترانې د سمندرګي په څارو کې موقعيت لري او مديترانه يي آب او هوا لري، مديترانه يي آب او هوا دوه ځانګړتياوې لري:
- ژمی يې معتدل او باراني وي.
- اوړی يې تود او وچ وي.
د دې سيمې رطوبت او لنډه بل د اروپا د لوېديځې څارې د هېوادونو په پرتله لږ دی او ډېر اورښت يې د مني او ژمي په موسمونو کې وي.

ب- د اتلانتيک سمندر ګاونډۍ سيمې:

دې سيمو کې د انگلستان او ايرلنډ هېوادونه شامل دي، چې د اتلانتيک سمندر په سيمه هم شهرت لري. د دې سيمې هوا په ژمي او اوړي کې معتدله او ملايمه ده او څرنگه چې نوموړې سيمه د اتلانتيک سمندر د بادونو په لوري کې پرته ده، نو ډېر لنډه بل لري او د اروپا ډېره باراني سيمه ګڼل کېږي. ځکه نو په ټولو موسمونو او په ځانګړي ډول په ژمي کې ډېر باران اوري. دا سيمه د کال په زياترو وختونو کې ورېځې او لړې لري.

د نباتاتو د ډولونو نقشه

ج- مرکزي وچه (بري) برخه:

په دې برخه کې مرکزي او ختيځه اروپا شامله ده. څرنګه چې په دې سيمه کې د هوا لنډه بل لږ دی، نو د اورې او ژمي د تودوخې په درجه کې يې ډېر توپير شته. يعنې په اورې کې يې هوا ډېره توده او په ژمي کې ډېره سره ده. دا سيمې د اتلانتيک د سمندر او د مديترانې له سمندرګي څخه د ليروالي او د لنډه بل د لږوالي له امله قاره يي يا بري (وچه) اب و هوا لري. د اوربنت کچه يې لږه او هغه هم د اورې په فصل کې لږ باران په کې اورې.

د- شمالي (قطبي) برخه:

په دې برخه کې روسيه او د اسکانډيناويا ټاپووزمې زياته برخه شامله ده. آب او هوا يې له قطبي سيمې نه د نږدوالي په سبب ډېره سره او وچه ده. په دې برخه کې اورې له باران څخه زياتې اورې او د زيات سوږوالي له امله سيندونه او سمندرګي د کال په اوږدو کې له ۵ تر ۸ مياشتو کنگل وي. په دې آب او هوا کې کله کله د اروپا شمالي، مرکزي او ختيځې برخې هم شاملېږي. په عمومي توګه، د اروپا نمجنې برخې د لوېديځې اروپا هېوادونه دي او زياتره د اطلس سمندر د نمجنو بادونو په لوري کې واقع شوي دي، نو ځکه په همدې سيمه کې ډېر باران اورې. د اروپا وچې برخې هم د ختيځې او منځنۍ اروپا هېوادونه دي، لکه د هنگري د هېواد په څېر چې د اطلس سمندر او د هغه له نمجنو بادونو څخه ډېر لږ دی، نو له لږ لنډه بل څخه برخمن دی او باران په دې هېوادونو کې له نورو برخو څخه ډېر لږ دی، نو په ژمي کې ساړه او په اورې کې تاوده وي.

بادونه:

منځنۍ او شمالي اروپا:

دا سيمې د لوېديځو بادونو په لوري کې، چې د اطلس سمندر له خوا الوځي، واقع شوې دي او په ژمي کې هم په دې سيمو کې قطبي ساړه بادونه لګېږي.

مديترانه يي اروپا:

دا سيمې د سږو او تودو بادونو په لوري کې پرتې دي. په اورې کې تاوده او وچ بادونه چې د افريقا د لوېې صحرا له لوري را لګېږي او په ژمي کې ساړه بادونه، چې د الپ د غرونو له خوا را لګېږي، دا سيمې اغېزمنوي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې د اروپا اب او هوا توضیح کړي، همدارنګه دې ووايي چې لاندې هر یو هېواد څه ډول اب او هوا لري؟

فنلنډ ()

ایټالیا ()

انګلستان ()

ایرلنډ ()

ایسلنډ ()

پوښتنې:

- ۱- مديترانه يي اب او هوا څه ځانګړتياوې لري؟
- ۲- د اتلانتیک سمندر ګاونډۍ سيمې څه ډول اب او هوا لري، شرحه يې کړئ؟
- ۳- د اروپا د شمالي سيمو د اب او هوا په هکله څه پوهېږئ، توضیح يې کړئ؟

کورنۍ دنده:

هغه څه مو چې له تېرو لوستونو څخه زده کړي، د قاره يي يا بري هوا د ځانګړتياوو په هکله يې معلومات وليکئ او دليلونه راوړئ چې ولې منځنۍ او ختيځه اروپا دا ډول اب او هوا لري؟

د اروپا د سياسي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

د اروپا د لویې وچې د هېوادونو سياسي نقشه

پورته نقشې ته وگورئ چې کوم هېوادونه سمندرګيو او سمندرونو ته لار نلري.

اروپا د پخوانۍ نړۍ له درېيو لويو وچو څخه ده، چې د شمالي نیمې کرې د شمالي عرض البلد د ۳۵ او ۸۰ درجو او د ختیځ طول البلد د ۶۰ درجو او د لوېدیځ طول البلد د ۲۵ درجو ترمنځ موقعیت لري. ختیځه ليرې نقطه يې د اورال غرونه او د اورال سیند، لوېدیځه ليرې نقطه يې د ایسلینډ لوېدیځه برخه، شمالي ليرې نقطه يې د ناروې د هېواد شمالي برخه او جنوبي ليرې نقطه يې د کريت ټاپو دی. اوږدوالی يې له شمال څخه تر جنوب پورې ۶۴۰۰ کیلومتره او سوري يې له ختیځه تر لوېدیځه پورې ۴۸۰۰ کیلومتره دی.

پولې (سرحدونه):

اروپا له درېيو خواوو څخه د نړۍ د لويو اوبو په واسطه را چاپېره شوې او د آسيا د لويې وچې په پرتله کوچنۍ ټاپو وزمه ده، چې د شمال له خوا په شمالي منجمند سمندر، د جنوب له خوا د مديترانې په سمندرګي، تورسمندرګي، کسپين سمندرګي او ختیځ له خوا د آسيا په لويې وچې پورې، چې د اورال سیند او اورال غر دا دواړه وچې سره بېلوي، نښتی ده.

- څرنگه کولی شو د اروپا د لویې وچې سیاسي واحدونه سره وپېشو؟
- نقشې ته څیر شئ او د اروپا سیاسي واحدونه وښیئ؟

د اروپا د لویې وچې د سیاسي واحدونو شمېر ۴۷ هېوادونو ته رسېږي. له هغو څخه ۹ هېوادونه یې په وچه کې پراته دي او اوبو ته لار نه لري، لکه د سویس، لوکزامبورک، سلونې، صربستان، مقدونې، اتریش، هنگري، سلواک، چک او داسې نور هېوادونه. همدارنگه په دې لویه وچه کې د خاورې د پراخوالي له پلوه ۹ کوچني هېوادونه، لکه لوکزامبورک، مالټا، لختن شټین، اندورا، مونتینګرو، سلوانیا، سان مارینو، موناکو او واتیکان هم شته.

هغه اروپایي هېوادونه چې سمندر ته لار نه لري

(د مطالعې لپاره اضافي معلومات)

د اروپا اتحادیه:

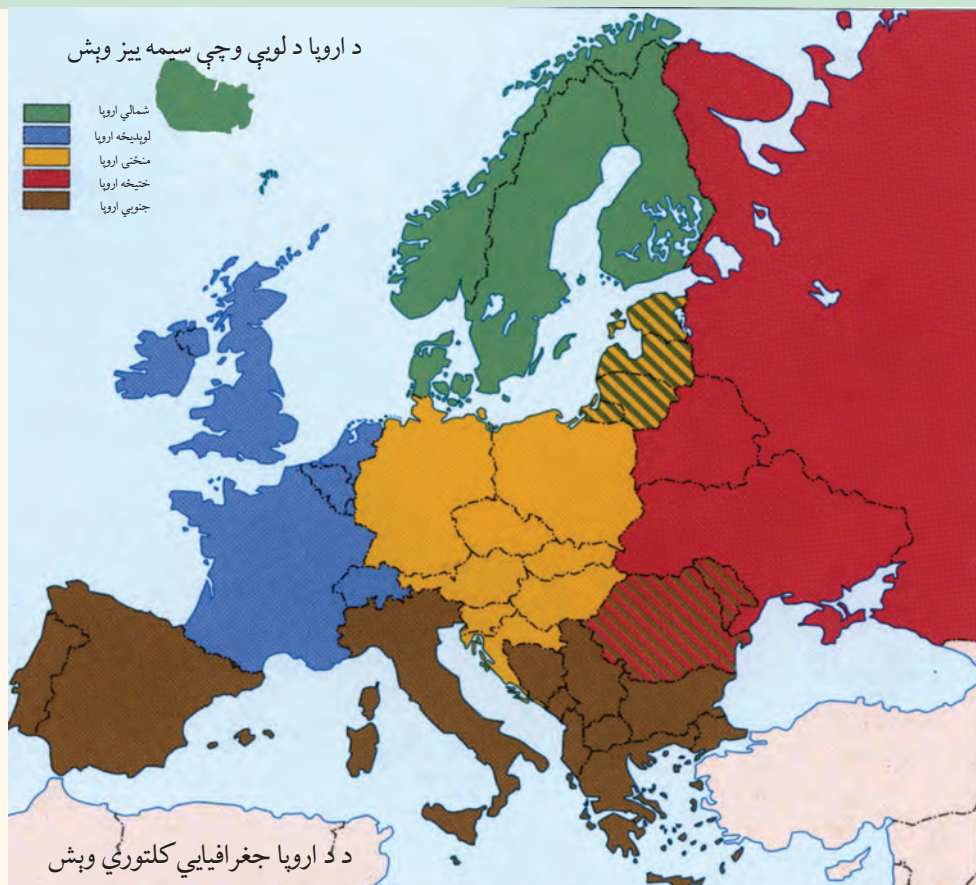
دا اتحادیه په ۱۹۵۷ م کال کې منځته راغله، چې په لومړیو کې یې بلجیم، لوېدیځ المان، هالنډ، لوکزامبورک، فرانسه او ایټالیا غړي هېوادونه وو، خو اوس ۲۷ غړي هېوادونه لري. د دې اتحادیې د منځته راتللو هدف (موخه) عبارت ده له:

- د ګډون کوونکو هېوادونو ترمنځ د مالي او اقتصادي مرستو لازياته پراختیا.
- په دفاعي او بهرنیو چارو کې د ګډ سیاست رامنځ ته کول.
- د ګډون کوونکو هېوادونو دننه په عدلي چارو کې مرسته کول.

په ۱۹۹۹ م کال کې د غړو هېوادونو ترمنځ په راکړه ورکړه او بانکي معاملو کې اروپايي پولې واحد یورو رواج شو. د اروپا سیاسي واحدونه په لاندې ډول وېشلی شو.

- د شمالي اروپا هېوادونه، لکه: سویډن، ناروې، فنلنډ، ایسلینډ او ډنمارک.
- د جنوبي اروپا هېوادونه، لکه: ایټالیا، یونان، اسپانیه، پرتګال او نور.
- د ختیځې اروپا هېوادونه، لکه: روسیه، سپینه روسیه، اوکراین او نور.
- د لوېدیځې اروپا هېوادونه، لکه: المان، فرانسه، انگلستان، هالنډ، بلجیم او نور.
- د منځنۍ اروپا هېوادونه، لکه: اتریش، چک، پولینډ او نور.

د اروپا لویې وچې په دې برخه کې د هېوادونو ترمنځ ګمرکي پولې نشته او سیاسي اړیکې یې د یوه تړون له لارې، چې د اروپا اتحادیه یې بولي، سرته رسېږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د لوست په مهمو ټکو بحث وکړي او د بحث پایلې دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

د لوست له متن څخه په گټې اخیستنې سره لاندې پوښتنې بشپړې کړئ:

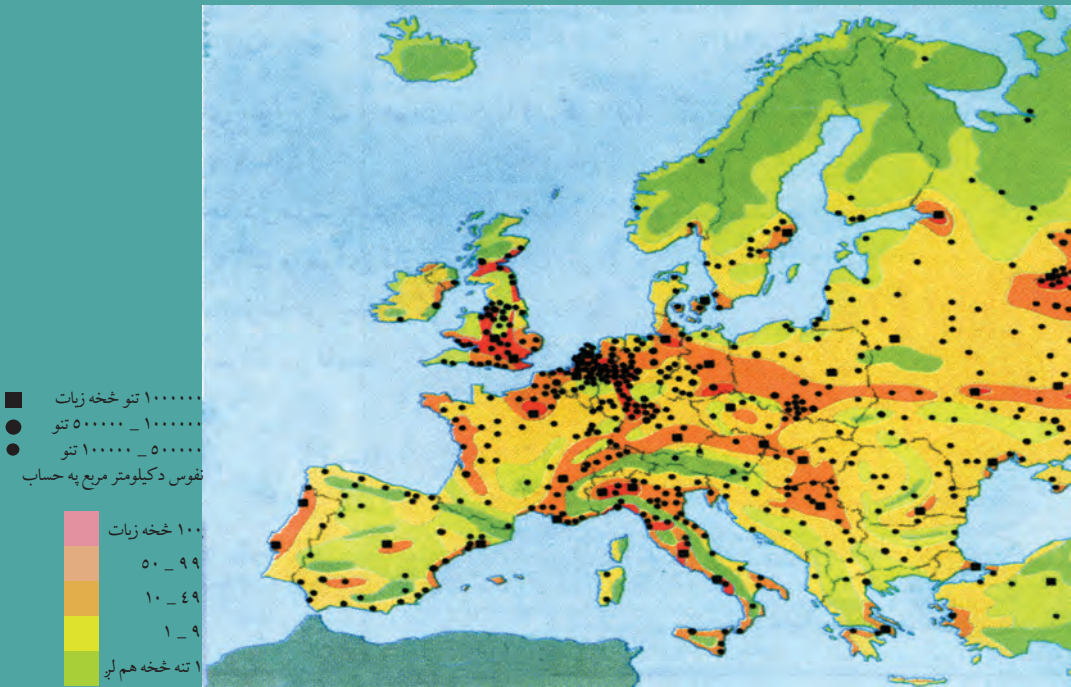
- ۱- اروپا یو له لویو وچو څخه ده؟
- ۲- اروپا د شمالي عرض البلد د او د درجو ترمنځ پرته ده؟
- ۳- د اروپا ختیځه لیرې نقطه لوېدیځه لیرې نقطه یې شمالي لیرې نقطه یې او جنوبي لیرې نقطه یې ده.

کورنۍ دنده:

د اروپا سیاسي نقشه رسمه کړئ او په هغې کې د هېوادونو او د هغو د پلازمېنو نومونه ولیکئ.

د اروپا د بشري جغرافيه په هکله څه پوهېږئ؟

په اروپا کې د نفوسو د ویش نقشه

آيا پوهېږئ چې د اروپا لويه وچه پراخوالی سره سره د نړی د نفوسو ډکو قارو څخه ده؟

د اروپا په لويه وچه کې د طبيعي بنو شرايطو، يعنې پراخو خرځايونو، د اوبو ډکو سيندونو، معتدل

په اروپا کې د لږ نفوس لرونکې سيمې انځور

اقلیم او پوره اوربنت د شته والي له امله د صنعت او پوهې پراختیا، د اقتصادي فعالیتونو او کارونو امکانات ښه برابر شوي دي، نو په همدې دلیل، د اروپا په زیاترو برخو کې زیات وگړي مېشت شوي دي، خو بیا هم دا اوسېدل د اروپا د لویې وچې په ټولو برخو کې یو ډول نه دي.

د اروپا په شمالي سیمو، لکه روسیه او سکاندینویای هیوادو کې د هوا د زیات سوړوالي له امله لږ وگړي ژوند کوي. په داسې حال کې چې د مدیترانې سمندرګي ته نږدې هیوادونه او همدارنگه منځنی او لوېدیځه اروپا کې ډېر خلک ژوند کوي. د اروپا زیاتره خلک په کومو سیمو کې اوسي؟ او ولې؟

په اروپا کې د لندن د نفوسو ډک ښار

۱- د اروپا له وگړو ډکې برخې د مهمو سیندونو پر غاړو، د صنعتي مرکزونو په شاوخوا او کرنیزو ښو ځمکو کې لیدل کېږي.

۲- سره له دې چې د اروپا لویه وچه د نړۍ د ډېرو نفوسو لرونکو لویو وچو څخه ده، خو د نفوسو وده یې لږه ده، ځکه چې ډېرې کورنۍ، په ځانگړي ډول په صنعتي هېوادونو کې د زیاتو اولادونو له درلودلو سره مینه نه لري، نو ځکه په اروپایي ځینو هېوادونو، لکه المان او ایټالیا کې د نفوسو وده په ډېرې چټکۍ سره مخ په کمېدو ده.

د خلکو ډلې:

د اروپا د خلکو ډېره ستره ډله روسان دي، چې د اروپا د خلکو لويه ټولنه جوړه وي. له روسانو څخه وروسته په اروپا کې د خلکو بله لويه او مهمه ډله جرمنيان دي، چې زياتره په منځنۍ اروپا (المان، اتریش او سویس) کې اوسي او وروسته بيا په ترتيب سره لاتین، فرانسوي او انگلوساکسون ډلې دي چې هره يوه يې د اروپا د خلکو زياته برخه جوړوي.

روسی څېره

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د بڼوونکي تر لارښوونې لاندې په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د نفوسو د وېش او د خلکو د ډلو په هکله بحث او خبرې وکړي او پایله دې د ډلې استازي ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

د سم ځواب په مخ کې د (س) توری او ناسم ځواب په مخ کې د (ن) توری ولیکئ.
۱- د اروپا د وګړو زیاته برخه د سیندونو په غاړو، صنعتي مرکزونو او کرنیزو برخو کې استوګنه کوي.

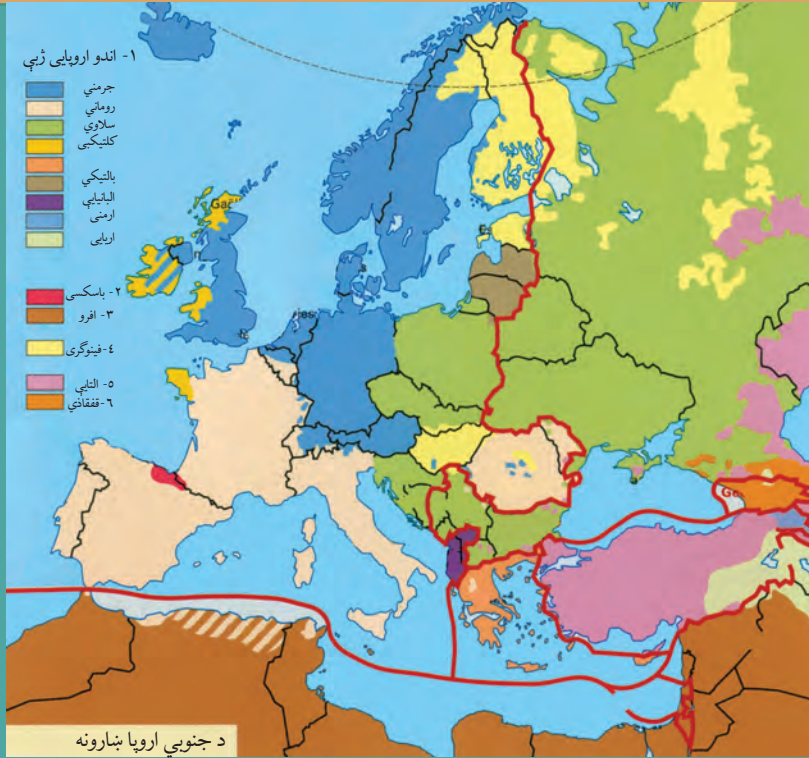
۲- د اروپا په ټولو برخو کې د خلکو استوګنه، د طبیعي ښو شرایطو، له اوبو څخه د ډکو سیندونو، معتدل اقلیم د صنعت او علم د پراختیا له امله یو شاته ده.

۳- د اروپا د لویې وچې د خلکو مهمه او لویه ډله روسان دي.

کورنۍ دنده:

د اروپا د لویې وچې له لیکنې پرته نقشه رسم کړئ او په هغې کې د وګړو وېش او ګڼوالی په ځانګړي رنگ سره وښیئ.

د اروپا د لویې وچې د ژبې او نژاد په هکله څه پوهېږئ؟

ايا پوهېږئ چې د اروپا خلک له کوم نژاد څخه دي؟

د اروپا د لویې وچې د وگړو ډېره برخه سپين پوستي جوړوي. سپين نژاد په دې لاندې درېو لویو ډلو وېشل کېږي:

۱- جنوبي قومونه:

جنوبي قومونه له يوناني يا لاتيني څخه عبارت دي، چې د څېرې رنګ يې غنم رنګه دی. دا قومونه د ايټاليا په جنوب لوېديځ کې د بالکان په ټاپو وزمې، هسپانيې، پرتګال او بلجيم هېوادونو کې استوګن دي.

۲- جرمني قومونه:

دا قومونه زياتره په منځنۍ او شمال لوېديځه اروپا کې استوګن دي، په انگلستان کې انگلوساکسون او په بلجيم کې فلانډ او سپري، هالنډيان، المانيان، سویډنيان، نارويژيان، ډنمارکيان او د سويسيانو يوه برخه هم له دې جملې څخه ګڼل کېږي.

۳- ختيځ قومونه يا سلاويان:

دا قومونه زياتره سپين رنګ او طلايي وېښتان لري او زياتره په ختيځه اروپا کې اوسېږي، چې د

پولینډیانو، چکیانو، سلواکیانو، صربیانو او کرواتیانو (پخوانی یوگوسلاویا) څخه عبارت دي، چې زیاتره یې د ختیځې اروپا اوسېدونکي دي. دا خلک د هنګري خاورې له شمال څخه جنوب ته تېر شوي او منځنی اروپا ته یې لاره موندلې ده. له پورتنیو درې گونو قومونو سر بېره چې یادونه ترې وشوه، کوچني پخواني قومونه هم شته، چې له هغو څخه ایبریان د اروپا په غرنیو سیمو، سلتیان په ایرلینډ، سکاتلنډ او په بریتانیا کې او د یهودیانو ډلې په روسیې او پولینډ کې دي.

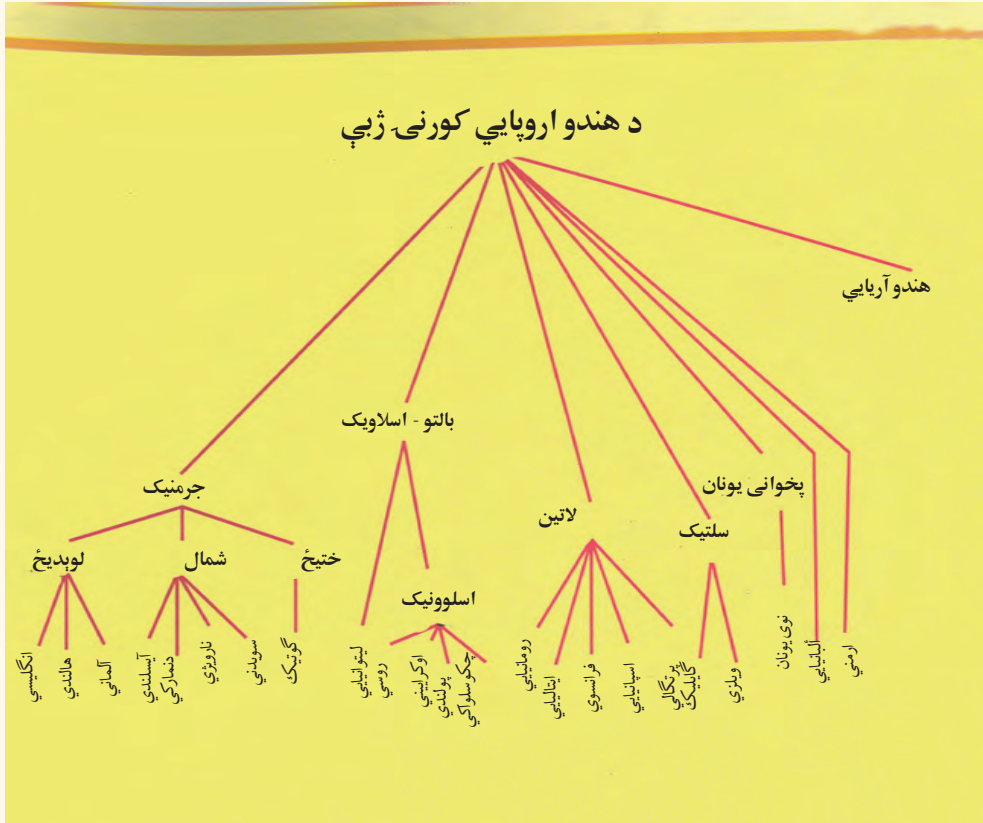
ژبې:

د اروپا د خلکو د ژبو اصلي ښاخ کومه ژبه تشکیلوي؟

په اروپا کې په بېلابېلو ژبو خبرې کېږي او د دې ژبو ډولونه دومره زیات دي چې د یوه ځانګړي نژاد یا ډلې د خلکو هره برخه هم په یوه ځانګړې ژبه خبرې کوي. د اروپا د خلکو ژبې د ژبني رېښې له پلوه په عمومي توګه په درې برخو وېشل کېږي: ځینې ژبې یې، لکه ایټالیایي او اسپانوي لاتینه رېښه لري، ځینې لکه الماني او انګلیسي جرمني رېښه او ځینې نورې، لکه روسي او پولنډي سلاوي رېښه لري. د اروپایي ټولنې زیات وګړي، چې په یوه ځانګړې ژبه خبرې کوي، روسان دي. البته ځینې مذهبي لږه کي او اقلیتونه، لکه: مسلمانان او یهودیان او ځینې نژادي لږه کي هم د هغو هېوادونو، چې په کې اوسېږي په مروجو او دودیزو ژبو خبرې کوي.

اضافي معلومات:

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې مطلبونو بحث او خبرې وکړي:

۱- نژاد په اروپا کې
۲- ژبې په اروپا کې

پوښتنې:

سم ځواب غوره کړئ:

۱- اروپایان له کوم نژاد څخه دي؟

الف: تورپوستکي ب: ژېړ پوستکي ج: سپین پوستکي د: سره پوستکي

۲- د جنوبي اروپا د خلکو نژادي ځانګړتیاوې کومې دي؟

الف: سپین رنگي ب: طلايي وېښتان ج: غنم رنگه د: ګرګوتي وېښتان

لنډ ځواب ورکړئ:

۱- سلاویان زیاتره په کومو اروپایي هېوادونو کې استوګنه کوي؟

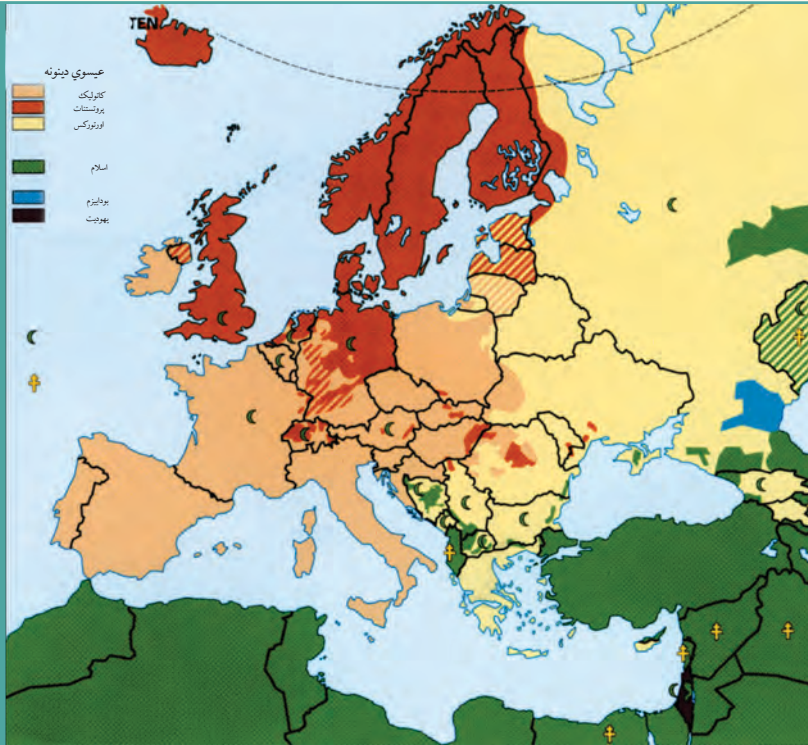
۲- د اروپایي خلکو د ژبو د مهمو ریښو نومونه واخلي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

په لاندې جدول کې د هېوادونو نومونه له ورکړل شوي متن څخه په ګټې اخیستنې او اړوندو استوګنو قومونو ته په پاملرنې په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

جنوبي قومونه	جرمني قومونه	ختیځ قومونه

د اروپا د دین او مذهب په هکله څه پوهېږئ؟

په اروپا کې د بېلابېلو دینونو نقشه

آیا پوهېږئ چې د اروپا اکثره خلک د کوم دیني پیروان دي؟

د اروپا زیاتره خلک (د اروپایي ترکیبې، د روسیې د یو شمېر وگړو او د بالکان د ټاپووزمې د هېوادونو په ځانگړي ډول له پخواني یوگوسلاوی څخه پرته) د عیسوي دین پیروان دي چې حضرت عیسیٰ عليه السلام خپل پیغمبر گڼي، د دوی په گومان عیسوي دین په درېیو لویو نورو مذهبونو وېشل شوی دی، چې هغه دادي:

۱- کاتولیک (Catholic)

د عیسویت د دین د پیروانو زیاته برخه کاتولیکان جوړوي. د دې مذهب لارښود او مشر یې «لوی پاپ» دی. دا مذهب په لومړۍ درجه زیاتره د اروپا په لوېدیځ او جنوب یعنی د بلجیم، فرانسه، په لاتینو قومونو کې اسپانیه، پرتگال او په ځانگړي ډول ایټالیه کې او همدارنگه په دوهمه درجه کې د اتریش، لهستان (پولینډ)، مجارستان، چک او سلواک د خلکو په منځ کې رواج لري. د نړۍ د کاتولیکانو د لارښود هستوگنځی د ایټالیا د هېواد په پلازمېنه د روم په ښار کې دی، چې واتیکان نومېږي.

۲- پروتستانت (Protestant):

د پروتستانت مذهب د کاتولیک له مذهب څخه وروسته ډېر زیات اهمیت لري. پروتستانت له حضرت عیسیٰ عليه السلام څخه د زده کړو د پیروۍ له پلوه د دوی په نظر له کاتولیکانو سره اختلاف لري. هغوی د مارتین لوتر په نامه د یوه الماني پخواني روحاني مشر د لارښوونو پیروي کوي. په اروپا کې د جرمني قومونو د پروتستانت د مذهب زیات شمېر پیروان جوړوي. دا مذهب په سویډن، ناروې،

ډنمارک، انگلستان، هالنډ، المان او اتریش هېوادونو او د سویس د هېواد په یوه برخه کې ډېر دود دی.

۳- د ارتودوکس مذهب (Orthodox):

د اروپا د لویې وچې درېیم مهم مذهب دی چې زیاتره په ختیځې او جنوب ختیځې اروپا کې رواج لري. د روسیې، رومانیې، یونان او بلغاریې د هېوادونو او په عمومي توګه د سلاو د نژاد زیاتره وګړي د هغه پیروان دي.

(د یادونې وړ ده چې خدای ﷻ ته یواځینی بشپړ دین د اسلام دین دی او بس). پر عیسوي دین سربېره مسلمانان هم په ټوله اروپا کې

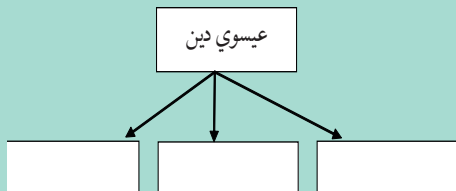
تیت او خپاره شوي دي چې ډېر شمېر یې د بالکان په ټاپو وزمې البانیې، بوسني او هرزګونې، بلغاریې او اروپایي ترکیې کې استوګنه لري. په دې هېوادونو کې لرغوني او له برم څخه ډک جوړښتونه شته دي. همدارنګه د اروپا په بېلابېلو هېوادونو، په ځانګړې ډول روسیې او پولینډ کې یو شمېر یهودیان هم ژوند کوي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د اروپا د دینونو په نقشه کې د بېلابېلو دینونو او مذهبونو ساحې معلومې او په نښه کړي.

پوښتني:

- ۱- د عیسوي دین څانګې ولیکئ.
- ۲- د کاتولیک مذهب زیاتره د اروپا په کومو برخو کې رواج لري؟
- ۳- پروتستانت د کوم سړي پیروان دي او هغه د کوم ځای و؟
- ۴- د اروپا د کومې برخې خلک د ارتودوکس پر مذهب عقیده لري؟
- ۵- مسلمانان زیاتره د اروپا په کومو برخو کې اوسېږي؟

کورنۍ دننه:

زده کوونکي دې د اروپا له لیکني پرته نقشه کاپي او یا انځور کړي، د مذهبونو مروجو ځایونه دې په نښه کړي او د جغرافیې په راتلونکي لوست کې دې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

د اروپا د اقتصادي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

په اروپا کې پرمختللی کرنه

ولې د اروپا اقتصاد پرمختللی دی؟

اروپا له صنعتي لويو سيمو څخه يوه ده او ډېر پرمختللی اقتصاد لري. دا لويه وچه تر ځمکې لاندې زېرمې، لکه د ډبرو سکارو او نفت (د شمال په سمندرگي) کې لري. خو دا زېرمې نه شي کولی د دې لويې وچې د لويو صنايعو اړتياوې پوره کړي، نو ځکه د خپلو صنايعو د کار د دوام لپاره د نړۍ د نورو هېوادونو کاني لومړنيو موادو ته اړتيا لري او د دې توکو واردوونکې ده. نن ورځ اروپا له نوې پوهنې او تخنيک څخه په گټې اخستنې سره توانېدلې ده، چې لويه صنعتي سيمه و اوسي. د المان، انگلستان او فرانسې صنعتي توکي ټولې نړۍ ته صادرېږي.

کرنه او مالداري:

د اروپا لويې وچې د معتدلې آب او هوا او پوره اورښت د لرلو له امله د کرنې او مالدارۍ د ودې لپاره ښې لارې چارې برابرې کړې دي. کرنه څه ناڅه په ټوله اروپا کې رواج لري او د عصري ماشين الاتو او علمي لاروچارو په کارولو سره ترسره کېږي. سره له دې هم د دې لويې وچې هېوادونه خپل د اړتيا وړ خوراكي توکو $\frac{1}{5}$ برخه برابرېږي، خو د هالنډ هېواد د خپلو کورنيو اړتياوو له پوره کولو سره

سره یوه اندازه خواره بهر ته هم استوي. په دې هېواد کې کرنه او مالداري په علمي لارې ترسره کېږي، د لبنیاتو او د غوښو د محصولاتو تولید په کې هم زیات دی او د دې محصولاتو زیاته برخه بهر ته لېږي.

په اروپا کې د کرنې او مالدارۍ فعالیتونه

(ب)

(الف)

په اروپا کې غوره کرنیزې برخې دادي:

۱- د میدترانې د سمندرګې شاوخوا سیمې

۲- د لوېدیځې اروپا برخې

۳- د ختیځې اروپا برخې

د اروپا په جنوب کې میدترانه یې اقلیم د دې سبب شوی چې په دې سیمه کې غلو او دانو، لکه غنمو، جوارو، اوربشو، وریجو او صنعتي نباتاتو، همدارنگه مېوو، لکه بادامو، لېمو، زیتونو او انارو کرلو ته زمینه برابره شي او په

څېر ځایونو کې یې د حیواناتو، لکه وزو او پسونو روزنه ترسره کېږي.

لوېدیځه اروپا طبیعي حاصل خیزه ځمکې لري، چې د کرنې ترڅنګ په کې د حیواناتو روزنې هم ښه پرمختیا کړېده. غوره کرنیزه محصولات یې غنم، اوربشې، جوار، چغندر او کچالو دي. د بلجیم، هالنډ، جرمني او ډنمارک هېوادونو حیواني فارمونه زیاته اندازه لبنیات، لکه شیدې، کوچ او پنیر تولیدوي او له غوره صادراتي توکو څخه یې شمیرل کېږي. ختیځه اروپا هم طبیعي حاصل خیزې ځمکې لري او ډېر غوره محصولات یې غنم، اوربشې، جوار او کتان دي. د دې ځمکو زیاته برخه په روسیه کې پرته ده او د غرونو لمنو د حیواناتو د روزنې لپاره ښې لارې چارې برابرې کړې دي.

(ج)

اوپه هم د اروپایانو لپاره د خوراکي توکو د تولید یوه سرچینه شمېرل کېږي او د کبانو د ښکار صنعت په کې ښه پرمختګ کړی دی. د کبانو نیول د اروپایانو مهمه بوختیا ده. ناروي او ایسلینډ هغه هېوادونه دي چې د هغو اقتصاد د کبانو پر صنعت ولاړ دی اوپه دې برخه کې په نړۍ کې لومړی مقام لري.

په اروپا کې د کب نیونې شغل

د ټولګي دننه فعالیت:

- زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي، د لاندې موضوعاتو په هکله دې بحث وکړي او پایلې دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي:
- ۱- د مديترانې د شاوخوا کرنيزې برخې
 - ۲- د لوېديځې اروپا کرنيزې برخې
 - ۳- د اروپا ختيځې کرنيزې برخې

پوښتنې:

- ۱- د دريو اروپايي هېوادونو نومونه واخلي چې د صنعتي توکو صادرونکي دي؟
- ۲- د اروپا کرنه ولې پرمختلې ده؟
- ۳- د اروپا د کرنيزو برخو نومونه واخلي؟
- ۴- کوم اروپايي هېوادونه په نړۍ کې د کب نيولو په صنعت کې لومړی مقام لري؟
- ۵- اروپايان د خپلو صنعتونو د دوام لپاره کومو منابعو ته اړتيا لري؟

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د يوه اروپايي صنعتي هېواد په هکله، چې پرمختللی اقتصاد لري، يو مطلب برابر او د جغرافيه په راتلونکي درسي ساعت کې دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

د اروپا د کانونو او صنايعو په هکله څه پوهېږئ؟

په شمال سمندرگي کې د نفتو رايستني عمليه

ولې اروپا د صنعتي اومو توکو واردوونکې ده؟

الف - کانونه:

د اروپا تر څمکې لاندې زېرمې دومره شتمنې نه دي او دا حالت د اروپايي هېوادونو له خوا د درېيمې نړۍ د هېوادونو د استعمار او بنکېلاک يو عامل و. اروپايي هېوادونو پخوا د خپلو اړتياوو د پوره کولو لپاره د نورو لويو وچو مستعمره کولو ته مخه کوله او همدارنگه د اروپا د لويې وچې پرمختيا د نورو هېوادونو، له هغې ډلې د آسيایي او افريقايي هېوادونو د زېرمو له لوتولو څخه پرته ناشونې وه. نفت د اروپا په ځينو برخو کې شته دي، خو د شمال سمندرگي د نفتي زېرمو له کشف څخه دمخه يې اندازه ډېره لږه وه، چې د صنايعو په پراختيا او په ځانگړي ډول له نقلیه وسيلو څخه په ډېرې گټې اخيستې سره نشي کولی د دې هېوادونو اړتياوې پوره کړي. د لوېديځې اروپا د هېوادونو ډېره پاملرنه د شمال سمندرگي د نفت او گاز زېرمو ته ده. چې اوس د انگلستان او د سيمې د ځينو نورو هېوادونو اړتياوې تر يوه حده پوره کوي. اروپا د اوسپنې او ډبرو سکرو د کانونو له پلوه شتمنه ده او د انگلستان، روسيې، فرانسې، بلجيم، المان او پولينډ هېوادونه د نوموړو کانونو غوره توليدوونکي دي. اوسپنه د سويډن له شمالي برخې څخه د بېريو په وسيله د اروپا صنعتي سيمو ته وړل کېږي.

د ایتالیا د پولادو صنایع

ب- صنایع:

د اروپا د صنایعو په هکله څه پوهېږئ؟

۱- لاسي صنایع:

له صنعتي انقلاب څخه د مخه د اروپا صنایع لاسي او کارگاهی و چې کولی شو په ایتالیې کې د بنیښې جوړولو، په اسپانیې کې د چاقوگانو او تورو جوړولو، په سویس کې د ساعت جوړولو، په هالنډ کې د چيني لوبڼو جوړولو او په ایرلینډ کې د کتاني ټوکرانو د اوبدللو یادونه وکړو.

۲- ماشيني صنایع:

اروپا د ډبرو سکرو د زېرمو او د ښه حمل او نقل په درلودلو سره په نړۍ کې لویه صنعتي سیمه ده. د اروپا درانه صنایع او لویې صنعتي کارخانې د کانونو ترڅنگ جوړې شوې دي. همدارنگه د اروپا صنعتي لوی ښارونه او بندرونه هم د سمندرونو او سیندونو په غاړو را منځته شوي دي، ځکه د بندرونو له لاری د اومو موادو او تولیدي توکو وړل او راوړل ډېر ارزانه سرته رسېږي. د اروپا له مهمو بندرونو څخه یو هم د امستردام د بیړیو چلولو د کانال په غاړه د شمال سمندرګي په ساحل کې د روتردام په نوم بندر دی. او د اروپا بل صنعتي لوی بندر

د سویډن د کاغذ جوړونې صنعت

په ایتالیا کې د جینوا بندر دی.

د اروپا مهم صنایع د فلزاتو ویلې کول، الکترونیکي سامان آلات او د ماشيني وسایلو تولید، بېړۍ جوړول، موټر جوړول او داسې نور دي.

ج- تورېزم:

د اروپا په اقتصاد کې د تورېزم صنعت هم د ارزښت وړ دی. په اروپا کې تورېزم د ډبرو تاریخي او کلتوري

مرکزونو، لکه موزیمونو، کلیساگانو، پوهنتونونو او د اروپایي هېوادونو د طبیعي ښو سیمو د شته والي له امله، له یوه هېواد څخه بل هېواد ته د سفرونو آسانتیاوو په اروپا کې سیاحت او گرځندوی ته وده ورکړېده.

د اروپا جنوبي غاړې د مدیترانې د سمندرګي ترڅنګ چې د لمریزې اروپا په نوم شهرت لري، د اروپا د نورو سیمو وګړي ځان ته را جلبوي. د الپ غرونه د غرو ختونکو او د ژمنیو لوبو لپاره له لیرې او نږدې هېوادونو څخه زیات مینه وال لري. د اوبو سپورتونه، په ځینو اروپایي هېوادونو کې د جشنونو مراسم، قصرونه، تاریخي او د معمارۍ هنري آثار د اروپا د تورېزم نورې ساحې شمېرل کېږي. د یادونې وړ ده چې د اروپا زیاتره وګړي، په ځانګړي ډول پرمختللي هېوادونه د سوداګرۍ، بانکدارۍ او داسې نورو کارونو په خدمتونو بوخت دي او د هغو فیصدي د کرنې او صنایعو په برخه کې لږه ده، چې دا په خپله په اروپا کې د اقتصاد د زیات پرمختګ څرګندوی ده.

د فرانسې د ایفل برج تصویر

ب: د الپ په غرو کې سپورتي لوبې

الف: د ټيلمز د سيند په غاړه د بيگ بن د ساعت برج

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې مطلبونو بحث او خبرې اترې وکړي او د بحث پایله دې ټولگيوالو ته وويي.

الف: د اروپا کانونه

ب: د اروپا صنايع

ج: د اروپا تورېزم

پوښتنې:

- ۱- د اروپا د سپکو يا لاسي صنايعو توليدات کوم دي؟ نومونه يې ووياست؟
- ۲- د اروپا صنعتي مرکزونه زياتره چېرې جوړ شوي دي؟ او ولې؟
- ۳- د اروپا درانه صنايع کومې دي؟ لیست يې کړئ؟

کورنۍ دنده:

د اروپا له بې ليکنې نقشه رسم يا کاپي کړئ او د اروپا د مهمو صنعتي هېوادونو نومونه په ټاکلو ځايونو کې وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي لوست کې يې ټولگيوالو ته وړاندې کړئ.

د اروپا د لويې وچې د ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟

د اروپا د چټکو کرښو شبکه

پخوا خلکو د مسافرينو او مالونو د وړلو او راوړلو لپاره د ترانسپورت له کوم ډول څخه گټه اخيسته؟

ترانسپورت (Transport):

له يوځای څخه بل ځای ته د سوداگرۍ د مالونو او انسانانو له وړلو او راوړلو څخه عبارت دی، چې دا عمل د رېل، موټر، بېړۍ، الوتکې او پايپ لاین په وسيله ترسره کېږي. وړل او راوړل (حمل و نقل) په بېلابېلو لارو چارو سرته رسېږي چې په لنډ ډول يې مطالعه کوو.

الف- سړک يا لويه لار:

په اروپا کې د ښو سړکونو او لويو لارو جوړول په لومړي پړاو کې د نظامي او سوداگريزو اړتياوو د پوره کولو لپاره منځته راغلل. د روم امپراتوري د خپلو لښکرو د چټک حرکت او لېږدونې لپاره د سړکونو لومړنۍ جوړوونکې وه. ناپليون او هیتلر هم د همدغې موخې لپاره سړکونه جوړ کړل. په

وروستيو کلونو کې د زياتو موټرو توليد هم د سرکونو د جوړونې سبب شو. اوس کولی شو د هالنډ په شمال کې له امستردام څخه ايټالېي تر جنوب پورې د لويو نښلونکو سرکونو له لارې لار شو. له غرنيو سيمو څخه د تېرېدو لپاره ټولونه جوړ شوي دي، چې ډېر مهم ټونل يې د مونت بلان (Month Blaine Tuncle) په نوم دی، چې ۱۲ کيلومتره اوږدوالی لري او فرانسه او ايټاليه سره نښلوي. د دوهمې نړيوالې جگړې څخه وروسته د گړنديو موټرو شمېر مخ په زياتيدو دی لکه د بېلگې په توگه، په سويډن کې د هرو څلورو تنو لپاره يو موټر شته دی، خو د ختيځې اروپا په هېوادونو کې د گړنديو موټرو شمېر ډېر لږ دی. په ډنمارک او هالنډ کې د بايسکلونو لپاره هم ځانگړې لارې جوړې شوې دي.

ب- د اوسپنې لارې:

د اوسپنو د لارو (د رېل کرښې) جوړونه له اروپا څخه پيل شوې ده او په ۱۸۰۴ م کال کې لومړنۍ د براس لکوموتيف د انگلستان په ويلز کې د توکو او مسافرينو د وړلو لپاره په کار واچول شو. لومړنۍ د اوسپنو لاره په ۱۸۲۵ م کال کې د ستوکتن (Stockton) او ارلينگتون (Darlington) د ښارونو ترمنځ د عمومي وړلو او راوړلو لپاره جوړه شوه او بيا ورو ورو د اوسپنې کرښې په اروپا کې پراختيا وموندله. اوس دا لويه وچه د نړۍ له گڼې گونې څخه ډکې لارې لري. د اروپا د چټکو رېلونو کرښې له ډېرو چټکو او هوسا رېلونو څخه گټه اخلي. دا کرښې د اروپا لوی ښارونه سره نښلوي. نن ورځ د اوسپنې لارې د اروپا په دننه کې د مسافرينو او مالونو په وړلو او راوړلو کې مهم رول لوبوي.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو کې تنظيم شي او هره ډله دې د لويې لارې يا سرک او د رېل کرښو په هکله له يو بل سره سلامشوره وکړي او پايلې دې د ډلې د استازي په وسيله خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- ترانسپورت تعريف کړئ؟
- ۲- ولی روميانو د سرکونو پراختيا ته ځانگړې پاملرنه درلوده؟
- ۳- لومړی ځل رېل چېرې او د کومې موخې لپاره په کار واچول شو؟
- ۴- د اوسپنو لومړنۍ کرښې د اروپا کوم ښارونه سره نښلولي وو؟
- ۵- د اوسپنو له کرښو څخه زياتره د کومو موخو لپاره گټه اخيستل کېږي؟

کورنۍ دننه:

د اروپا د لويې وچې په اقتصادي پرمختگ کې د اوسپنو د کرښو د رول په هکله يو مطلب وليکئ او خپلو ټولگيوالو ته يې وړاندې کړئ.

د اروپا هوایي ډگر

آیا پوهېږئ چې د انرژۍ له پلوه په نړۍ کې د ډېر لگښت لرونکې ترانسپورت کوم دی؟

په ۱۸ مه م پېړۍ کې په فرانسه کې هوا ته د لومړني بالون په الوتلو سره د هوایي چلند تاریخ پیل شو. په ۱۹۱۹ م کال کې د سوداگرۍ لومړنۍ هوایي کرښه په هالنډ کې منځته راغله. هوایي کرښې د اروپا لوی ښارونه او بهرني هېوادونه سره نښلوي او د مسافرينو او د هغوی د سوداگرۍ شیانو د وړلو لپاره چې درانه نه وي او ارزښت یې زیات وي، گټه اخیستل کېږي.

د اوبو لارې:

آیا پوهېږئ چې په نړۍ کې ډېره ارزانه ترانسپورتي لاره کومه ده؟ له لرغونو زمانو څخه د اوبو لارې د شیانو او مسافرينو په وړلو او راوړلو کې ارزښت لري. د اروپا دانیوب او راین سیندونو د تاریخ په اوږدو کې په وړلو او راوړلو کې، رول لوبولی دی. د راین له سیند څخه رومیانو گټه اخیستله او د سیندونو خوله (مصوب) به یې کنټرولوله. د راین او دانیوب له سیندونو څخه په نړیواله توگه گټه اخیستل کېږي. د دانیوب سیند ډېر اوږد او زیات هېوادونه سره نښلوي. د اروپا له کرنیزو هېوادونو څخه تېرېږي او په توره بحیره کې توبېږي. د راین سیند د اروپا په صنعتي سیمو کې زیات ارزښت لري. د هالنډ د روتردام لوی بندر د نړۍ له بل هر سیندي او سمندري بندر څخه زیات

د آلمان د برمن په بندر کې د مالونو وړلو او راوړلو فعالیت

مالونه لېږدوي.

د اروپا زیاتره سیندونه، لکه د آلمان الب او اودر، د فرانسې د سن او لوارد سیندونو په څېر د کانالونو په وسیله سره نښلول شوي دي. دا سیندونه په اروپا کې د اوسپنې د لارې له پراختیا د مخه نښلول شوي دي. په انګلستان کې هم کانالونه شته چې اوس خپل پخوانی ارزښت نه لري. اوس کولی شو د همدې کانالونو اوسیندونو په وسیله له شمال سمندرګي څخه د مدیترانې د

سمندرګي په غاړه د مارسي بندر ته سفر وکړو. د اروپا سواحل چې ځینې د بهیو چلولو لپاره برابر دي، د لویو سوداګریزو بندرونو د منځته راتګ سبب شوي او ډېره ارزانه ترانسپورتي لاره ګڼل کېږي. د اروپا څه ناڅه ټول ښارونه له مادرید څخه پرته نور ټول د سیندونو، سمندرګیو او د اتلانتیک د سمندر په غاړو جوړ شوي دي. همدارنګه د پایپ لین له حمل و نقل څخه د نفتو، ګازو او اوبو د وړلو لپاره ګټه اخیستل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو کې ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې پوښتنو په هکله بحث وکړي او دهغو پایلې دې د ډلې استازي ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

- ۱- له هوایي ترانسپورت څخه زیاتره د کومو موخو لپاره ګټه اخیستل کېږي او ولې؟
- ۲- د اوبو ترانسپورت په کوم دلیل د نړۍ ډېره ارزانه ترانسپورتي لار ده؟
- ۳- له پایپ لین څخه زیاتره د کومو موخو لپاره ګټه اخیستل کېږي؟

پوښتنې:

- ۱- د نړۍ د سوداګرۍ لومړنۍ هوایي کرښې په کوم هېواد کې فعالیت پیل کړې؟
- ۲- له هوایي کرښو څخه زیاتره د کومو شیانو د وړلو لپاره ګټه اخیستل کېږي؟
- ۳- ډېر لرغونی ترانسپورت کوم یو دی؟
- ۴- د اروپا د بهرۍ چلولو ډېر اوږد سیند کوم یو دی؟
- ۵- د اروپا د سوداګرۍ ډېر لوی سیند او سمندري بندر کوم دی؟

کورنۍ دننه:

د اروپا د اوبو د لارو د پراخوالي د لاملونو تر سرلیک لاندې یو مطلب ولیکئ او ټولګیوالو ته یې وړاندې کړئ.

د لومړې څپرکي (اروپا) لنډيز

- اروپا د نړۍ يوه کوچنۍ لويه وچه ده، چې د نړۍ په شمالي معتدله سيمه کې پرته ده.
- د اروپا غرونه په دوو برخو وېشل شوي، چې زاړه او رږدلي غرونه يې په شمال کې او ځوان او لوړ غرونه يې په جنوب کې پراته دي.
- د اروپا لويه وچه ډېر شمېر سيندونه لري او زياتره يې د بېړيو چلولو وړ دي.
- د اروپا د لويې وچې د ټولو جهيلونو اوبه تقريباً خوږې دې او د سيندونو سرچينې جوړوي.
- د اروپا د لويې وچې لوی او مهم سمندرگی مديترانه دی، چې د دريو لويو وچو آسيا، اروپا او افريقا ترمنځ پروت دی.
- د اروپايي هېوادونو د صنعتي پرمختگ يو علت هم د بېړيو چلولو د زياتو خليجونو شته والی او سمندري موقعيت دی.
- اروپا يوازينۍ لويه وچه ده چې په هغې کې وچ او تاوده بيابانونه او دښتې نشته.
- اروپا له سياسي پلوه له ۴۷ هېوادونو څخه جوړه شوې او د ځينو هېوادونو ترمنځ سياسي، فرهنگي، اقتصادي او نورې گډې اړيکې د يوه قرار داد پر بنسټ، چې د اروپا اتحاديې يې بولي، ترسره کېږي.
- د اروپا لويه وچه له لږ پراخوالي سره سره د نړۍ گڼ مېشته لويه وچه يا براعظم دی.
- د اروپا د وگړو زياتره برخه سپين پوستکي تشکيلوي.
- د اروپا د خلکو ژبه د ژبنۍ رېښې پر بنسټ په دريو ډلو: لاتين، جرمني او سلاو وېشل شوې ده.
- د اروپا زياتره وگړي د عيسوي دين پيروان دي چې په دريو مذهبونو: کاتولیک، پروتستانت او ارتودوکس وېشل شوي دي.
- اروپا د نړۍ له لويو صنعتي سيمو څخه يوه ده.
- تر ځمکې لاندې زير مې لکه: د ډبرو سکاره او نفت د اروپا په لويې وچې په شمالي سمندره کې شته.
- د اروپا زياتره صنايع، صنعتي لوی ښارونه او بندرونه د سيندونو او سمندرونو پر غاړو منځته راغلي دي.
- په اروپا کې د تورېزم صنعت، د طبيعي، تاريخي، فرهنگي او نورو ساحو د شته والي له امله ښه پرمختللی دی.
- د اروپا لويه وچه د نړۍ له گڼې گونې ډکې د اوسپنو کرښې لري.
- هوايي کرښې د زياتې انرژۍ لگښت کوونکي ترانسپورت دی.
- د اوبو لارې په اروپا کې ډېرې ارزانه ترانسپورتي لارې گڼل کېږي.

څلورمه گڼه جدول: د اروپايي هېوادونو جغرافيايي ځانگړتياوې (د مطالعې لپاره)

گڼه	هېوادونه	عموميات					په ۲۰۰۱ م. کال کې په مختلفو برخو کې د نفوسو د بوختيا فيصدي	
		پلازمېنه	په پرخوالي په کيلو متر مربع سره	په ۲۰۰۶ م کال کې د نفوسو شمېر	په يو کيلو متر مربع کې د نفوسو شمېر	کرنه		صنعت
۱	البانيا	تيرانا	۲۸,۷۴۸	۳,۵۸۱,۶۵۵	۱۲۵	۵۴,۷	۲۳,۱	۲۲,۲
۲	بلجيم	بروکسل	۳۳,۰۰۰	۱۰,۳۷۹,۰۶۷	۳۱۵	۲,۶	۲۷,۲	۷۰,۳
۳	بوسني-هرزگوين	سارايوو	۵۱,۱۲۹	۴,۴۹۸,۹۷۶	۸۸	۱۱,۷	۴۷,۵	۴۰,۸
۴	بلغاريا	صوفيا	۱۱۰,۹۱۲	۷,۳۸۵,۳۶۷	۶۷	۲۵,۷	۳۰,۸	۴۳,۵
۵	ډنمارک	کوپن هاگن	۴۳,۰۹۴	۵,۴۵۰,۶۶۱	۱۲۶	۳,۶	۲۶,۸	۶۹,۶
۶	آلمان	برلين	۳۵۷,۰۲۲	۸۲,۴۲۲,۲۹۹	۲۳۱	۲,۶	۳۴,۶	۶۲,۹
۷	استوني	تالين	۴۵,۱۰۰	۱,۳۲۴,۳۳۳	۲۹	۹,۰	۳۱,۷	۵۹,۳
۸	فنلنډ	هلسنګي	۳۳۸,۱۴۵	۵,۲۳۱,۳۷۲	۱۵	۶,۱	۲۷,۵	۶۶,۴
۹	فرانسه	پاریس	۵۵۰,۱۰۰	۶۰,۸۷۶,۱۳۶	۱۱۱	۱,۵	۲۵,۱	۷۳,۴
۱۰	يونان	اتن	۱۳۱,۹۹۰	۱۰,۶۸۸,۰۵۸	۸۱	۱۷,۵	۲۲,۵	۵۹,۹
۱۱	هنګري	بوداپست	۹۳,۰۳۲	۹,۹۸۱,۳۳۴	۱۰۷	۶,۸	۳۴,۴	۵۸,۸
۱۲	ايرلنډ	دوبلين	۷۰,۲۸۴	۴,۰۶۲,۲۳۵	۵۸	۸,۵	۳۰,۰	۶۱,۵
۱۳	ايسلنډ	ريکجاويک	۱۰۳,۰۰۰	۲۹۹,۳۸۱	۳	۸,۶	۲۵,۲	۶۶,۲
۱۴	ايتاليا	روم	۳۰۱,۲۶۸	۵۸,۱۳۳,۵۰۹	۱۹۳	۵,۶	۳۲,۱	۶۲,۳
۱۵	کرواتي	زاګرب	۵۶,۵۳۸	۴,۴۹۴,۷۴۹	۷۹	۱۶,۴	۳۰,۹	۵۲,۶
۱۶	لاتويا	ريګا	۶۴,۶۰۰	۲,۲۷۴,۷۳۵	۳۵	۱۵,۵	۲۶,۴	۵۸,۱
۱۷	ليتواني	ويلنيوس	۶۵,۲۰۰	۳,۵۸۵,۹۰۶	۵۵	۲۰,۲	۳۶,۴	۴۳,۵
۱۸	لوکزامبورګ	لوکزامبورګ	۲,۵۸۶	۴۷۴,۴۱۳	۱۸۳	۳,۰	۲۸,۰	۶۹
۱۹	مقدونيه	سکوپيه	۲۵,۷۱۳	۲,۰۵۰,۵۵۴	۸۰	۲۱,۸	۴۰,۴	۳۷,۸
۲۰	مالتا	والتا	۳۱۶	۴۰۰,۲۱۴	۱,۲۶۷	۲,۰	۲۶,۰	۷۲,۰
۲۱	مولداوي	کيشي نف	۳۳,۷۰۰	۴,۴۶۶,۷۰۶	۱۳۳	۴۵,۷	۱۴,۶	۳۹,۷
۲۲	مونتيګرو	پډګوريکا	۱۳,۸۱۲	۶۳۰,۵۴۸	۴۶	۲,۰	۳۰,۰	۶۸,۰
۲۳	هالنډ	امستردام	۴۱,۵۲۶	۱۶,۴۹۱,۴۶۱	۳۹۷	۳,۲	۲۲,۰	۷۴,۸
۲۴	ناروي	اوسلو	۳۲۳,۸۷۷	۴,۶۱۰,۸۲۰	۱۴	۴,۱	۲۱,۸	۷۴,۰
۲۵	اوکراين	کيف	۶۰۳,۷۰۰	۴۶,۷۱۰,۸۱۶	۷۷	۲۶,۱	۲۷,۴	۴۶,۵

په ۲۰۰۱ م. کال کې په مختلفو برخو کې د نفوسو د بوختیا فیصلي			عموميات				هېوادونه	ګڼه
خدمتونه	صنعت	کرنه	په یو کیلو متر مربع کې د نفوسو شمېر	په ۲۰۰۶ م کال کې د نفوسو شمېر	پرخوالی په کیلو متر مربع سره	پلازمېنه		
۶۲,۳	۳۱,۳	۶,۴	۹۸	۸,۱۹۲,۱۱۸	۸۳,۸۵۹	ویانا	اتریش	۲۶
۴۹,۳	۳۱,۷	۱۹,۰	۱۱۹	۳۸,۵۳۶,۸۶۹	۳۲۳,۲۵۰	وارسا	پولنډ	۲۷
۵۲,۵	۳۵,۲	۱۲,۳	۱۱۵	۱۰,۶۰۵,۸۱۷	۹۱,۹۸۲	لزیبون	پرتګال	۲۸
۳۰,۲	۲۸,۱	۴۱,۷	۹۴	۲۲,۳۰۳,۵۵۲	۲۳۸,۳۹۱	بوخارست	رومانیه	۲۹
۵۸,۸	۲۹,۶	۱۱,۶	۸	۱۴۲,۸۹۳,۵۴۰	۱۷,۰۷۵,۴۰۰	مسکو	روسیه	۳۰
۳۷,۴	۳۲,۹	۲۹,۷	۱۰۶	۹,۳۹۴,۴۱۱	۸۸,۳۶۱	بلګراد	صربیا	۳۱
۵۱,۴	۳۷,۶	۱۱,۰	۹۹	۲,۰۱۰,۳۴۷	۲۰,۲۵۶	لیوبلیانا	سلوونیا	۳۲
۵۴,۴	۳۸,۰	۷,۶	۱۱۱	۵,۴۳۹,۴۴۸	۴۹,۰۱۲	براتیسلاوا	سلواک	۳۳
۶۲,۲	۳۰,۹	۶,۹	۸۰	۴۰,۳۹۷,۸۴۲	۵۰۵,۹۹۲	مادرید	اسپانیا	۳۴
۵۵,۹	۳۹,۱	۵,۱	۱۳۰	۱۰,۲۳۵,۴۵۵	۷۸,۸۶۴	پراګ	چک	۳۵
۷۳,۱	۲۵,۴	۱,۶	۲۴۸	۶۰,۶۰۹,۱۵۳	۲۴۴,۱۰۱	لندن	بریتانیا	۳۶
۳۹,۷	۴۰,۶	۱۹,۷	۵۰	۱۰,۲۹۳,۰۱۱	۲۰۷,۶۰۰	مینسک	سپینه روسیه	۳۷
۷۱,۹	۲۵,۵	۲,۶	۲۰	۹,۰۱۶,۵۹۶	۴۴۹,۹۶۴	ستکهلم	سویډن	۳۸
۶۸,۷	۲۶,۷	۴,۶	۱۸۲	۷,۵۲۳,۹۳۴	۴۱,۲۸۴	برن	سویس	۳۹
			۴۶۷,۲	۳۰۲۰۰	۶۱	سان مرینو	سان مرینو	۴۰
			۱۵۴	۶۹۸۶۵	۴۵۳	اندورا لاولا	اندورا	۴۱
			۱۶۱,۳	۳۲۸۰۰	۱,۹۵	موناکو	موناکو	۴۲
			۲۱۲,۹	۳۵۱۰۰	۱۶۰	وادوز	لختن شتن	۴۳
			۲۰۴	۹۲۰	۰,۴۴	واتیکان سیتی	واتیکان	۴۴
			۹۴,۵	۸۴۷۴۰۰	۸۶۶۰۰	باکو	آذربایجان	۴۵
			۱۱۱,۹	۲۹۷۶۰۰۰	۲۹۸۰۰	ایروان	ارمنستان	۴۶
			۷۱,۶	۴۴۷۴۰۰۰	۶۹۷۰۰	تفلیس	ګرجستان	۴۷

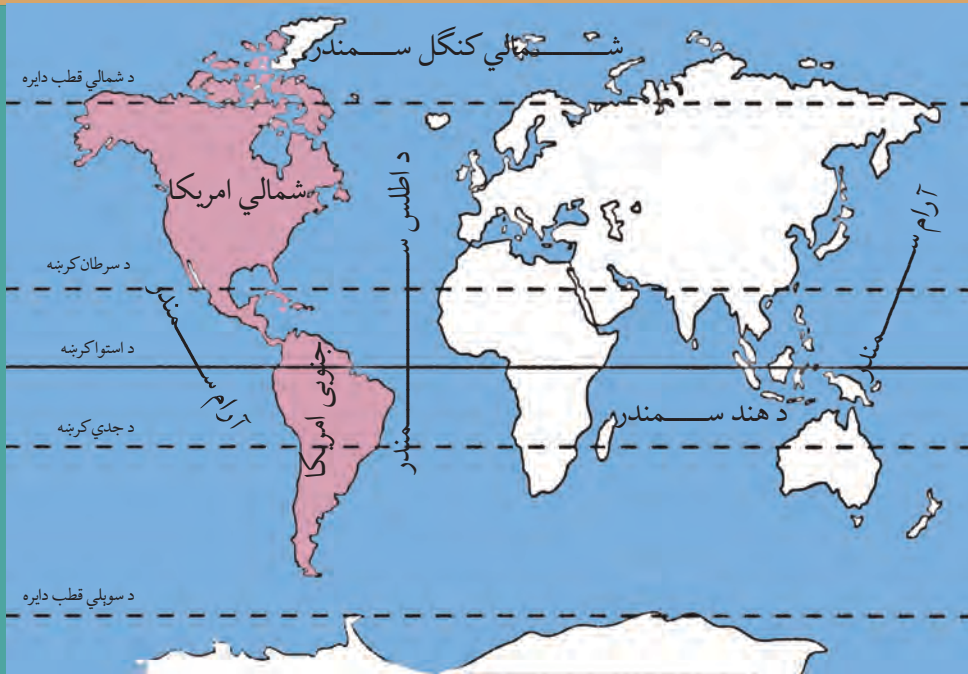
دویم څپرکی

د امریکا براعظم

د دې څپرکي موخې:

- گرانو زده کوونکو! د دې څپرکي له لاندنيو علمي موخو سره به آشنا شئ:
- د امریکا لويه وچه له جغرافيايي موقعيت سره.
- د امریکا لويه وچه له مهمو لوړو او ژورو (غرونو، سيندونو، سمندرگيو، جهيلونو او خليجونو) سره.
- د امریکا د لويې وچې له اقليم سره.
- د امریکا د لويې وچې له سياسي جغرافيا سره.
- د امریکا د لويې وچې له اقتصادي جغرافيا سره (کرنه، صنعت، سوداگری او حمل و نقل).
- زده کوونکي دې د دې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتونه حاصل کړي:
- د نقشې پر مخ د امریکا د لويې وچې موقعيت معلومول.
- د نقشې پر مخ د مهمو غرونو، سيندونو، سمندرگيو او جهيلونو معلومول.
- د نقشې پر مخ د امریکا د لويې وچې د هېوادونو معلومول.
- د انسانانو په ژوند کې د حمل و نقل د ارزښت نتيجې توضیح کول.

د امریکا د لویې وچې د جغرافیایي موقعیت په هکله څه پوهېږئ؟

د امریکا لویه وچه د نړۍ په نقشه کې

امریکا له لویې وچې څخه کوم سمندرونه چاپېر شوي دي؟

۱-۲ موقعیت:

الف: څلور خواوې: د امریکا لویه وچه د ۱۵ درجو او ۱۷۰ درجو لوېدیځو طول البلدونو او د ۸۴ درجو شمالي عرض البلد او د ۵۵ درجو جنوبي عرض البلد ترمنځ موقعیت لري. دا لویه وچه د شمال له خوا په شمالي کنګل سمندر، د جنوب له خوا د دریګ Derak passage په سمندري لار (چې د انترکتیکا او د سوېلي امریکا ترمنځ بېلونګې پوله ده: په ختیځ کې د اطلس په سمندر چې د اروپا او افریقا لویې وچې یې د امریکا له لویې وچې څخه بېلې کړي او په لوېدیځ کې د آرام سمندر (بحرالکاهل) او د بیرنگ د اېنا سره چې د ۸۵ کیلومترو په واټن الاسکا له روسیې څخه بېلوي، نښتې ده. پراخوالی (مساحت) یې ۴۲,۳ میلیونه کیلومتره مربع ته رسېږي. د امریکا د لویې وچې ډېره لیرې شمالي نقطه شمالي قطب او جنوبي ډېره لیرې نقطه یې د کپ هارن Cape-Horn دماغه ده. اوږدوالی یې له شمال څخه جنوب ته ۱۵۰۰۰ کیلومتره دی او سور یې له ختیځ څخه لوېدیځ ته په مختلفو برخو کې سره توپیر لري.

د امریکا د لویې وچې وېش:

د امریکا لویه وچه له شمال څخه جنوب لور ته په دريو برخو ویشل شوې ده چې له شمالي امریکا، منځنۍ امریکا او جنوبي امریکا څخه عبارت ده. د امریکا لویه وچه له شمال څخه جنوب لور ته اوږده

پرته ده. په شمالي امريکا کې دوه هېوادونه کاناډا او متحده ايالتونه موقعيت لري، چې له شمالي قطب څخه د مکسيکو تر هېواد پورې غځېدلې ده. منځنۍ امريکا د شمالي امريکا او جنوبي امريکا ترمنځ پرته ده، منځنۍ امريکا د شمال له خوا متحده ايالاتو سره او په جنوب کې له جنوبي امريکا سره گډه پوله لري او د پانامې کانال د کارابين سمندرگي له آرام سمندر سره نښلوي او منځنۍ امريکا له جنوبي امريکا څخه بېلوي. جنوبي امريکا په جنوبي نيمه کره کې د شمالي عرض البلد له ۱۲ درجو څخه د جنوبي عرض البلد تر ۵۵ درجو پورې موقعيت لري او په شمالي نيمه کره کې يې ډېره لږه برخه پرته ده. جنوبي امريکا د منځنۍ امريکا په جنوب کې د مثلث په بڼه موقعيت لري، چې راس يې د دريک (Derik) اېنا په لوري او قاعده يې د کارابين په سمندرگي او په منځنۍ امريکا کې موقعيت لري.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او له ورکړ شوي نقشې څخه په گټه اخيستې سره دې د امريکا د لويې وچې موقعيت د طول البلدونو او عرض البلدونو پر بنسټ وټاکي او تمرين کړي.

پوښتنې:

لاندي جملې بشپړې کړئ:

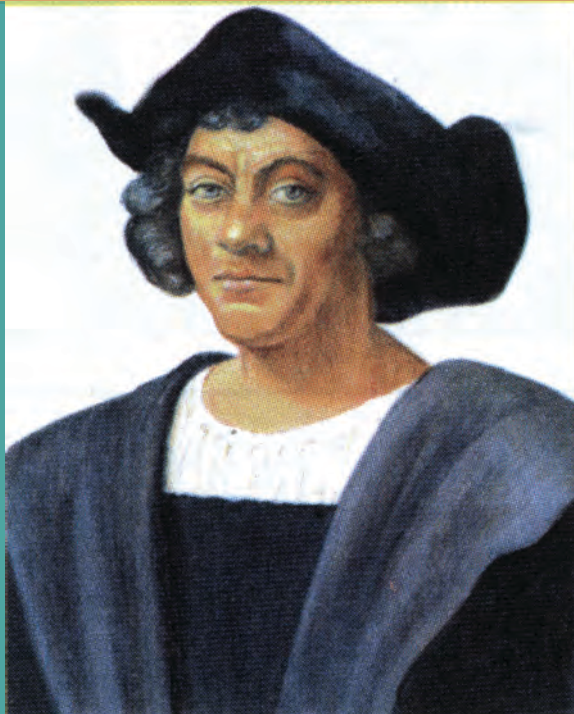
- ۱_ د امريکا لويه وچه کيلومتره مربع پراخوالی لري؟
- ۲_ د اېنا جنوبي امريکا د انټارکټيکا له لويې وچې څخه بېلوي؟
- ۳_ د امريکا د لويې وچې او د اسيا د لويې وچې ترمنځ بېلوونکي حد تشکيلوي.
- ۴_ د امريکا او اروپا د لويې وچې ترمنځ بېلوونکي سرحد تشکيلوي.

کورنۍ دنده:

د ورکړل شوي نقشې له مخې د شمالي، منځنۍ او جنوبي امريکا د هېوادونو نومونه بېل بېل ليست کړئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې، په ټولگي کې ولولئ.

ب-د امریکا د لویې وچې د کشف په هکله څه پوهیږئ؟

د کرسټف کولمب انځور

آیا د امریکا د کشف کوونکي له نوم سره آشنایي لری؟

کرسټف کولمب ایټالوي بېړۍ چلوونکي ته د ځمکې د کړویت په هکله د مسلمانانو د لیکنو پرنسټ په ۱۴۹۲ م کال کې د اسپانیې د پاچا له خوا دنده ورکړل شوه چې د لوېدیځ پرلور هندوستان ته سفر وکړي او کومه شتمني چې هلته وه، لاس ته راوړي. خو کولمب خپل سفر پیل کړ، هغه ځای ته ورسېد چې هغه یې د غرب الهند په نامه یاد کړ او لومړنۍ سیمه چې هلته په کې پلې شو هغه یې د سان سالوا دور (مقدس نجات ورکوونکي) په نامه یاده کړه (چې د بهاما د ټاپوگانو له ډلې څخه وه). کولمب فکر کاوه چې آسیا او هند ته رسېدلی دی او خپلو ملگرو ته یې هدایت ورکړ چې د ټاپوگانو په پلټنه پیل وکړي. کولمب درې ځلې نور هم د امریکا نوې وچې ته سفر وکړ.

له کولمب څخه وروسته بل بېړۍ چلوونکي د امریکو سپوچې په نوم د کولمبس لارې ته دوام ورکړ او د جنوبي عرض البلد تر ۵۲ درجو پورې د برازیل د هېواد غاړو ته نږدې پرمخ ولاړ. دې بېړۍ چلوونکي د خپل سفر په هکله یوه مقاله ولیکله او هغه یې خپره کړه، وروسته بیا په ۱۵۰۲ م کې یوه جغرافیه پوه یو کتاب ولیکه او په هغه کې یې د امریکو سپوچې مقالې ته د خپل اثر په سریزه کې ځای ورکړ او چاپ یې کړ. په ۱۵۰۷ م کال کې نوموړی کتاب په لاتیني ژبه وژباړل شو، چې په سریزه کې یې یوه جغرافیه پوه وړاندیز وکړ چې د وچې دا ټوټه دې، د هغه د کشف کوونکي په نوم امریکا ونومول شي.

په لومړيو کې د امريکا نوم د استوا د کرښې د جنوب برخې ته استعمالېده، چې کولمبس هغه ځای ته سفر نه و کړی، خو وروسته يې شمالي برخه هم په بر کې ونيوله او په جغرافيه کې لومړی ځل گردهارد مرکاتور په ۱۵۳۸ م کال کې په خپله مشهوره نقشه کې د امريکا نوم ټولې لوېديځې نيمې کرې ته استعمال کړ. له هغه وخت څخه يې وروسته تر ننه پورې دا نوې لويه وچه د امريکو په نوم، د امريکا لويه وچه نومولې ده.

د ټولگي دننه فعاليت:

- زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او لاندې پوښتنو ته دې ځواب ورکړي:
- ۱- کولمب ولې د هند د سفر لپاره د اروپا لوېديځه لاره غوره کړه؟
 - ۲- مسلمانو جغرافيه پوهانو د امريکا په کشفولو کې څه رول درلود؟
 - ۳- جغرافيه پوهانو ولې دا نوې لويه وچه د امريکا په نوم ونوموله؟

پوښتنې:

- ۱- امريکا ته د کرسټف کولمب د سفر موخه څه وه؟
- ۲- د امريکو سپوږمې په خپل سمندري سفر کې کوم ځای کشف کړ؟
- ۳- لومړی ځل کوم جغرافيه پوه نوموړې نوې لويه وچه د امريکا په نوم ونوموله؟
- ۴- په لومړيو کې د امريکا کلمه د امريکا د لويې وچې کومې برخې ته استعمالې ده؟

کورنۍ دننه:

د امريکو د سفر لوری د نقشې له مخې رسم کړئ او څرگنده کړئ چې هغه کوم لوی کار ترسره کړی دی..

راکي غرونه

د راتلونکي مخ نقشه په غور وگورئ او ووياست چې غرونه د دې لويې وچې په کومه برخه کې موقعيت لري؟

الف - د امريکا د لويې وچې د غرونو په هکله څه پوهېږئ؟

۱ - پخواني ټيټ زاره غرونه

د اپالاش غرونه (Appalachian)

د شمالي امريکا د متحده ايالتونو په ختيځه برخه کې ټيټ غرونه شته، چې د جيولوجي په لومړۍ دورې پورې اړه لري، د وخت په تېرېدلو سره يې لوړوالی لږ شوی او په اوسني وخت کې د گردو لوړو څوکو، څورلرونکو لمنو او پراخو واديو لرونکي دي. دا غرونه د شمال ختيځ څخه د جنوب لوېديځ په لور د ۱۵۰۰ کيلومترو په اوږدوالي غځېدلي دي او لوړه څوکه يې بلک دام Black Dame ده، چې ۲۰۴۴ متره لوړوالی لري.

۲ - لوړ او ځوان غرونه

د راکي Rocky يا روشوز غرونه:

د آرام سمندر د غاړې په اوږدو کې له شمال څخه جنوب ته غځېدلي دي او د جيولوجي په درېيمې دورې پورې اړه لري. دا غرونه ځوان او ډېر لوړ دي، چې په ځينو سيمو کې يې لوړوالی ۶۰۰۰ مترو ته هم رسېږي، لوړه څوکه يې مک کينلي Mckinley په الاسکا کې ۶۱۹۳ متره لوړوالی

لري. د نوموړي غره په شمالي او جنوبي برخو کې فعال او غلي شوي اور غورځونې (آتشفشان) شته دي چې درنې زلزلې هم په هغو کې ژر، ژر رامنځ ته کېږي. لکه چې دارنگه لويه زلزه د شلمې پېړۍ په ۱۹۶۴ م کال کې په الاسکا کې منځته راغله. د اپالاش او راكي غرونو د لږو ترمنځ هواري ځمکې او پراخې جلگې شته.

د شمالي امريکا د لويې وچې طبيعي نقشه

د اندیز غرونه (Andes)

د اندیز غرونه د دې سیمې د اصلي اوسېدونکو په ژبه د شاتو د غرونو معنا لري. د غرونو دا لړۍ په جنوبي امریکا کې د آرام سمندر د غاړې په اوږدو کې له شمال څخه د جنوب لور ته د ۸۰۰۰ کیلومترو په اوږدوالي غځېدلې ده او لوړه څوکه یې اکانکاګوا Aconcagua په ارجنتاین کې ۶۹۶۰ متره لوړه ده. د دې ځوانو غرونو د جوړښت په پروسه کې اورغورځونې، عمودي حرکتونه او وړاندوونکې زلزلې لاتر اوسه هم دوام لري. لکه چې په ۱۹۶۰ م کال کې د اندیز د غرونو په جنوبي برخه کې دارنگه ډېره درنه زلزله وشوه چې د چیلی زلزلې په نامه یادېږي. د دې زلزلې په پایله کې غلي شوي اتشفشان هم په فعالیت پیل وکړ، د ساحلي وچې ځینې برخې تر اوبو لاندې شوې، د سمندر په ځینو برخو کې ټاپوګان له اوبو څخه بهر شول او نوي ټاپوګان یې جوړ کړل.

د جنوبي امریکا د لویې وچې طبیعي نقشه

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په مشوره دې دوه لاندني تصويرونه په غور سره وګوري، د راکي د ځوانو غرونو او د اپلاش د زرو غرونو ترمنځ ورته والی او توپيرونه دې په ګډې مشورې سره وليکي او ټولګيوالو ته دې يې وړاندې کړي.

د اپلاش غرونه

راکي غرونه

پوښتني:

د سمو پوښتنو لپاره د (س) توری او د ناسمو پوښتنو لپاره د (ن) توری وليکئ:

- ۱- د اپلاش غرونه د جيولوجی د لومړي دوران د غرونو له ډلې څخه دي.
 - ۲- د راکي د غرونو لړۍ له شمال ختيځ څخه د جنوب لويديځ لور ته پرته ده.
- لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱- د امريکا د لويې وچې ډېر لوړ غرونه دي.

۲- د راکي د غرونو ډېره لوړه څوکه د په نوم په کې موقعيت لري.

۳- د انديز د غرونو ډېره لوړه څوکه د په نوم په کې موقعيت لري.

کورنۍ دننه:

د امريکا د ليکنې پرته نقشه رسم يا کاپي کړئ او د غرونو نومونه يې په ټاکلي ځای کې وليکئ.

ب. د امریکا د سیندونو په هکله څه پوهېږئ؟

د میسی سی پی سیند

د میسی سی پی سیند ولې په دې نوم نومول شوی دی؟

د شمالي امریکا سیندونه

په شمالي امریکا کې له اوبو ډک سیندونه شته، چې له یوې خوا د بېری-چلولو او د مالونو په لېږدېدلو کې ګټور دي، اوله بلې خوا یې د کرنې په برخه کې ډېرې آسانتیاوې رامنځته کړې دي. د شمالي امریکا د اتلانتیک د سمندر د حوزې ډېر لوی سیند د میسی سی پی (Mississippi) سیند دی چې د هندي بومي (اصلي) اوسېدونکو په ژبه د لوی سیند معنا لري. دا سیند د مینیسوتا (Minnesota) د ځنگلونو د ایتاسکا له جهیل څخه سرچینه اخلي او په هوارو او پراخه دښتوکې جنوب لور ته بهیږي، د بهیر په منځنۍ برخه کې ورسره له بڼې خوا څخه ډېر لوی مرستیال د میسوري (Missouri) سیند یوځای کیږي. د میسوري سیند د هندي بومي (اصلي) اوسېدونکو په ژبه د خړو یا خټینو اوبو معنا لري.

د میسی سی پی د سیند اوږدوالی د میسوري د سیند له سرچینې څخه تر مصبه (خولې) د مکسیکو په خلیج کې (۶۴۲۰) کیلومتره دی، چې د اوږدوالي له پلوه له نیل او امازون څخه وروسته دی. د چپ اړخ لوی مرستیال یې د اوهایو (Ohio) سیند دی، چې د اپالاش له غرونو څخه سرچینه

اخلي او زياتې اوبه لري. د ميسي سي پي سيند زياتې شگې او خټې د ځان سره راوړي او په مصب (خوله) کې يې لويه دلتا جوړه کړې چې هر کال ۱۰۰ متره د مکسيکو د خليج خواته مخې ته ځي. دا سيند له خپلو ټولو مرستيلانو سره څه ناڅه ۲۰۰۰۰ کيلومتره د بهرۍ چلولو وړ دی او د کرنې په برخه کې ورڅخه هم گټه اخيستل کېږي.

د شمالي امریکا د سيندونو نقشه

د سنت لارنس سیند (St. Lawrence) پنځگونې جهیلونه د اتلانتيک له سمندر سره نښلوي. دا سیند د کنگل کېدلو له امله ټول کال د بېړیو چلولو وړ نه دی. د شمالي کنگل سمندر (Arctic ocean) د حوزې سیندونه له واورو څخه سرچینه اخلي او د کال زیات وخت کنگل وي. د دې حوزې ډېر لوی سیند د میکنزې (Mackenzie) سیند دی چې سرچینه یې دگريت سلیو له جهیل او د اتابسکا (Athabasca) له سیند څخه او مصب (خوله) یې په شمال کې د بیو فورت (Beaufort) په سمندرګي کې ده. دا سیند د شمالي امریکا د یوه څېړونکي ماکینزي په نوم نومول شوی دی. د آرام سمندر (بحر الکاهل) د حوزې سیندونه نسبتاً لنډ، لږ لوړوالی او د چټک بهیر لرونکي دي. د دې حوزې لوی سیندونه کلمبیا Columbia او کلورادو Colorado دي. دا سیندونه د راګي له غرونو څخه سرچینه اخلي او په آرام سمندر کې توپېري. د کلورادو سیند ژوره وادي چې دیوالونه یې عمودي دي منځته راوړي، سرچینه یې بارانونه او واورې تشکیلوي او د مکسیکو په هېواد کې د کلفورنیا په خلیج کې توپېري. د دې سیند اوږدوالی ۴۵۰ کیلومتره دی، اوبه یې خټینې او سرې دي، نو ځکه اسپانویانو هغه د کلورادو په نامه نومولی دی.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې مطالبو په هکله بحث او خبرې وکړي او د امریکا په نقشه کې دې وښيي:

- د میسي سي پي سیند
- د میکسنزي سیند
- د کلورادو سیند
- د سنت لارنس سیند

پوښتنې:

لاندې جملې په مناسبو کلمو ډکې کړئ:

- ۱- د میسي سي پي د سیند له څخه سرچینه اخلي.
 - ۲- د میسي سي پي سیند د چپ اړخ لوی مرستیال دی.
- لنډ ځواب ورکړئ:
- ۱- د شمالي کنګل سمندر د حوزې د لویو سیندونو نومونه وویاست؟
 - ۲- د کلورادو د سیند اوبه چېرې توپېرې؟
 - ۳- د میسي سي پي سیند د اوږدوالي له پلوه په نړۍ کې کوم مقام لري؟
 - ۴- د کلمبیا د سیند مصب چېرې دی؟
 - ۵- د اتلانتيک سمندر د حوزې د مهمو سیندونو نومونه وویاست؟

کورنۍ دننه:

د امریکا د لیکنې پرته (سپینه) ورکړل شوې نقشه رسم یا کاپي کړئ او په هغې کې د سیندونو نومونه ولیکئ او د جغرافیه په راتلونکي لوست کې یې زده کوونکو ته وښیئ.

د سوېلي امريکا سيندونه

ستاسو له نظره، ولې په جنوبي امريکا کې له اوبو څخه ډک سيندونه شته؟

د استوايي سيمو ډېر اوربنتونه د دې سبب شوي چې په دې لويه وچه کې زيات او له اوبو څخه ډک سيندونه رامنځ ته راشي. د انديز غرونه د جنوبي امريکا په لوېديځه غاړه کې اوږده پراته دي چې د دې قطعې د ختيځې حوزې ترمنځ د اوبو د وېش پوړې په توگه گڼل کېږي.

د انديز د غرونو د ختيځې برخې د ټولو لويو سيندونو اوبه د اتلانتيک سمندر ته توبېږي. د دې وچې د سيندونو اساسي سرچينه سيمه ايزز بارانونه دي، چې د امازون په حوزه کې هره ورځ اورې او په دوامداره توگه د سيندونو اوبه زياتوي. د امازون سيند د نړۍ د ډېرو زياتو اوبو لرونکی سيند دی.

د امازون د سيند اوږدوالی د هغه له مرستيال د يوکايالي Ucayali له سيند سره (د پيرو په هېواد کې) ۶۴۸۰ كيلومتره دی او په اتلانتيک سمندر کې توبېږي، چې په دې توگه د نيل له سيند څخه وروسته دوهم مقام لري. دا سيند له هوارو سيمو تېرېږي، ډېرې لږې څوړې لري او د خپل بهير په اوږدو کې څه ناڅه ۵۰۰ مرستيالان ورسره سره يوځای کېږي، نو ځکه ټول کال له اوبو څخه ډک وي او د مستېدو لوړه اندازه يې د جنوبي نيمې کرې د اوږي د موسم اخرو وي. د امازون د سيند ټوله حوزه استوايي ځنگلونو پوښلې ده چې د رېږونې يې له اقتصادي مهمو پيداوارو څخه دي. د بڼې غاړې لوی مرستيال يې د ماديرا Madeira سيند او د کينې غاړې مرستيال يې د نگرو Negro سيند دی.

سیند زیات ژوروالی او زیاتې اوبه د دې سبب شوې چې د زرگونو کیلومترو د واټن په وهلو سره بهرې د دغه سیند په بهیر کې تگ او راتگ وکړي.

د امازون کلمه د سیمه اییزو خلکو په ژبه ډېر زوږ او غږ لرونکو اوبو په معنا ده. په دې سیند کې د سمندري مد په وخت کې خپې عمودا د پنځو مترو په لوړوالي په ډېر لوړ غږ د سیند د اوبو د حرکت په خلاف پورته حرکت کوي او د شور او زوږ د منځته راتلو سبب کېږي. د جنوبي امریکا نور لوی او د اوبو ډک سیندونه د پارانا Parana او اورینوکو Orinoco سیندونه دي. د پارانا سیند خپلې اوبه د برازیل د غرونو له لوېدیځو لمنو او د هغه د نننیو هوارو سیمو څخه اخلي. اوږدوالی یې ۴۷۰۰ کیلومتره دی او د اتلانتیک په سمندر کې توپېږي. د گیانا Guiana د غرونو شمالي لمنې او د اورینوکو هوارې د اورینوکو د سیند حوزه جوړوي. نوموړی سیند له هوارو ځمکو څخه تېرېږي، اوږدوالی یې ۲۷۳۰ کیلومتره دی او د بیرو چلولو وړ دی.

د اورینوکو د سیند د یوه مرستیال په بهیر کې د انجیل څړوبی د ونزوېلا په هېواد کې پروت دی، چې د نړۍ ډېر لوړ څړوبی گڼل کېږي او لوړوالی یې ۱۰۵۴ مترو ته رسېږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په لاندې موضوعاتو بحث او خبرې وکړي او پایلې دې ټولګیوالو ته ووايي.

د امازون، پارانا او اورینوکو د سیندونو سرچینه او مصب چېرې دي او څه اقتصادي ارزښت لري.

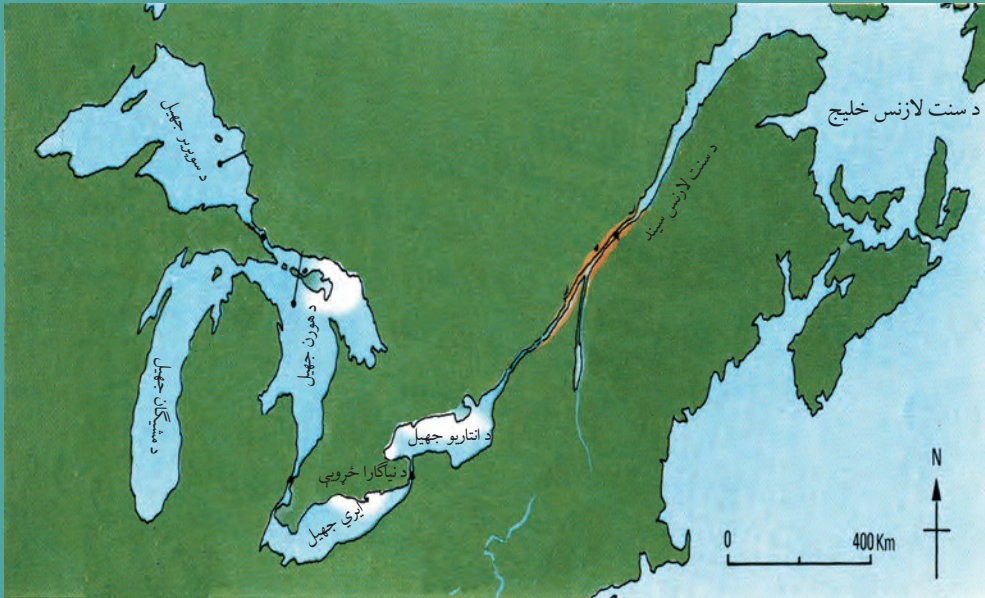
پوښتنې:

- ۱- سم ځوابونه د (س) په توري او ناسم (غلط) ځوابونه د (ن) په توري نښه کړئ:
 - ۱- د امازون سیند د اوبو د حجم له پلوه د نړۍ لوی سیند دی () .
 - ۲- د پارانا د سیند اوبه د اتلانتیک سمندر ته توپېږي () .
- ۳- د نړۍ ډېر لوړ څړوبی په لاندې کوم یوه هېواد کې دی؟
 - الف - ارجنټاین ب - برازیل ج - ونزوېلا د - اکوادور
 - ۴- د اورینوکو سیند چېرې توپېږي؟
 - الف - د مکسیکو په خلیج کې
 - ب - د اتلانتیک په سمندر کې
 - ج - په ارام سمندر کې
 - د - د کارابین په سمندرګي کې
- ۵- د امازون د سیند سرچینه د تشکیلوي.
- ۶- د امازون د سیند د ښې غاړې لوی مرستیال او د کښې غاړې لوی مرستیال یې دی.

کورنۍ دنده:

د (۶۴) مخ د امریکا له لیکنې پرته نقشه انځور اویا کاپي کړئ او په هغې کې د سیندونو نومونه ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وښیئ.

د امریکا د جهیلونو په هکله څه پوهېږئ؟

د شمالي امریکا د پنځه گونو جهیلونو نقشه

ستاسو له نظره، د امریکا د جهیلونو په منځ ته راتگ کې اغېزمن عوامل کوم دی؟

په تېرو لوستونو کې د جهیلونو له اصطلاح سره آشنا شوي یاست. د امریکا په لویه وچه کې د طبیعي ځانگړتیاوو پر بنسټ زیات جهیلونه شته دي. د شمالي امریکا لوی جهیلونه سوپریور (Superior) ۸۳۲۷۰ کیلومتره مربع، میشیگان (Michigan) ۵۸۲۰ کیلومتره مربع، هورن (Huron) ۶۰۷۰۰ کیلومتره مربع، ایري (Erie) ۲۵۶۸۰ کیلومتر مربع او انتاریو Ontario چې ۱۹۲۳۰ کیلومتره مربع دی. د انتاریو جهیل د سنت لورنس Sent Laurence د سیند په پواسطه د سنت لورنس د خلیج او د اتلانتيک له سمندر سره نښتی دی.

د سوپریور جهیل د پراخوالي له پلوه ډېر پراخه او د خوږو اوبو د درلودلو له امله په نړۍ کې لومړنی مقام لري. دا جهیلونه د کنگلونو (بخچالونو) په سبب رامنځ ته شوي او د اوبو سطحه یې سره توپیر لري. د سوپریور، هورن او میشیگان جهیلونه د کوچنیو ابناگانو په وسیله یو له بل سره نښتي دي، خو د ایري جهیل بېل دی او د انتاریو جهیل د سنت لورنس د سیند په واسطه د اتلانتيک له سمندر سره نښتی دی. دنیاگارا څړوبي ته په بومي ژبه نیاگارا (زور او غږ لرونکې) اوبه وايي چې د نیاگارا د سیند په بهیر کې چې د ایري او انتاریو جهیلونه سره نښلوي، رامنځ ته شوی دی چې اوبه یې له شمال څخه جنوب لور ته، یعنې له کاناډا څخه د متحده ایالاتو خاورې ته توپېږي. په همدې برخه کې د اوبو د برېښنا سپټیشن هم جوړ شوی دی چې په دواړو هېوادونو کاناډا او متحده ایالاتو پورې اړه لري. د دې

جهيلونو اوبه د بهرپو چلولو وړ دي او د مشيگان جهيل د كانال په واسطه د ميسي سي پي له سيند سره هم نښلول شوی دی. د متحده ايالاتو د لوېديځ او جنوب لوېديځ جهيلونه تقريباً سمندر ته لار نه لري او د دې حوزې لوی جهيل د گريت سالت Great Salt په نوم يادېږي.

د سپورمکي په وسيله د جهيل تصوير

د کاناډا د هېواد جهيلونه زياتره د کنگلونو (يخچالونو) تر اغېزې لاندې دي. دې جهيلونو د ۱۰۰۰۰ کيلومترو مربعو په پراخوالي د لوانت پليتو Laurent Plateau لورې له جنوب ختيځ، جنوب او جنوب لوېديځ لوري راچاپېره کړي دي. د (۶۲) مخ نقشې ته پام وکړئ.

لومړۍ گڼه جدول: د کاناډا نور جهيلونه (اضافي معلومات)

د اوبو ډول	موقعيت	د جهيل نوم	گڼه
يخچالي او د خوړو اوبو لرونکی	کاناډا	گرېت بير Great Bear	۱
يخچالي او د خوړو اوبو لرونکی	کاناډا	گرېت سيلو Great Slave	۲
يخچالي او د خوړو اوبو لرونکی	کاناډا	وېني پک Winnipeg	۳
يخچالي او د خوړو اوبو لرونکی	کاناډا	مني توبا Manitoba	۴

د دې جهيلونو لومړنۍ بستر په يخچالي پروسې پورې اړه لري. تقريباً د کاناډا ټولو سيندونو له جهيلونو څخه سرچينه اخيستې او يو شمېر يې مخکې له دې چې سمندرونو او يا د هډسن خليج ته ورسېږي له لسگونو جهيلي سيمو څخه تېرېږي.

په منځنۍ امریکا کې تکتونیکي ژورو، غرونه سره جلا کړي دي او پراخه او ژور جهيلونه يې رامنځ ته کړي دي، د ټولو لوی يې د نیکاراګوا Nicaragua جهيل دی چې ۱۶۷ کیلومتره اوږدوالی او ۷۰ متره ژور والی لري چې د نیکاراګوا د هېواد په لوېدیځ کې موقعیت لري. دا جهيل د فعالو او غیر فعالو اتشفشاني ټپوګانو لرونکی هم دی. په جنوبي امریکا کې د بولیویا او پیرو د هېوادونو په پوله کې د ټي ټي کاكا Titicaca جهيل چې د سمندر له سطحې څخه ۳۸۱۲ متره لوړوالی لري، پروت دی چې د دې لویې وچې ډېر لوړ جهيل شمېرل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او لاندې پوښتنو ته دې د (۶۲) او (۶۵) مخ د نقشې په اساس ځواب ورکړي او د هرې ډلې استاذی دې د خپل کار پایلې ټولګیوالو ته ولولي.

- ۱- د کاناډا د جهيلونو موقعیت په نقشې کې وټاکئ؟
- ۲- د متحده ایالاتو د جهيلونو موقعیت په نقشې کې وټاکئ؟
- ۳- د منځنۍ امریکا د جهيلونو موقعیت په نقشه کې وټاکئ؟
- ۴- د جنوبي امریکا د جهيلونو موقعیت په نقشه کې وټاکئ؟

پوښتنې:

- ۱- د شمالي امریکا لوی جهيلونه کوم دي؟
- ۲- د کاناډا لوی جهيلونه کوم دي؟
- ۳- ولې د ځینو جهيلونو اوبه خوږې او د ځینو مالګینې وي؟
- ۴- د امریکا د لویې وچې ډېر لوړ جهيل کوم دی؟

کورنۍ دنده:

د امریکا د لویې وچې طبیعي نقشه له (۶۴) مخ څخه کاپي یا انځور کړئ او د جهيلونو نومونه يې ولیکئ او د جغرافې په راتلونکي ساعت کې يې ټولګیوالو ته وښیئ.

د امريکا د سمندرگيو په هکله څه پوهېږئ؟

د کارابین سمندرگی

سمندرگي څه اقتصادي ارزښت لري؟

د امریکا د لویې وچې شلوخوا څخه پراخه اوبه چاپېره شوې دي او ډېر سمندرگي لري د دې لویې وچې ډېر لوی سمندرگی د کارابین سمندرگی دی، چې د غرب الهند د ټاپوګانو (د لوی انټیل د ټاپوګانو ځینې لکه کیوبا، هایتی، جامیکا، پورتوریکو او د کوچني انټیل ټاپوګان چې اورغورځوونکي منشاء لري، لکه ترینیداد او توباګو او داسې نور)، د منځني امریکا د ختیځو غاړو او د جنوبي امریکا د شمالي غاړو ترمنځ پروت دی او پراخوالی (مساحت) یې ۱۹۴۳۰۰۰ کیلومترو مربعو ته رسېږي. دا سمندرگی د جغرافیایي موقعیت له مخې، په استوایي عرض البلدونو کې د تودوخې د لوړې درجې (د سانتي ګراد ۲۴ څخه تر ۲۷ درجو) او د لرې مالګې د لرلو په سبب د سمندر له اوبو څخه بې توپیر کېږي. د کارابین سمندرگی د اقتصادي او ستراتیژیکي ځانګړي ارزښت لرونکی دی او د نړۍ د سمندري سوداګریزو د مهمو لارو په تګ لوري کې چې د اتلانتيک له سمندر څخه آرام سمندر ته له پانامې کانال څخه تېرېږي او له ګڼې ګڼې څخه ډېره ډکه د اوبو لاره ده، پروت دی. د دې سمندرګي غاړې لږ لوړوالی لري او لوی سوداګریز بندرونه یې په غاړو کې جوړ شوي دي.

د امریکا د لویې وچې شمالي او شمال ختیځ سمندرګي، لکه د بیوفورت Beaufort سمندرګي د کاناډا په شمال او د لابرادور Labrador سمندرګي د کاناډا په ختیځ کې د اقلیم له پلوه د شمال منجمد سمندر سره ورته والی لري. څه ناڅه ټول کال کنگل او د تودوخې درجه یې د سانتي ګراد له منفي ۵۰ درجو څخه کښته وي او حتی دوی یې له یوې نیمې څخه تر دوو میاشتو دوام کوي، کله کله یې د تودوخې درجه د سانتي ګراد له ۱۰ درجو څخه پورته ځي، په همدې سبب د قطبي سمندرګيو په نوم یادېږي او یواځې د څیړنو لپاره بهرې په کې تګ او راتګ کوي. په غاړو او ژورو برخو کې یې ځینې سمندري حیوانات، لکه کبان ژوند کوي. د بیوفورت له سمندرګي څخه نفت هم را ایستل کېږي.

- د اسيا او امریکا د لویو وچو ترمنځ کوم سمندرګي او آبنا پراته دي؟

د الاسکا د ایالت په شمال لویدیځ کې د چوکاتسک یا چي چي (Chichi) سمندرګي پروت دی چې د کال زیاتره وخت کنگل وي. د شمالي امریکا او د اسيا د لویو وچو ترمنځ بل لوی سمندرګي د بیرنگ Bering په نوم د ۲۲۶۹۰۰۰ کیلومتر مربع د پراخوالي په لرلو سره پروت دی. دا سمندرګي د بیرنگ د ابنا له لارې چې ۸۵ کیلومتره سور لري، د شمالي کنگل سمندر سره نښلي. شمالي برخه یې د ژمي په اوږدو کې کنگل وي، خو جنوبي برخې یې نه منجمد کېږي او د بهرنيو چلولو وړ دي. (۶۲) مخ نقشې ته وګورئ.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د ۶۴ مخ نقشه انځور او یا کاپي کړي او نومونه دې په ټاکلو ځایونو کې ولیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه ټولګیوالو ته وښيي.

پوښتنې:

- ۱- د امریکا د لویې وچې کوم سمندرګي ټول کال د بهرنيو چلولو وړ دي؟
- ۲- د کوم کانال له لارې، د اتلانتيک سمندر د آرام له سمندر سره نښلول شوی دی؟
- ۳- د بیرنگ سمندرګي د امریکا په کومه برخه کې پروت او کومې لویې وچې یې سره بېلې کړې دي؟
- ۴- د امریکا د لویې وچې شمالي سمندرګي د کارابین له سمندرګي سره پرتله کړئ؟

کورنۍ دننه:

د امریکا له لیکنې پرته نقشه له (۶۴) مخ څخه کاپي کړئ، د سمندرګيو موقعیت په کې وټاکئ او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وښيي.

د امریکا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهېږئ؟

پورتني نقشې ته وګورئ.
ولې د امریکا په لویه وچه کې ډېر
خلیجونه شته دي؟

د شمالي امریکا خلیجونه

د امریکا لویه وچه ډېر خلیجونه لري، ځکه د دې لویې وچې بڼه موقعیت د دوو سمندرګیو ترمنځ او د اوبو ننوتلو له کبله په وچه کې د ډېرو خلیجونو منځته راتګ سبب شوی دی. په دې لویه وچه کې د سوداګرۍ او بهرنيو جوړولو د صنعت پرمختیا هم د همدې خلیجونو د شته والی له امله ده. د شمالي امریکا په جنوب ختیځ کې د مکسیکو خلیج پروت دی چې د فلوریډا د ټاپو وزمې په وسیله د اطللس (اتلانتیک) له سمندر څخه بېل شوی دی. دې خلیج سربېره پر دې چې د بهرنيو چلولو لپاره یې بڼه شرایط برابر کړي دي، په سواحلو کې یې د نفتو، طبیعي ګازو او مالګو زېرمې هم ساتلې دي. د ګلف ستریم تود بهیر د مکسیکو د خلیج له سیمې تېرېږي چې د سیمې د اقلیم د بدلون او د اوبو د سطحې د پورته کېدو لامل او سبب کېږي. د دې سیمې بل لوی خلیج د مکسیکو د هېواد په ختیځ کې د کامپچ Campeche خلیج دی. د شمالي امریکا په ختیځو غاړو کې د اطللس د سمندر اوبه په وچې کې ننوتلې چې په ځینو برخو کې یې ژور او په ځینو نورو برخو کې یې لږ ژور خلیجونه رامنځ ته کړي دي. دا خلیجونه د فلوریډا له ټاپو وزمې څخه پیل او د بافین Baffin په سیمه کې خپل اعظمي سور ته رسېږي. د کاناډا شمالي خلیجونه د اقلیمي رژیم له پلوه شمالي منجمد سمندر ته ورته والی لري او ډېرېو چلولو وړ نه دي.

د مکسیکو د خلیج تصویر

دویمه گڼه جدول: د شمالي امریکا خلیجونه (اضافي معلومات)

موقعیت	د خلیج نوم	گڼه
د اطلس د سمندر په غاړه د کاناډا په ختیځ کې	St Lawrence	۱ سنټ لارنس
د اطلس سمندر په غاړه د کاناډا په ختیځ کې	Hudson	۲ هوډسن
د اطلس سمندر په غاړه د کاناډا په شمال ختیځ کې	Baffin	۳ بافین
د شمال کنگل سمندر په غاړه د کاناډا په شمال کې	Amundsen	۴ امونډسن
د اطلس سمندر په غاړه د کاناډا په جنوب ختیځ کې	Foundy	۵ فونډی

ټولې هغه اوبه چې د امریکا د لویې وچې شمالي او شمال ختیځې

غاړې یې راچاپېره کړې دي، د کال په اوږدو کې یې تودوخه ډېره ټیټه او کله هم د سانتي گراد له مثبت ۱۰ درجو څخه نه اوږي، د کال زیاتره وختونه کنگل وي. نو له همدې امله، د هوډسن د خلیج سرې اوبه او د مکسیکو د خلیج تودې اوبه د شمالي امریکا پر اقلیم باندې مستقیمه اغېزه لري.

د شمالي امریکا د ارام سمندر غاړې لږې وتلې او ننوتلې دي، خو د دې وچې په شمال لوېدیځو غاړو کې لوی او کوچني ټاپوگان پراته دي چې ډېرې وتلې او ننوتلې غاړې لري. د دې سیمې له ډېرو لویو خلیجونو څخه یو هم د کلفورنیا خلیج دی چې د کلفورنیا California د ټاپو وزمې په ختیځ کې موقعیت لري او د کلورادو سیند په هغه کې توپېږي. دا خلیج اوږد او کم سوره دی او یوه ماته او ژوره ساحه یې رامنځ ته کړې ده. د الاسکا Alaska خلیج د دې ساحې بل لوی خلیج دی چې د امریکا د لویې وچې په شمال لوېدیځ کې موقعیت لري. د یادونې وړ ده چې ټول لوی او ژور خلیجونه د بهرنيو چلولو او بندرونو د جوړونې لپاره ښه شرایط برابر وي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او د امریکا د لویې وچې نقشه دې له (۶۴) مخ څخه کاپي کړي او د شمالي امریکا د مهمو خلیجونو نومونه دې د هغې پر مخ ولیکي او د ډلې استازی دې یې ټولګیوالو ته وښيي.

پوښتنې:

- ۱- د مکسیکو له خلیج څخه څه اقتصادي گټه اخیستل کېږي؟
- ۲- د شمالي امریکا په ختیځ کې کوم لوی او ژور خلیجونه شته؟
- ۳- د امریکا شمالي خلیجونه ولې د بهرنيو چلولو وړ نه دي؟
- ۴- د شمالي امریکا د لوېدیځې غاړې لوی خلیجونه کوم دي؟

کورنۍ دنده:

لاندې جدول بشپړ کړئ او د جغرافیې په راتلونکي درس کې یې ټولګیوالو ته ولولئ.

گڼه	د خلیج نوم	موقعیت	اقتصادي ارزښت
۱	مکسیکو	د شمالي امریکا په جنوب ختیځو برخو کې	
۲	سنټ لارنس		د بهرنيو چلولو وړ دی
۳	هوډسن		
۴	الاسکا		
۵	کلفورنیا		

آیا د سويلي امریکا ټول خلیجونه د سوداگرۍ د لویو بېړیو چلولو ته برابر دي؟ د سويلي امریکا نقشه

د سويلي امریکا د خلیجونو په هکله څه پوهېږئ؟

د سويلي امریکا د اطلس (اتلانتيک) سمندر په غاړو کې لوی خلیجونه چې په وچه کې ډېر نوتولي وي، نشته دي. یواځې د ارجنټاین د هېواد په جنوب ختیځو غاړو کې نیمه دایروي شکله خلیجونه

لیدل کېږي. د پارانا Parana د سیند دریمه گڼه جدول: د جنوبي امریکا نور خلیجونه (اضافي معلومات)

موقعیت	د خلیج نوم	گڼه	په خوله (مصب) کې د ریودو لاپلاتا اوږده او پراخ سواحل پراته دي. د هغه په شمال کې د ساو مارکوس کوچنی خلیج موقعیت لري چې د بېړیو چلولو لپاره یې د بندر جوړونې ښه شرایط برابر کړي دي. د امارون د سیند خوله هم د بېړیو چلولو وړ ده. د کارابین د سمندرګي په غاړو د
د ارجنټاین په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه	سان ماتياس (San Matias)	۱	
د ارجنټاین په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه	بلانکا (Blanca)	۲	
د ارجنټاین په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه	سان جورج (San jorgs)	۳	
د ارجنټاین په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه	گرانډ (Granda)	۴	

ونزوئلا لوی خلیج پروت دی چې ځانگړی سوداگريز ارزښت لري. د جنوبي امریکا په شمال لوېديځ کې د ارام سمندر په غاړه د پانامې لوی خلیج پروت دی چې د پانامې د کانال له لارې یې د بېړیو چلولو لپاره ښه شرایط برابر کړي دي. همدارنگه د استوا د کرښې جنوب ته د اکوادور په هېواد کې د گواياکویل Guayaquil لوی خلیج پروت دی چې د گواياکویل لوی بندر هم دلته جوړ شوی دی او د هغه په جنوب کې د عرض البلد تر ۳۰ درجو پورې د هغه سواحل وتلي او ننوتلي نه دي او د غاړو لوړوالی یې هم ډېر دی، چې د بېړیو لنگر اچولو ته برابر نه دي. خو د ارام سمندر د سواحلو په جنوبي وروستیو برخو کې د چیلی په هېواد کې ډېرې ننوتلې او وتلې شته، خلیجونه یې تاوراتاو او سورور دي لکه کورکوادو Corcovado او دې پنیاس De penas چې د پراخو او ژورو خلیجونو د سمندري سوداگريزو بندرونو جوړونې ته یې مناسب شرایط برابر کړي دي. ډېر هېوادونه سره له دې چې پراخې سمندري غاړې لري، خو د خلیجونو د نه درلودلو یا د نابرابرو او لږ ژورو خلیجونو د دردلو په سبب د بېړیو چلولو لپاره دگټې اخیستنې وړ نه دي.

د ټولگي دننه فعالیت:

- زده کونکي دې پر څو ډلو ووېشل شي، د ۶۴ مخ نقشه دې کاپي کړي او په هغې کې دې د لویو خلیجونو نومونه په ټاکلو ځایونو کې ولیکي.
- الف - د جنوبي امریکا شمالي خلیجونه ب - د اطلس سمندر د غاړو خلیجونه
- ج - د ارام سمندر د غاړو خلیجونه

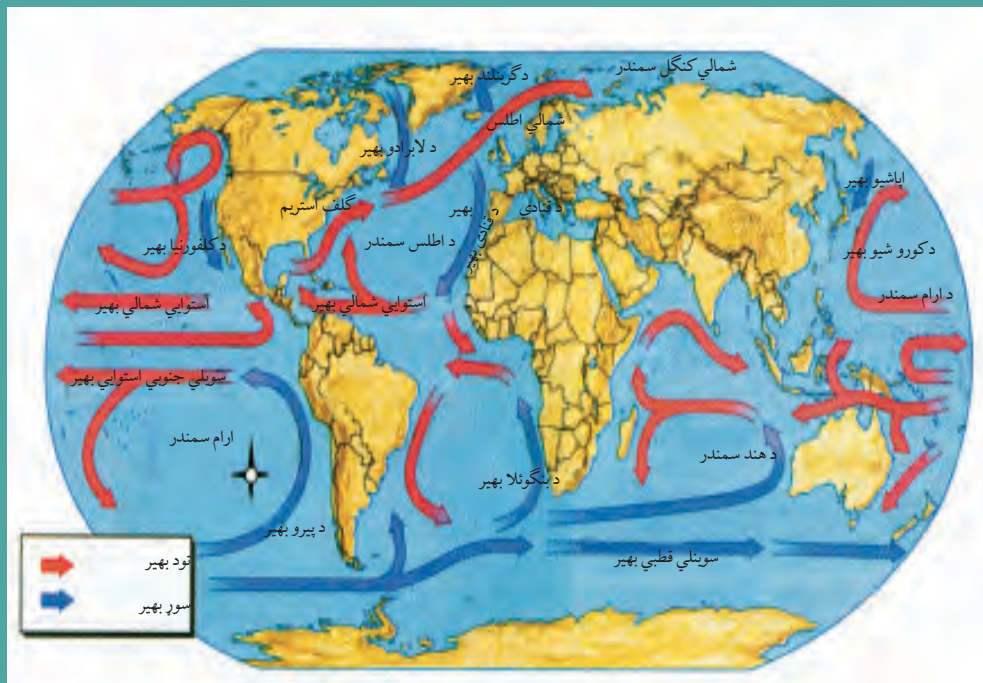
پوښتنې:

- ۱- لاندې پوښتنې بشپړې کړئ:
 - د اکوادور د هېواد د خلیج په غاړه لوی تجارتي بندر جوړ شوی دی.
 - د چیلی د هېواد لوی خلیج دی.
- ۲- لنډ ځواب ورکړئ:
 - کوم سواحل په طبیعي توگه د بندرونو جوړونې ته مناسب نه دي؟
 - ستاسو له نظره، له خلیجونو څخه څه اقتصادي گټه اخیستل کېږي؟

کورنۍ دنده:

د ارام سمندر د غاړو خلیجونه د اطلس د سمندر د غاړو له خلیجونو سره د بندرونو د جوړونې او بېړۍ چلونې له پلوه پرتله کړئ.

د امريکا د لويې وچې د اقليم په هکله څه پوهېږئ؟

د نړۍ د سمندري تودو او سړو اوبو د بهير نقشه

د نړۍ کومه لويه وچه د نړۍ ټول نباتات او اقليمونه لري؟

د امريکا لويه وچه د نړۍ د نورو لويو وچو په خلاف په شمالي او جنوبي دوه نيمو کړو کې موقعيت لري، نو ځکه د نړۍ د ټولو نباتاتو او اقليمونو ډولونه لري. (۸۲) مخ نقشې ته وگورئ.

– شمالي امريکا د کومو اقليمي سيمو لرونکې ده؟

شمالي امريکا د منځنۍ امريکا په گڼون د شمالي عرض البلد د ۷ او ۸۳ درجو ترمنځ پرته ده، چې په دې ترتيب له شمال څخه جنوب ته ټولې اقليمي سيمې له استوا څخه پرته رانغاړي چې دارنگه ډېره برخه يې په قطبي او معتدله او لږه برخه يې تر استوا لاندې په (منځنۍ امريکا کې) پرته ده. دا ډول موقعيت د شمالي او جنوبي برخو ترمنځ د تودوخې د درجې د توپير سبب کېږي. د شمالي امريکا په ختيځه برخه کې لوړ غرونه نشته، نو ځکه د اتلانتيک د سمندر له خوا د ختيځو مرطوبو کتلو د راتگ لپاره برابره ده. خو په لوېديځ کې د راکي غرونه د ارام سمندر له خوا د مرطوبو هوايي کتلو د بهير خنله گرځي.

د شمالي منجمد سمندر او د مکسيکو د تود خليج ترمنځ د دښتو شته والی د استوايي او قطبي عرض البلدونو ترمنځ له شمال څخه جنوب لور ته د هوايي کتلو د تبادلې شرايط د کال په ټولو

موسمونو کې برابر کړي دي.

د اتلانتيک په سمندر کې د شمالي او جنوبي برخو ترمنځ د تودوخې د درجې توپير ليدل کېږي، يعنې د گلف ستریم تود بهير د شمالي امريکا جنوب ختيځ سواحل تودوي او د لابرادور سوږ بهير د کاناډا ختيځې برخې سوږي. د شمالي امريکا په لوېديځ کې د ارام سمندر د کوروشيو تود بهير د شمال په لوري او د کلفورنيا سوږ بهير د جنوب په لوري د کال په اوږدو کې د تودوخې د بدلون سبب کېږي. د شمالي امريکا ډېرې مرطوبې سيمې په ختيځ کې د اتلانتيک د سمندر غاړې او په لوېديځ کې د ارام سمندر سواحل دي، ډېرې وچې سيمې د راکي د غرونو منځنۍ سيمې يې دي چې د اورښت اندازه يې ډېره لږه ده. د شمالي امريکا په شمال کې د تندرا سره سيمه، د هغې په جنوب کې معتدله سيمه او د معتدلې سيمې په جنوب کې د سب تروپيک سيمه پرته ده.

جنوبي امريکا د کومو اقليمي سيمو لرونکې ده؟

جنوبي امريکا د شمالي عرض البلد ۱۲ درجو او د جنوبي عرض البلد د ۵۶ درجو ترمنځ پرته ده او ډېره برخه يې په توده منطقه کې پرته ده. يعنې د خاورې زياته برخه يې د سرطان او جدې د کرښو ترمنځ په استوايي يا حاره يي سيمه کې او لږه جنوبي برخه يې په معتدله سيمه کې پرته ده. د جنوبي امريکا په لوېديځه برخه کې د انديز د غرونو طبيعي حالت او په ختيځ کې پراخې هوارې پراقليم غوره اغېزه لري. د انديز د غرونو لړۍ ختيځې خواته د لمدې هوا د ورتگ خنډ گرځي.

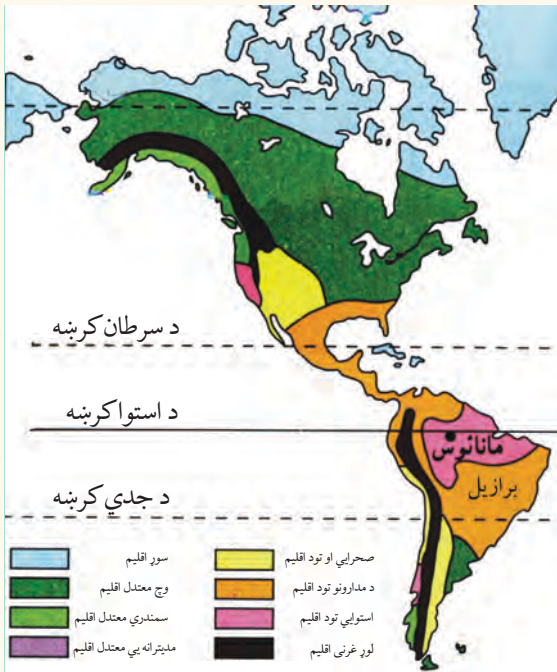

تراستوا لاندې د سيمې انځور

د دې لویې وچې په ختیځو غاړو کې تقریباً د استوا کرښې ته نږدې د استوا د تودو اوبو بهیر تېرېږي، چې په شمال لوېدیځ او جنوب لوېدیځ کې د برازیلین (Brazilian Stream) په تودو بهیرونو وېشل کېږي. اوبه ژمي کې د جنوبي امریکا په سواحلو کې د تودوخې د سانتي گراد څه ناڅه ۳ درجو د زیاتوالي سبب کېږي. د جنوبي امریکا د لوېدیځو سواحلو په اوږدو کې د پیرو په نوم د سرو اوبو (Peru Stream) بهیر له جنوب څخه شمال لور ته د استوا تر کرښې پرمخ ځي او د ساحلي هوا تودوخه رابنکته کوي، ان تردې چې د استوا په مدار کې د تودوخې کچه ۴ درجې رابنکته کوي. د دې بهیر بل ښاخ د جنوبي امریکا جنوب ختیځ سواحل هم سروی.

د معتدله سیمې انځور

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په پنځه کسيزو ډلو ووېشل شي او هره ډله د امریکا د لویې وچې اقلیمي نقشه دهغې له لارښود سره چې په کې هره اقلیمي سیمه په ځانګړي رنگ سره ښودل شوې ده په غور سره وګوري او هره ډله د یوې اقلیمي سیمې د ځانګړتیا په هکله ځواب برابر کړي او ټولګیوالو ته دې یې وړاندې کړي.

- ۱- سور اقلیم
- ۲- معتدل اقلیم
- ۳- سب تروپیک اقلیم
- ۴- د تندرا اقلیم

پوښتنې:

سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري نښه کړئ:

- ۱- د امریکا لویه وچه په شمالي او جنوبي دوه نیمو کړو کې پرته ده () .
 - ۲- د شمالي امریکا د خاورې ډېره برخه په توده او استوایي سیمه کې پرته ده () .
- لنډه ځواب ورکړئ:

- ۱- کوم سمندري بهیرونه د امریکا د لویې وچې پر اقلیم اغېزه کوي؟
- ۲- کوم غرونه د امریکا لویې وچې ته د ارام سمندر له لوري د لنډه بل خندا ګرځي.

کورنۍ دننه:

د امریکا د لویې وچې سپینه نقشه د ورکړل شوې اقلیمي نقشې پر بنسټ رنگ کړئ.

د امریکا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟

د امریکا سیاسي نقشه

د امریکا په لویه وچه کې څو خپلواکه هېوادونه شته؟

د امریکا لویه وچه د ۴۲،۳ میلیونو کیلومترو مربعو په پراخوالي سره په دوو شمالي او جنوبي نیمو کړو کې موقعیت لري. دا لویه وچه په ۵۱ سیاسي واحدونو وېشل شوې ده، چې له هغې جملې څخه ۳۵ واحد یې خپلواکه هېوادونه او نور پاتې یې لاتر اوسه د بهرنیو هېوادونو تر کنټرول لاندې دي. په شمالي امریکا کې چې د انګلوساکسون په نوم هم یادېږي د (امریکا متحده ایالاتونو) (اتازونې) او کاناډا) دوه هېوادونه پراته دي. د امریکا د متحده ایالاتونو هېواد د ۹،۳۶۳،۰۰۰ کیلومترو مربعو په پراخوالي سره د نړۍ څلورم لوی هېواد دی چې له ۵۰ ایالاتونو څخه جوړ شوی دی. نو له همدې امله یې د هېواد رسمي بیرغ ۵۰ ستوري لري.

د حکومت ډول یې فدرالي جمهوریت دی او جمهور رئیس یې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کېږي. کاناډا د (۹،۹۷۰،۶۱۰) کیلومترو مربعو په پراخوالي سره د روسیې له هېواد څخه وروسته د نړۍ پراخه هېواد دی. دا هېواد له لسو ایالاتونو څخه جوړ شوی دی او لاتر اوسه یې گورنر جنرال چې تشریفاتي بڼه لري، د انګلستان د ملکې له خوا وربېژندل کېږي او د انګلستان د هم گټو (مشترک

المنافع)، هېوادونو له ډلې څخه دی. د منځنۍ امریکا اته گوني هېوادونه د جنوبي امریکا د هېوادونو په گډون د لاتینې امریکا په نوم یادېږي، چې ډېر مهم گډ خصوصیات یې لاتیني ژبه ده. په دغو زیاترو هېوادونو کې رسمي ژبه اسپانوي او په برازیل کې پرتگالي ده.

ډېر لوی هېواد یې برازیل دی چې پراخوالی یې ۸،۵۴۷،۴۰۴ کیلومتره مربع او پلازمېنه یې د برازیلیا ښار دی او ډېر کوچنی هېواد یې ترینیداد او توباگو دی، د ارجنټاین هېواد کې مهم ښار یې بونس ایرس دی چې د امریکا د پاریس په نوم هم شهرت لري. د جنوبي امریکا د نفوسو ډک هېواد بیا هم برازیل دی چې ۱۸۴،۷ میلیونه تنه نفوس لري او لږ نفوس لرونکی هېواد یې فالکلند تر استعمار لاندې هېواد دی چې ۲۰۰۰ تنه نفوس لري. د امریکا د لویې وچې شپږ هېوادونه فدرالي، ۱۹ یې ولسواکه (جمهوري) او لس نور یې د انګلستان پخوانۍ مستعمرې دي، چې اوس یې خپلواکي په رسمیت پېژندل شوي ده، خو لائر اوسه یې گورنر جنرال د انګلستان د ملکې له خوا ټاکل کېږي او د انګلستان له هم گټو هېوادونو څخه گڼل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، د پخوانیو معلومات په پام کې نیولو سره دې د امریکایي هېوادونو د حکومتي جوړښت په هکله په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د امریکا د لویې وچې د سیاسي وېش نقشې ته په پاملرنې سره، لاندینو پوښتنو ته ځواب ورکړئ:

الف - د شمالي امریکا د دوو هېوادونو نومونه ووايئ؟

ب - د منځنۍ امریکا د یوه هېواد نوم ووايست؟

ج - د جنوبي امریکا د درېیو هېوادونو نومونه ووايست؟

۲ - د جنوبي امریکا هېوادونه کومه گډه فرهنگي وجه لري؟

۳ - د امریکا د متحدو ایالتونو (اتازوني) هېواد له څو ایالتونو څخه جوړ او د حکومت ډول یې څرنگه دی؟

کورنۍ دنده:

زده کوونکي دې د امریکا د لویې وچې د پوه هېواد په هکله معلومات راټول او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې دې وړاندې کړي.

د امریکا د لویې وچې د بشري جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟

د راتلونکي مخ نقشې ته وگورئ، د امریکا په لویه وچه کې د نژادونو وېش رابښي. په امریکا کې کوم نژادونه استوگنه لري؟

الف - نژاد او ژبې

د امریکا د لویې وچې خلک له ډول ډول نژادونو او څانگو څخه جوړ شوي چې ډېر غوره یې عبارت دي له:

۱- بومیان یا سره پوستکي:

د امریکا قدیمي او اصلي اوسېدونکي دي، چې په متحده ایالاتو او کاناډا کې اوسېږي او هغوی ته هنديان Indian هم وايي. د امریکا له کشفولو وروسته دې لویې وچې ته د سپین پوستکو اروپایانو په راتگ سره چې د سره پوستکو د ځمکو د لاندې کولو په لټه کې وو، له امله یې د بومیانو او اروپایانو ترمنځ ډېرې جگړې وشوې چې د هغو له امله نن ډېر لږ سره پوستکي پاتې دي. د دې خلکو کار کرنه او د ژویو ښکار و او د ونو له ریښو څخه یې هم خواړه برابرول. سره پوستکي د ژېړ پوستکو له نژاد څخه هم گڼل کېږي چې ډېر پخوا یې د آسیا له لویې وچې څخه د بیرنگ د ابنا له لارې د امریکا لویې وچې ته مهاجرت کړی دی.

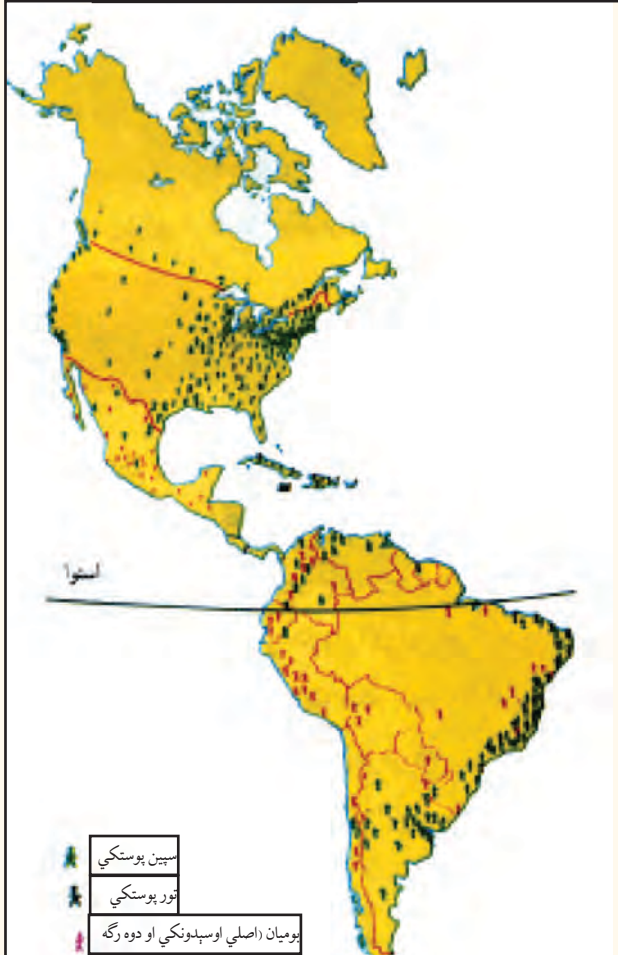
۲- سپین پوستکي:

له شپاړسمې میلادي پېړۍ څخه وروسته اروپایي سپین پوستکي مهاجرین ورو ورو امریکا ته راغلل، هلته استوګن شول او ورځ په ورځ یې شمیر زیات شو. نن د امریکا د لویې وچې زیات وګړي دوه رګه دي چې د مختلفو نژادونو او ملتونو د ګډون په نتیجه کې رامنځ ته شوې دي.

۳- تور پوستکي:

امریکایي تور پوستکي په واقعیت کې د افریقایي غلامانو او مریانو زامن او لمسیان دي چې د استعمار په دوران کې د اروپایي سپین پوستکو په واسطه په کانونو او کروندو کې د کار لپاره په زوره دې لویې وچې ته راوړل شوي دي. نن ورځ زیات شمېر تورپوستکي په شمالي، مرکزي او جنوبي امریکا کې ژوند کوي.

د امریکا په لویه وچه کې نژادونه

د امریکا په متحده ایالتونو کې تورپوستکي د دې هېواد په جنوب ختیځ او همدارنګه په لویو ښارونو، لکه شیکاګو او نیویارک کې اوسېږي او د ژوند شرایط یې د سپین پوستکو په پرتله له اقتصادي او اجتماعي پلوه نامناسب دي.

ایا پوهېږئ چې د امریکا په لویه وچه کې دوه فرهنگه او مروجې ژبې کومې دي؟

الف- شمالي امریکا:

په شمالي امریکا کې، یعنې په متحده ایالاتو کې انګلیسانو د اوولسمې میلادي پېړۍ په لومړیو اوپه کاناډا کې د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې یو ډول انګلیسي فرهنگ رامنځ ته کړ چې لاتر اوسه شته. د کاناډا وګړي په انګلیسي او فرانسوي او د متحده ایالاتو وګړي په انګلیسي ژبه خبرې کوي.

ب. لاتینه امریکا:

منځنۍ او جنوبي امریکا په ګډه د لاتینې امریکا په نوم شهرت لري. د دې سیمې نوم او د هغو د ژوند کره وړه د لاتینې اروپا، یعنې د اسپانې او پرتګال د فرهنگ استازیتوب کوي چې اسپانوي ژبه د دې سیمې له ۲۰ جمهوریتونو څخه په ۱۸ جمهوریتونو کې دود ده، د برازیل خلک په پرتګالي او د هایتي خلک په فرانسوي ژبو خبرې کوي.

د تور پوستکي څېره

د سپین پوستکي څېره

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو کې په لاندې مطلب بحث او خبرې وکړي:
– لائینه امریکا د امریکا د لویې وچې کومې برخې ته ویل کېږي او ولې؟
– د تور پوستکو اصلي منشا چې نن ورځ په امریکا کې اوسېږي، له کوم ځای څخه پیلېږي؟

پوښتنې:

سم ځواب غوره کړئ:

۱- د انگلوساکسون فرهنگ په کوم یوه لاندني هېواد کې شته؟

الف: کاناډا ب: برازیل

ج: ارجنټاین د: مکسیکو

لاندې جمله بشپړه کړئ:

۲- په جنوبي امریکا کې فرهنگ رواج لري.

لنډ ځواب ورکړئ:

۳- ایا د امریکا د متحده ایالاتو تورپوستکي مناسب اقتصادي او اجتماعي شرایط لري؟

د امریکا د نفوسو او مذهب په هکله څه پوهېږئ؟

د امریکا د لویې وچې د نفوسو ډک بناونه کوم دي؟ د امریکا په لویې وچې کې د نفوسو د جغرافیایي وېش نقشه د امریکا د لویې وچې د نفوسو د جغرافیایي وېش نقشې ته څیر شی چې په امریکا کې د نفوسو مېشته کېدنه ښيي.

نن ورځ د امریکا د نفوسو زیاته برخه د دوو لویو وچو، یعنې داروپا او افریقا مهاجرین چې په لویو د نیویارک یو انځور

بناونو کې اوسېږي، رانغاړی. د دې لویې وچې له نفوسو څخه ډکې سیمې شمالي او منځنۍ امریکا ده چې په ۲۰۰۰ م کال کې یې له ۴۸۰ میلیونو تنو څخه زیات وگړي درلودل. په جنوبي امریکا کې له ۳۴۶ میلیون تنو څخه زیات وگړي اوسېدل. د امریکا د لویې وچې ټول نفوس ۸۲۷ میلیون تنو ته رسېږي. په شمالي او منځنۍ امریکا کې له نفوسو څخه ډک بنا د نیویارک بندر دی، چې نفوس یې په ۲۰۰۵ م کال کې ۱۸،۵ میلیونو تنو ته رسېده.

په جنوبي امريکا کې بونس ايرس د ارجنټاين د هېواد پلازمېنه له نفوسو څخه له ډکو ښارونو څخه شمېرل کېږي چې په ۲۰۰۵ م کال کې يې ۱۳,۳ ميليون تنه نفوس درلوده. همدارنگه په برازيل کې د ساو پائولو د ښار د وگړو شمېر په ۲۰۰۵ م کال کې ۱۸,۳ ميليونو تنو ته رسېده. د يادولو وړ ده چې د نفوسو وده په لاتينه امريکا کې د شمالي امريکا په پرتله زياته ده. د شمالي امريکا وگړي له مکسيکو پرته زياتره د پروتستان د مذهب پيروان دي او د امريکا د لويې وچې نور اوسېدونکي کاتوليک مذهب دي، چې د جنوبي اروپا ميراث دي. د کاتوليک مذهب پيروان په لاتينه امريکا کې استوگن دي او د نورو دينونو پيروان، لکه مسلمانان او يهوديان هم د امريکا په لويه وچه کې اوسېږي.

د ساو پائولو د ښار انځور

د ټولگي دننه فعاليت:

د امريکا د نفوسو د جغرافيايي وېش نقشې ته په پاملرنې، د دې لويې وچې له نفوسو څخه ډک ښارونه د ليکنې پرته نقشه کې نښه کړئ.

پوښتنې:

- ۱- د امريکا په کومو ښارونو کې زيات تور پوستکي اوسېږي؟
- ۲- د نفوسو وده په شمالي امريکا کې زياته ده که په جنوبي او مرکزي امريکا کې؟
- ۳- د پروتستان مذهب زياتره د دې لويې وچې په کومه برخه کې رواج لري؟ نوم يې واخلي؟

د امریکا د اقتصادي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

کوم عوامل د شمالي امریکا د اقتصادي پرمختګ سبب شوي دي؟

شمالي امریکا:

په اوسنيو شرايطو کې د شمالي امریکا دوه هېوادونه (متحده ايالات او کاناډا) په مختلفو دلايلو د نړۍ له ډېرو پرمختللو هېوادونو څخه شمېرل کېږي، د مثال په توګه:

– شمالي امریکا تر ځمکې لاندې ډېر کانونه، طبيعي سرشاره زېرمې، پراخې ځمکې، له اوبو څخه ډک سيندونه او د اب او هوا ډولونه لري.

– د امریکا د لويې وچې له کشف څخه وروسته اروپايانو دې وچې ته مهاجرت کړی دی، هغوی خپلې پانګې هم له ځان سره راوړې وې، دې مهاجرينو خپل مهارتونه او استعدادونه په کار واچول او د څو پېړيو په اوږدو کې يې نوی تمدن رامنځ ته کړ.

– د شمالي امریکا په اقتصادي پراختيا کې نورو عواملو هم اغېزه درلوده مثلاً په دويمې نړيوالې جګړې کې د زياترو اروپايي هېوادونو صنايع ړنگ شوي، خو متحده ايالتونه د جګړې له سيمې څخه د لرې والي په سبب زيانمن نه شو او وېرې کولې شول چې له خپلو سيالانو څخه د مخه شي.

– شمالي امریکا د زياترو هېوادونو د پوهانو او متخصصانو په جذبولو سره يې هم وکولی شو چې پرمختللی اقتصاد ولري.

کرنه او مالداري:

شمالی امریکا طبعی سرشاره او پراخه منابع لري چې همدا په دې سیمه کې د کرنې او مالدارۍ د پرمختګ لامل شوی دی. په حاصل خېزو ځمکو کې یې په زیاته اندازه غنم او جوار کرل کېږي.

د شمالي امریکا نقشه

کرنیز فعالیتونه له عملي لارو چارو څخه په گټې اخیستنې سره په ښه توگه سرته رسېږي. مالداري د امریکا په مختلفو سیمو کې له هغې جملې په متحده ایالاتو او کاناډا کې ځانگړی ارزښت لري، په دې هېوادونو کې د غوښانو، پسونو او وزو د لویو گلو او اسونو روزنه کېږي.

کانونه او صنایع:

د امریکا په ټوله لویه وچه کې د نفتو څاگانې او د اوسپنې او ډبرو سکرو کانونه پیدا کېږي. همدارنگه د دې لویې وچې نور غوره کانونه سره زر، سپین زر، مس، نیکل او داسې نور دي. د امریکې متحده ایالاتو د صنعتي تولیداتو کارخانې په لویو ښارونو، لکه نیویارک او د امریکا د پنځه گونو جهیلونه په شاوخوا کې جوړې شوې دي.

د شمالي امريکا د يادولو وړ صنايع د فلزاتو د وېلي کولو، درندو صنايعو، د پولادو برابرولو، کرنيزو ماشينونو او لارو جوړولو، د وسلې توليدولو، موټر جوړولو، بېړۍ جوړولو، الوتکو جوړولو او بالاخره کيمياوي صنايعو، د نفتو د چاڼولو له صنايعو او نورو څخه عبارت دي.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او هر ډله دې د لاندې جدول په پام کې نيولو سره، هغه طبيعي او بشري عوامل چې د شمالي امريکا د پرمختگ سبب شوي، په دوو ورکړل شوو ستوننو کې واضح کړي.

طبيعي عوامل	بشري عوامل
حاصل خېزه پراخه ځمکې	جگړې څخه لرې والې
.....
.....
.....

پوښتنې:

- ۱- د شمالي امريکا د څو غوره کرنيزو پيداوارو نومونه واخلئ؟
- ۲- د امريکا متحده ايالاتو مهم صنايع کوم دي؟ بيان يې کړئ؟
- ۳- د شمالي امريکا د غوره کانونو نوم واخلئ؟
- ۴- د شمالي امريکا د صنايعو په هکله څه پوهېږئ، معلومات ورکړئ؟

کورنۍ دننه:

د شمالي امريکا ليکنې څخه پرته (سپينې) نقشې کې د شمالي امريکا د صنعتي ښارونو ځايونه مشخص کړئ او د جغرافيايي په راتلونکي ساعت کې يې ټولگيوالو ته وښئ.

کرونده

د لاتینې امریکا اقتصاد پر کومو بنسټونو ولاړ دی؟
د لاتینې امریکا هېوادونه د متحده ایالاتو او کاناډا په څېر پرمختللي نه دي، بلکې د هغو اقتصاد زیاتره په کرنیزو محصولاتو او د کاني موادو په را ایستني ولاړ دی.

کرنه:

دککاو د کښت انځور

د شلمې پېړۍ په لومړیو کې چې د کرنې په برخه کې کوم بدلونونه رامنځ ته شوي، له امله یې لاتینې امریکا وکولی شو چې د نړۍ په کرنیز اقتصاد کې مهم مقام خپل کړي. نن ورځ کولی شو د جنوبي امریکا د هېوادونو په غوره کرنیزو محصولاتو کې د پنبې، گڼیو، ککو، قهوې، کیلي او ربر نومونه. سربېره پردې د دې سیمې په ځینو هېوادونو کې غلې دانې په ځانگړې ډول غنم او جوار هم په ډېره اندازه کرل کېږي. لکه ارجنټاین چې د غنمو او جوارو مهم تولیدوونکی هېواد او برازیل د نړۍ د قهوې مهم صادروونکی هېواد دی. همدارنگه د امازون د ځنگلونو اومه ربر د دې لویې وچې

غوره شتمني گڼل کېږي. په منځني امريکا او د کارايبين په ټاپوگانو کې کيله، قهوه، ککو، گني، ډول ډول مرکبات او اناناس او همدارنگه سربيره پر هغو په ټوله جنوبي امريکا کې چغندر، قند، کتان او په ځنگلي سيمو کې له ځنگلونو څخه د گټې اخيستنې محصولات د پاملرنې وړ دي.

مالداري:

مالداري د جنوبي امريکا په مختلفو سيمو چې د هغو له جملې څخه په برازيل او ارجنټاين کې ځانگړې ارزښت لري. په دې هېوادونو کې د شنو او پراخو د بڼتو د شته والي له امله د رمو ساتنه او مالداري په ځانگړي ډول د غواگانو روزنه ډېر رواج لري چې په دې وروستيو کلونو کې چې د غوښو د کنسرو او ساتنې لپاره پوره وسايل برابر شوي، نو دغه حالت د مالدارۍ د ډېرې ودې لامل شوی دی.

مالداري

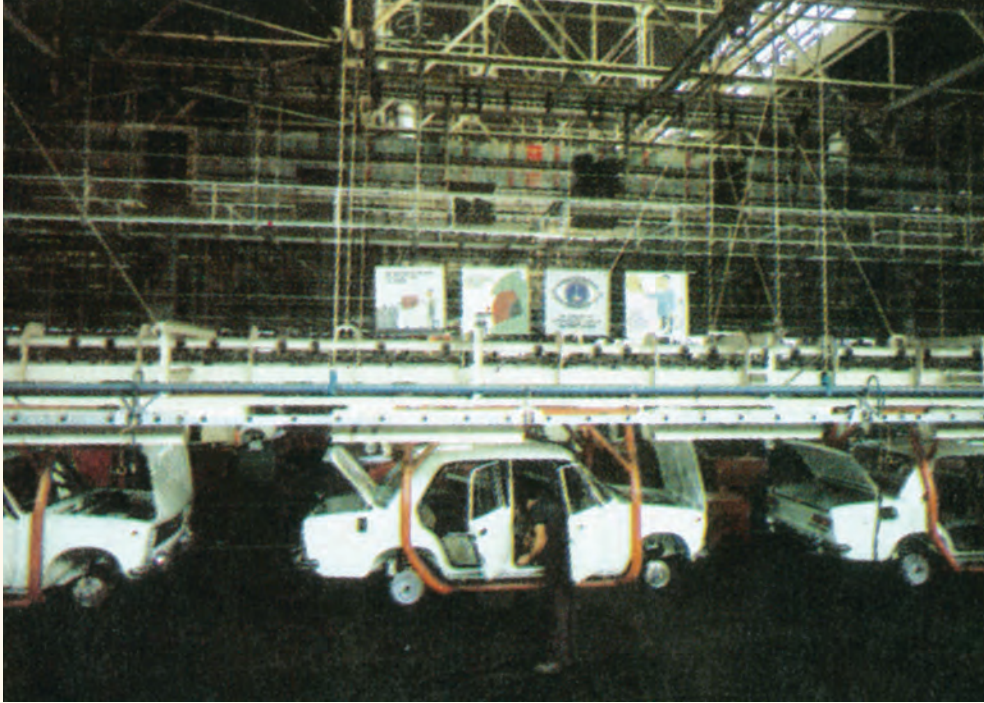

کانونه او صنایع:

جنوبي امريکا د طبيعي منابعو له پلوه بلایه لويه وچه ده. په دې لويه وچه کې د نفتو، سرو زرو، سپينو زرو، مسو او اوسپنې کانونه شته دي، دا سيمه د نفتي منابعو د درلودلو له پلوه هم د پاملرنې وړ ده. يوه له هغو عواملو څخه چې د هسپانيانو او پرتگاليانو پام يې د دې لويه وچه د نيولو لپاره را وړاوه، هغه د قېمتي فلزاتو، لکه سرو زرو او سپينو زرو شته والی وو، چې د سپينو زرو زياتره کانونه په مکسيکو او د بوکسیتو (د المونيمو د توليد لپاره استعماليري) په جاميکا کې دي. د نفتو د صنعت ډول ډول کانونه، د فلزاتو ويلې کول او د مسو مهم کانونه هم د چيلي په هېواد کې د يادونې وړ دي. په جنوبي امريکا کې د صنایعو پراختيا په لومړينو حالاتو کې ده.

د نفتو چن ځای

د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د شمالي امریکا او جنوبي امریکا اقتصاد د کرنې، مالدارۍ، کانونو او صنایعو له پلوه سره پرتله کړي او پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- د جنوبي امریکا اقتصاد زیاتره په کومو شیانو ولاړ دی؟
- ۲- د جنوبي امریکا ډېر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟
- ۳- د لاتینې امریکا په هېوادونو کې د مالدارۍ او د رمو ساتنو د پراختیا دلایل ولیکئ؟
- ۴- د جنوبي امریکا د مهمو کانونو نومونه واخلي؟

کورنۍ دنده:

لاتینې امریکي ته د هسپانویانو او پرتګالیانو د مهاجرت په هکله یو مطلب د ښوونځي له کتابتون او یا نورو سرچینو څخه په گټې اخیستنې سره په څو کرښو کې ولیکئ او د جغرافیې د لوست په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

د شمالي امریکا د مواصلاتي جغرافيې په هکله څه پوهېږئ؟

د شمالي امریکا مهمې لوې لارې

ستاسې له نظره، د شمالي امریکا د مواصلاتي لارو اهمیت په څه کې دي؟

مواصلاتي جغرافیه د سوداګریزو مهمو بندرونو، ښارونو او سیمو ترمنځ د اړیکو له مطالعې څخه عبارت ده، چې په دغه تګ لوري باندې د سوداګرۍ مالونه (واردات او صادرات) او د مسافرینو تګ او راتګ کېږي او مختلف ډولونه لري.

د امریکا مواصلاتي لارې تر دوو بېلو عنوانونو لاندې مطالعه کولی شو:

شمالي امریکا

۱- ځمکنی مواصلات:

شمالي امریکا د اوسپنو او لویو لارو ډېرې ګڼې کرښې لري، چې ټول ښارونه، د کانونو د رایستې مرکزونه، صنعتي او لګښتي مرکزونه او د هېوادونو بندرونه یې سره نښلولي دي، یعنې د شمالي امریکا د هېوادونو د اوسپنو کرښې او لوې لارې په خپلو منځونو اوهم د منځنۍ امریکا د بحر الکاهل له غاړې هېوادونو سره نښتي دي، چې له هغو څخه په ګټه اخیستې سره له ټولو هېوادونو سره سوداګریزې او سفري اړیکې ټینګولی شي.

د لویې لارې تصویر

۲- د اوبو مواصلات:

د ارام او اتلانتيک د سمندرونو ترمنځ د شمالي امریکا جغرافيوي مناسب موقعیت او ساحلي مناسبه وتلې او ننوتلې برخې د دې سبب شوې، ترڅو بندرونه، سوداګري او د بېرې-چلونې فن په دې سیمو کې پرمختګ وکړي او د نړۍ له سلو څخه زیات هېوادونو سره سوداګري وکړي. همدارنگه د سیندونو د اوبو له لارو په ګټې اخیستنې سره کولی شي د هېواد په دننه او هم د هغو له لارې د اوبو له نړیوالو لارو سره اړیکې پیدا کړي.

ج- هوايي مواصلات:

له دې ترانسپورت څخه زیاتره په لیرې واکونو د مسافرینو او هغو مالونو د وړنې لپاره چې درانده نه وي او ارزښت یې ډېر

د هوايي ډګر تصویر

وي، ګټه اخیستل کېږي. د امریکا د متحده ایالاتو او کاناډا د هېوادونو لویې ترانسپورتي کمپنۍ د ډېرو لویو او وړو الوتکو په لرلو سره د هېواد په دننه او بهر کې په ترانسپورتي برخه کې فعالیت کوي.

د۔ د پایپ لین په واسطه وړل:

د دې وسیلې په واسطه زیاتره مایعات له ضایعاتو پرته په ډېرې چټکۍ سره د مصرف مرکزونو ته وړل کېږي. دې وسیلې زیاتره د شمالي امریکا په هېوادونو کې پراختیا موندلې او د نفتو، گازو او اوبو د وړلو لپاره ورڅخه ګټه اخیستل کېږي. د تکزاس - نیویارک د گاز پایپ لین د امریکا د متحده ایالاتو ډېر اوږد او مهم پایپ لین دی. په کاناډا کې هم د هېواد د لوېدیځ، یعنې د البرتا د ایالت او د هغه له شاوخوا سیمو څخه نفت او گاز د پایپ لینونو په واسطه د لګښت مرکزونو ته وړل کېږي.

د طبیعي گاز پایپ لین

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسيزه ډلو کې تنظيم شي او له ورکړل شوې نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره دې له یو بل سره مشوره وکړي، چې د امریکا په متحده ایالاتو کې د شیکاګو سوداګریز صنعتي ښار (د مشیګان د جهیل په جنوب لوېدیځه غاړه کې) د اوسپنو د کربنو او لویو لارو په وسیله له کومو بندرونو او ګاونډیو هېوادونو سره نښلول شوی دی او د خپل فعالیت پایلې دې ټولګیوالو ته ووايي.

پوښتنې:

- ۱- مواصلاټي جغرافیه تعریف کړئ.
- ۲- د متحده ایالتونو د اوسپنې کربنې د کومو هېوادونو د اوسپنو له کربنو سره نښلول شوې دي؟
- ۳- د شمالي امریکا جغرافیایي موقعیت د دريو سمندرونو ترمنځ د کوم ډول ترانسپورت د پرمختیا سبب شوی دی؟
- ۴- د شمالي امریکا کوم لوی سیندونه د بهرۍ چلولو وړ دي؟
- ۵- له هوايي ترانسپورت څخه زیاتره د څه لپاره کار اخیستل کېږي؟
- ۶- د پایپ لین د ترانسپورت ارزښت توضیح کړئ؟

کورنۍ دنده:

له ورکړل شوې نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره، که وغواړو د امریکې متحده ایالاتو د الاسکا له ایالت څخه د لویو لارو په وسیله د پانامې هېواد ته سفر وکړو، له کومو هېوادونو څخه باید تېر شو. په دې هکله خپل معلومات ولیکئ.

د جنوبي امريکا مهمې لوپې لارې

ولې د جنوبي امريکا په لويه وچه کې ځمکنی ترانسپورت ښه وده او پرمختگ نه دی کړی؟

- په دې لويه وچه کې طبيعي عوامل د ارتباطي لارو خنډ گرځي. د انديز د غرونو لړۍ له يوې خوا او د امازون پراخو ځنگلونو له بلې خوا د گډو گډو لرونکو هېوادونو د ترانسپورتي لارو پراختيا لږه ممکنه کړې ده. د جنوبي امريکا هېوادونه د ځمکنيو لارو له اړخه بې وزلي دي.

د ځمکنی لارې تصوير

الف - ځمکنی مواصلات:

په جنوبي امريکا کې د اوسپنو کربني زياتره په دوو گڼ مېشتو سيمو کې، يعنې د برازيل د قهوې په توليدي سيمو د ريودو ژنيرو په شاوخوا کې او د پامپاس په حاصل خېزه سيمو د بونس ايرس په شاوخوا کې پراختيا موندلې ده.

سرکونه او لویې لارې

د جنوبي امریکا د اوسپنو مهمې کرنې په لاندې ډول دي:
 ۱- د ارجنټاین او چيلي د هېوادونو ترمنځ د اوسپنو سراسري ليکه.
 ۲- د ارجنټاین له هېواد څخه د بوليويا هېواد ته اوسپني ليکه.
 ۳- له ارجنټاین څخه د برازيل هېواد ته د ختيځ ساحل د اوسپني لار.

۴- له بوليويا څخه د چيلي هېواد ته د اوسپني کرنه.
 د پان امریکن په نامه لویې لارې چې د جنوبي امریکا د زیاترو هېوادونو پلازمېنې یې سره نښلوي دي، د جنوبي امریکا له مهمو لویو لارو څخه شمېرل کېږي.

ب - د اوبو مواصلات

د جنوبي امریکا هېوادونه د اوبو د لارو له پلوه شتمن دي، ځکه زیاتره سیندونه یې په ډېر اوږده واټن د بیړیو چلولو وړ دي. د بېلګې په توګه، د امازون سیند د ۴۰۰۰ کیلومترو په واټن د بیړیو چلولو وړ دی. له بلې خوا د جنوبي امریکا ښه جغرافیوي موقعیت د ارام او اتلانتيک د سمندرونو ترمنځ د سمندري ترانسپورت د پراختیا سبب شوی دی. د پانامې کانال چې د اتلانتيک او ارام سمندرونه سره نښلوي، اوږدوالی یې ۸۲ کیلومتره دی چې د ځانګړې ستراتیژیکې او اقتصادي ارزښت لرونکی دی.

په جنوبي امریکا کې د یوه بندر تصویر

ج. هوایي مواصلات

د ځمکنیو لارو د پراختیا محدودیت د دې سبب شوی چې د جنوبي امریکا ډېر هېوادونه هوایي لارو ته زیاته پاملرنه وکړي. پر نړیوالو هوایي کرښو سربېره چې ورڅخه گټه اخیستل کېږي، د دننیو اړیکو زیاته برخه هم په ځانگړي ډول د برازیل او ارجنټاین په هېوادونو کې چې پراخوالي یې ډېر زیات دی، د هواله لارې سرته رسېږي.

د هوایي ډگر یو تصویر

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په پنځه کسيزه ډلو کې تنظیم شي او هره ډله دې د جنوبي امریکا د ځمکنی ترانسپورت د ستونزو په هکله په خپل منځ کې بحث وکړي او د خپل بحث پایلې دې ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- هغه طبیعي عوامل چې د جنوبي امریکا د ځمکنیو لارو د پراختیا په مخ کې خنډ گرځېدلي، وویاست؟
- ۲- د جنوبي امریکا د اوسپنو لیکې زیاتره په کومو سیمو کې جوړې شوې دي؟
- ۳- ولې په جنوبي امریکا کې د اوبو ترانسپورت د ځمکنی ترانسپورت په پرتله پرمخ تللی دی؟
- ۴- په جنوبي امریکا کې د هوایي ترانسپورت د ډېرې پرمختیا علتونه کوم دي؟

کورنۍ دننه:

د جنوبي امریکا ترانسپورتي نقشه په غور سره مطالعه کړئ او وویاست، که چیرې وغواړو د ارجنټاین له پلازمېنې بونس ایرس څخه د چیلی د هېواد پلازمېنې سانتیاگو ته سفر وکړو، له کومو مواصلاتي کرښو څخه گټه اخیستلای شو.

د دویم څپرکي (امريکا) لنډيز:

- امريکا يوازنی لويه وچه ده چې د شمال له قطب څخه د جنوب تر قطب پورې اوږده پرته ده.
- د امريکا لويه وچه په ۱۴۹۲م کال کې د کرسټف کولمب په واسطه کشف شوې ده، هغه بل سړی چې دې لويه وچه ته يې سفر وکړ، امريکو سپو چې و، چې د دې لويه وچه نوم (امريکا) هم د نوموړي له نوم څخه اخيستل شوی دی.
- د امريکا د لويه وچه غرونه په دوو برخو وېشل شوي، لکه د اپالاش لږ لور زاره غرونه او د راځي او انډيز لور او ځوان غرونه.
- د شمالي امريکا ډېر لوی سيند ميسي سي پي دی چې د مکسيکو په خليج کې توبېري او د بېريو چلولو وړ هم دی.
- د نړۍ د اوبو ډېر ډک سيند امزون دی چې په جنوبي امريکا کې بهېري او د بېريو چلولو وړ دی.
- د شمالي امريکا لوی جهيلونه د سوپير، ميشيگان، هورن، ايري او انتاريو پنځگونې جهيلونه دي، چې د هغو اوبه خوږې دي، د نړۍ ډېر لور جهيل تي تي کاکا په جنوبي امريکا کې دی.
- د امريکا لويه وچه د خپل جغرافيايي موقعيت په سبب د نړۍ د ډول ډول اقليمونو او ډول ډول نباتاتو لرونکې ده.
- د امريکا دې لويه وچه اصلي اوسېدونکي سره پوستکي دي او د امريکا سپين پوستکي اصلاً اروپايي مهاجرين دي.
- د شمالي امريکا د نفوسو ډک ښار نيويارک او د جنوبي امريکا بونس ايرس دی.
- د امريکا سمندرگي (بحيرې) اقتصادي او ستراتيژيکي ارزښت لري.
- د پانامې کانال د اوبو له گڼه گونې ډکه لاره ده، چې اتلانتيک سمندر د بحر الکاهل سره نښلوي.
- د دې لويه وچه بڼه موقعيت د دوو سمندرونو (اتلانتيک او ارام) ترمنځ له زياتو خليجونو د رامنځ ته کېدو سبب شوی، چې لوی يې د مکسيکو خليج دی.
- د امريکا په لويه وچه کې ۵۱ سياسي واحدونه شته، چې له هغو څخه يې ۳۵ خپلواکه هېوادونه دي.
- د امريکا لويه وچه د دوو کلتورونو لرونکې ده، چې په شمالي امريکا کې انګلوساکسون او په جنوبي امريکا کې لائين دي.
- يو له هغو علتونو څخه چې شمالي امريکا د اقتصادي ودې لامل شوی، له دويمې نړيوالې جگړې څخه د هغې ليرېوالي و، چې په نوموړې جگړه کې د زياترو اروپايي هېوادونو صنايع ويجاړ شول، خو د امريکا متحده ايالات په نړۍ کې د هغو يواځينی پوره کوونکی و.
- د امريکا د لويه وچه جغرافيايي موقعيت چې د دوو سمندرونو اتلانتيک او الکاهل ترمنځ پرته ده، د دې سبب شوی چې د اوبو ترانسپورت په کې زيات پرمختګ وکړي. همدارنگه د مسافرينو او هغو مالونو د وړلو لپاره چې حجم يې لږ او ارزښت يې ډېر وي، له هوايي ترانسپورت څخه کار اخيستل کېږي.

خلورمه گڼه جدول: د امریکایي هېوادونو جغرافیایي ځانګړتیاوې (د مطالعې لپاره)

موقعیت	نفوس به ۲۰۰۶م کال کې	پراخوالی په کیلومتر مربع	پلازمېنه	هېوادونه	گڼه
جنوبي امریکا	۳۸۹۷۱۰۰۰	۲۷۸۰۰۹۲	بوئنوس آیرس	آرجنټاین	۱
منځني امریکا	۷۸۲۰۰	۴۴۲	سنت جونز	آنتی گوا باربودا	۲
جنوبي امریکا	۳۲۶۶۰۰۰	۱۷۶۲۱۵	مونته ویدئو	اروگوای	۳
جنوبي امریکا	۱۳۴۱۹۰۰۰	۲۷۲۰۴۵	کیتو	اکوادور	۴
منځني امریکا	۶۹۹۱۰۰۰	۲۱۰۴۱	سان سالوادور	السوادور	۵
شمالي امریکا	۲۹۹۳۳۰۰۰۰	۹۳۶۳۳۶۴	واشنگټن ډي سي	د امریکا متحده ایالتونه	۶
منځني امریکا	۲۷۰۰۰۰	۴۳۰	بریج ټاوان	باربادوس	۷
منځني امریکا	۳۲۷۰۰۰	۱۳۹۳۹	ناسائو	بهاما	۸
منځني امریکا	۳۰۱۰۰۰	۲۲۹۶۵	بلموپان	بلیز	۹
جنوبي امریکا	۹۳۵۴۰۰	۱۰۹۸۵۸۱	لاپاز اوسوکر	بولیوی	۱۰
جنوبي امریکا	۵۹۹۳۰۰۰	۴۰۶۷۵۲	اسون سیون	پاراگوای	۱۱
منځني امریکا	۳۱۹۱۰۰۰	۷۵۵۱۷	پانامه ستي	پانامه	۱۲
جنوبي امریکا	۲۷۵۴۴۳۰۵	۱۲۸۵۲۱۶	لیما	پیرو	۱۳
جنوبي امریکا	۱۳۰۱۰۰۰	۵۱۲۸	پرت آو اسپاین	ترینیداد او توباګو	۱۴
منځني امریکا	۲۶۶۷۰۰۰	۱۰۹۹۱	کینګستون	جامایکا	۱۵
منځني امریکا	۶۹۵۰۰	۷۵۱	روسو	دومینیکا	۱۶
منځني امریکا	۹۰۲۱۰۰۰	۴۸۶۷۱	سانتو دومینګو	دومینکن	۱۷
منځني امریکا	۴۹۱۰۰	۲۶۱	باستر	سنت کیتس ورنویس	۱۸
منځني امریکا	۱۶۵۰۰۰	۶۱۷	کاسترس	سنت لوسیا	۱۹
منځني امریکا	۹۶۸۰۰	۳۸۹	کنکز ټاون	سنت وین سنت وګرنادین	۲۰
جنوبي امریکا	۵۰۲۰۰۰	۱۶۳۲۶۵	پاراماریبو	سورینام	۲۱
جنوبي امریکا	۱۶۴۳۶۰۰۰	۷۵۶۶۲۶	سانتیاګو	چیلی	۲۲
منځني امریکا	۴۲۷۴۰۰۰	۵۱۱۰۰	سان جوزه	کاستاریکا	۲۳

موقعیت	نفس په ۲۰۰۶م کال کې	پراخوالی په کیلو متر مربع	پلازمېنه	هېوادونه	ګڼه
شمالي امریکا	۳۲۵۴۷۰۰۰	۹۹۷۰۶۱۰	اوتاوا	کانادا	۲۴
جنوبي امریکا	۴۳۵۹۳۰۰۰	۱۱۴۱۷۴۸	بوګوتا	کلمبیا	۲۵
منځني امریکا	۱۱۲۹۴۰۰۰	۱۱۰۸۶۱	هاوانا	کیوبا	۲۶
منځني امریکا	۱۰۷۰۰۰	۳۴۴	سنت جورجز	ګرینادا	۲۷
منځني امریکا	۱۳۰۱۹۰۰۰	۱۰۸۸۸۹	ګواتیمالاستي	ګواتیمالا	۲۸
جنوبي امریکا	۷۵۶۰۰۰	۲۱۴۹۶۹	جورج تاون	ګویان	۲۶
منځني امریکا	۱۰۴۰۳۸۰۰۰	۱۹۵۸۲۰۱	مکسیکو ستي	مکسیکو	۳۰
منځني امریکا	۵۲۳۳۰۰۰	۱۳۰۷۰۰	ماناګوا	نیکاراګوا	۳۱
جنوبي امریکا	۲۷۲۱۶۰۰۰	۹۱۲۰۵۰	کاراکاس	وینزیلا	۳۲
منځني امریکا	۸۸۰۸۰۰۰	۲۷۷۵۰	پورتو پرنس	هایتي	۳۳
منځني امریکا	۷۳۲۷۰۰۰	۱۱۲۴۹۲	تیګوسیګالپا	هاندراس	۳۴
جنوبي امریکا	۱۸۶۷۷۱۰۰۰	۸۵۴۷۴۰۴	برازیلیا	برازیل	۳۵

جغرافیایي اصطلاحات

الف:

ابنا: د اوبو نری طبیعي بهیر دی چې دوه لویې اوبه (سمندر یا سمندرګي) سره نښلوي، لکه د جبل الطارق ابنا.
اتازوني: فرانسویانو امریکا متحده ایالات هېواد د اتازوني په نوم یاد کړی دی.
استعمار: په نننۍ اصطلاح د ابادۍ په نوم د کمزورو هېوادونو په چارو کې د ځواکمنو هېوادونو لاسوهنې ته ویل کېږي.
اوریشیا:

دا اصطلاح د اسیا او اروپا له دوو کلمو څخه اخیستل شوې ده او دواړه لویې وچې تر یو عنوان لاندې د اوریشیا په نوم یادېږي، ځکه دواړه سره نښتې دي.

اورغور ځونې (اتشفشان):

د ځمکې په فشر کې د مگما Magma د ویلې شوو موادو د راوتلو خولې دې چې په زیات فشار خپله لاره د ځمکې د سطحې په لور پراړزي او د لاوا ویلې شوي مواد ورڅخه راوځي.

پامپاس: د جنوبي امریکا د ډېرو او لوړو وښو لرونکو جلګو ته ویل کېږي چې د جنوبي امریکا په منځنیو عرض البلدونو کې د اتلانتيک له سمندر څخه د انډیز تر غرونو پورې غځېدلې دي او د برازیل له جنوب څخه تر اوروګوای او ارجنټاین پورې پرته دي. اوس د دې جلګو پراخه سیمې د غنمو، جوارو، وریجو او کتان کروندو نیولې دي او مالدارۍ هلته ډېره پراختیا موندلې ده. د پامپاس اصطلاح د جنوبي امریکا د نورو جلګو لپاره هم استعمالیږي.

تروپیک (استوایي آب او هوا):

هغه اب او هوا چې د استوا کرښې د شمالي عرض البلد د پنځو درجو او د جنوبي عرض البلد د لسو درجو (د

سمندرونو د شته والي له امله (موجوده ده چې له امله يې د کال په اوږدو کې يو شاتنه زياته تودوخه، د ځانگړو فصلونو نشته والی او ډېر باران رامنځ ته کېږي. لمر يې د کال په اوږدو کې تل عمودې او يا عمود ته نږدې لگېږي. همېشني لنډه بل او گڼ ځنگلونه د دې آب او هوا نورې ځانگړتياوې دي.

تکتونیک: د ځمکې دننه ټولو قواوو ته ويل کېږي، چې د ځمکې په قشر کې د طبيعي پديدو د منځته راتلو، لکه اور غورځونې، زلزلې اونورو د منځته راتلو سبب کېږي.

تمدن:

ښاري کېدل، له ښاري دودونو او دستورونو سره عادت کول او خپل د هوساينې او پرمختگ د وسايلو برابرولو ته وايي.

تورېست:

له تاريخي پلوه د فرانسوي اشرافو بچيانو ته چې د زده کړې او د ژوندانه د تجربو د حاصلولو لپاره به په سفر تلل، تورېست ويل کېده. د تورېست اصطلاح له ۱۹ م پېړۍ راهيسې رواج شوې او وروسته دا اصطلاح په فرانسه کې د هغه چا لپاره وکارول شوه چې د تفریح او د خپل وزگار وخت د تېرېدو لپاره به يې په فرانسه کې سفر کاوه. د غه ډول سفرونو ته وروسته دگرځندوی يا توريزم اصطلاح استعمال شوه.

تندرا: روسي کلمه ده چې د روسيې د شمال له ونو پرته سيمو ته ويل کېږي چې ژمی يې سوړ او اوږد دی، اوړی يې ډېر لنډ او د تودوخې درجه يې له لسو درجو څخه کښته وي، په همدې لنډه موده کې د ځمکې د مخ کنگلونه ويلې کېږي او نباتات، لکه خزه او گلستانگ وده کوي.

ټاپو وزمه (جزيره نما):

د وچې يوه برخه ده چې په اوبو کې ننوتلې وي او درېو خواوو ته يې اوبه وي.

ټاپو (جزيره): د وچې يوه ټوټه چې د سمندر، سمندرگيو، جهيلونو او سيندونو په منځ کې پرته وي.

جمهوري: هغه حکومت چې په هغه کې د دولت مشر د خلکو له خوا د يوې ټاکلې مودې لپاره غوره شي.

جبولوجيکي لومړۍ دوره:

دغې دورې له ۲۷۵ څخه تر ۲۳۰ ميليونو کلونو مخکې دوام درلود، چې په هغې کې د اسيا او اروپا لوی غرونه او د شمالي امريکا د اېلاش غرونه تشکيل شوي دي.

جهيل: پراخو ولاړو اوبو ته وايي، چې د وچې په واسطه په طبيعي توگه را چاپېره شوې وي، يعنې څلورو خواوو ته يې وچه وي.

څوکه (قله): د غره ډېرې لوړې نقطې ته څوکه وايي، لکه د بابا د غره لوړه څوکه چې شاه فولادي ده.

څپې: د سمندرونو يا سمندرگيو د اوبو يوه برخه چې د بادونو د لگېدو په سبب په حرکت راځي او د سواحلو خواته پرمخ ځي، د څپې لوړې برخې ته اوج او ټيټې برخې ته يې نشيب وايي.

ځوان غرونه:

هغه غرونه چې د جبولوجۍ په درېيمه دوره کې منځته راغلي دي. دا غرونه لوړ، غاښی غاښی، زياتې څوړې، تېرې څوکې او ژورې درې لري، لکه په افغانستان کې د هندوکش غرونه، په امريکا کې د راكي او انديز غرونه او په اروپا کې د آلپ د غرونو لړۍ.

څړوبی (ابشار):

له لوړو څخه کښته د اوبو راتوبېدلو ته وايي چې د سيندونو په بهير کې منځته راځي، لکه د ونزوېلا په هېواد کې د انجيل څړوبی.

خليج: په وچه کې د ژورو پراخو اوبو ننوتلو څخه عبارت دی، چې له درېيو خواوو په وچې او له يوې خوا په اوبو پورې نښتی وي.

د سيند حوزه: هغه سيمه چې هلته اصلي سيند له خپلو ټولو مرستيالانو سره بهېږي.

زلزله: د ځمکې د قشر (پوټکي) ناڅاپي احساسوونکې او چټکه لرزه ده چې د راټولې شوې انرژۍ د ازادېدو او مگما د قوي فعاليتونو اویا د ځمکې لاندې طبقاتو د نورو عواملو له امله رامنځ ته او کېدای شي د ځمکې پرمخ د زیاتو بدلونونو او نورو مالي او ځاني ډېرو تاوانونو سبب شي.

زاړه غرونه:

هغه غرونه چې د پاليوزویک په دوره کې منځته راغلي، لږ لوړوالی، گنځې بڼه، لږې څوړې ژورې درې لري، لکه په شمالي امریکا کې د اپلاش غرونه.

سیند: د اوبو بهېدلو ته چې په طبیعي توگه ټول کال یا د کال په یوه موده کې په یوه لوري روانې وي، سیند ویل کېږي. سیندونه معمولا د سمندرگيو، سمندرونو، جهيلونو، با تلاقونو یا نورو سیندونو په لور بهېږي. هغه تگ لوري ته چې سیند بهېږي، د سیند بستر وایي.

سمندري بندر: د سمندر پر غاړه بنا دی چې بهرۍ په کې لنگر اچوي او د سوداگريزو مالونو وړل او راوړل په کې ترسره کېږي.

سمندري بهير:

د سمندر د سطحې د اوبو سورور (عريض) بهير دی چې په دوه غوره برخو، تودو او سرو اوبو وېشل کېږي، د یو بهير لپاره د سرو او تودو اوبو د بهير اصطلاح استعمال د شاوخوا د اوبو د حرارت په پرتله دی. لکه د گلف ستریم او کوروشيو د تودو اوبو بهير او د هامبولت (پيرو)، لابرادور او منگويلا د سرو اوبو بهير.

ساحل:

د سیند د اوبو د سطحې او د وچې ځمکې ترمنځ گڼه پوله ده یا د اوبو او وچې ترمنځ بېلوونکي حد دی. **سرچينه:** هغه ځای چې سیند ورڅخه پیلېږي.

سب تروپیک:

هغه اب او هوا چې په اوږې کې وچه او په ژمي کې مرطوبه او معتدله وي.

ستراتیژیکه سيمه:

له هغې سيمې څخه عبارت ده چې سياسي، نظامي او اقتصادي پلوه ځانگړی ارزښت ولري. **صخره:** د تیگو او ډبرو مجموعې ته ویل کېږي چې له یوه یا څو ډولونو منرالونو څخه منځته راغلې وي.

طغيان (مستیدل):

د اوبو ناڅاپي زیاتوالی یا د سیندونو سېلابي کېدلو ته وایي چې د زیاتو اورښتونو یا د واورو د چټکې ویلې کېدنې په سبب رامنځ ته کېږي.

طول البلد: هغه کرښې چې د شمالي او جنوبي قطب ترمنځ امتداد لري او په عرض البلدونو عمودي وي.

طبيعي منابع: هغه د گټې اخیستنې وړ منابع چې الله تعالی ﷻ د انسانانو په واک کې ورکړي دي، لکه کانونه، حاصل خېزه څاورې، ځنگلونه، د اوبو قوه، سمندري حیوانات او داسې نور.

اوس طبیعي منابع په دوو غوره ډلو لگښتي او نوي کېدونکو (د بیا گټې اخیستنې) وړ وېشل شوي دي، د بیا گټې اخیستنې منابع، نوي کېږي او بیا بیا د گټې وړ وي، لکه له بادونو او لمر څخه لاس ته راغلې انرژي او هغه منابع چې د یو ځلې گټې اخیستنې وړ دي، لکه د ډبرو سکاره، نفت او طبیعي گاز.

عرض البلد:

له استوا کرښې سره موازي دایرې دي چې ختیځ او لوېدیځ لوري لري او د طول البلد په دایرو عمودي وي، لویه دایره

یې د استوا کرښه او ډېره کوچنۍ یې د ۹۰ درجو دایره ده.

غرب الهند: دا اصطلاح لومړی ځل د کارابین په سمندرګي کې د پرتو ټاپوګانو لپاره استعمال شوه. دا ټاپوګان له لوی انتیل (کیوبا، بهاما، دومنکین، هایټي) او کوچني انتیل (ترینیداد او توباګو) څخه عبارت دي.

غرنۍ آب او هوا: د غرنیو سیمو ځانګړې اب او هوا ده چې لوړوالی (ارتفاع) په کې مهم رول لري، په دې آب او هوا کې هوا سره او معمولاً په ژمي کې واورې او باران اوري.

فدرال:

د هغو حکومتونو ځانګړتیا ده چې د خپلواکو ایالتونو د یووالي په صورت کې تشکیل شوي وي او په سیاسي او نظامي چارو کې د مرکزي حکومت تابع وي.

قطبي اقلیم: هغه ډول اقلیم ته ویل کېږي چې ډېره سره او کنگل آب او هوا لري. دا ډول اقلیم د شمالي او جنوبي قطبي سیمو ځانګړی اقلیم دی.

کانال: د سیندونو، سمندرونو او سمندرګیو ترمنځ د انسان په وسیله د حمل او نقل د اسانولو لپاره د وچې کیندل دي.

ګورنر جنرال (فرماندار کل): په یوه هېواد یا ایالت کې اداري لوړ مقام دی چې د انګلستان د هم ګټو (مشترک المنافع) هېوادونو په منځ کې تشریفايي اړخ لري.

ګلف سټریم:

د تودو اوبو بهیر د مکسیکو له خلیج څخه له تېریدو وروسته د کانادا تر سواحلو پرمخ ځي او بیا یې لوری د اروپا خوا ته بدلون مومي او د شمال لوېدیځې اروپا د اوبو د تودېدلو سبب کېږي.

لویه وچه (براعظم):

د سمندرونو، سمندرګیو، غرونو ترمنځ لویې وچې ته براعظم وايي، لکه د اسيا، اروپا، افريقا، امریکا، استرالیا او اقیانوسې او انټارکټیکا لویې وچې.

مدو جذر:

د سمندرونو، سمندرګیو، خلیجونو او جهیلونو د اوبو منظم او یا پرله پسې دوره یې پورته کېدل او ښکته کېدل چې د سپورمې او لمر د جاذبې د قوې له امله په ۲۴ ساعتونو کې دوه ځلې تکرار کېږي.

معتدله سیمه:

د اسیمه د شمالي او جنوبي عرض البلدونو د $\frac{1}{2}$ ، ۲۳ او $\frac{1}{2}$ ، ۶۶ درجو ترمنځ پرته ده او د کال د څلورو فصلونو شته والی د دې سیمې له مهمو ځانګړتیاوو څخه دی.

مصوب: هغه ځای دی چې هلته د سیندونو اوبه سمندرګیو، سمندرونو، جهیلونو یا لوی سیند ته توپېږي.

مرستیال: هغه کوچني سیندونه چې اوبه یې له ښي یا چپ اړخ څخه لوی سیند ته توپېږي.

مستعمره: هغه سیمه یا هېواد چې د پردي دولت له خوا نیول شوی وي.

هم ګټي (مشترک المنافع) هېوادونه:

د هېوادونو ځانګړتیاوې چې په یوه ډول سره یې یووالی کړی وي او د یووالي مهمه ځانګړتیا یې اقتصادي عامل دی، لکه د انګلستان د هم ګټو هېوادونو ټولنه.

وادي: د دوو غرونو ترمنځ نسبتاً پراخه ساحه ده چې هلته سیند بهېږي او د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو د ژوند لپاره یې ښه شرایط برابر کړي وي.

پخچال: د همېشني کنگل پناهې او لویې کتلې دي.